

Technická univerzita v Liberci
FAKULTA PEDAGOGICKÁ

Katedra: dějepisu
Studijní program: NŠ, 2. stupeň
Kombinace: dějepis – německý jazyk

Spolek přátel přírody v Liberci 1849 – 1945

Friends of Nature Association in Liberec in the years 1849 - 1945

Der Verein der Naturfreunde in Liberec in den Jahren 1849 – 1945

Diplomová práce: 01–FP–KAD– 110

Autor:
Jana Tesáková

Podpis:

Adresa:
Melicharova 730
539 73, Skuteč

Vedoucí práce: PhDr. Miloslava Melanová

Konzultant:

Počet

stran	slov	obrázků	tabulek	pramenů	příloh

V Liberci dne: 15. května 2003

Prohlášení o původnosti práce:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla veškerou použitou literaturu.

V Liberci dne: 15.05.2003

Jana Tesáková

Prohlášení k využívání výsledků DP:

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 o právu autorském zejména § 60 (školní dílo).

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) má právo na uzavření licenční smlouvy o užití mé diplomové práce a prohlašuji, že **souhlasím** s případným užitím mé diplomové práce (prodej, zapůjčení, kopírování, apod.).

Jsem si vědoma toho, že: užít své diplomové práce či poskytnout licenci k jejímu využití mohu jen se souhlasem TUL, která má právo ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, vynaložených univerzitou na vytvoření díla (až do jejich skutečné výše). Diplomová práce je majetkem školy, s diplomovou prací nelze bez svolení školy disponovat.

Beru na vědomí, že po pěti letech si mohu diplomovou práci vyžádat v Univerzitní knihovně Technické univerzity v Liberci, kde bude uložena.

Autor:

Jana Tesáková

Podpis:

Adresa:

Melicharova 730
539 73, Skuteč

Datum:

15.05.2003

Poděkování:

Na tomto místě bych velmi ráda poděkovala vedoucí své diplomové práce, PhDr. Miloslavě Melanové, za cenné připomínky a podněty bez nichž by práce nemohla vzniknout. Za laskavé zapůjčení rukopisu „Vznik a působnost přírodovědného spolku „Lotos“ v Českých zemích“ bych ráda poděkovala Dr. E. Těšínské. Dále chci poděkovat zaměstnancům Státního okresního archivu v Liberci za jejich trpělivost a odbornou pomoc. Také bych chtěla poděkovat svým rodičům a přátelům za podporu a trpělivost po celou dobu mého studia.

Spolek přátel přírody v Liberci v letech 1849 – 1945

Resumé

Diplomová práce se zabývá vznikem a vývojem Spolku přátel přírody v Liberci. Popisuje proměny jeho činností od založení spolku v roce 1849 do jeho konce v roce 1939. V práci jsou zaznamenány jednotlivé proměny statut spolku a vývoj jeho členské základny. Dále jsou zkoumány vztahy k ostatním spolkům v Liberci, Čechách, monarchii a cizině. Pozornost je také věnována postavení spolku v liberecké společnosti.

Der Verein der Naturfreunde in Reichenberg in den Jahren 1849 – 1945

Zusammenfassung

Die Diplomarbeit beschäftigt sich mit der Entstehung und Entwicklung des Vereines der Naturfreunde in Reichenberg.

Sie befasst sich weiter mit der Veränderung seiner Tätigkeiten von seinem Anfang 1849 bis zu seinem Ende im Jahre 1939. Darin enthalten sind eine ausführliche Analyse der Statuten des Vereines und der Sozialstruktur seiner Mitglieder.

Es werden auch seine Beziehungen zu anderen Vereinen in Reichenberg, zur Zeit Habsburger Monarchie, in der Tschechoslowakei und im Ausland behandelt.

Auch Stellung und Bedeutung innerhalb der Reichenberger Gesellschaft werden untersucht.

Friends of nature Association in Liberec in the years 1849 –1945

Summary

The thesis deals with the foundation and evolution of the association “Friends of Nature Association”. It describes changes in its activities since its foundation in 1849 till its end in 1939.

The work mentions individual changes in the status of the association and the number of

its members. It also describes its relation to other associations in Liberec, Bohemia, Monarchy and abroad. Special attention is paid to the position of the association in Liberec's society.

Seznam zkratek

AML	Archiv města Liberce
MNR	Mittheilungen aus dem Vereine der Naturfreunde in Reichenberg
MNR	Mitteilungen des Vereines der Naturfreunde in Reichenberg
SOKAL	Státní okresní archiv v Liberci
VdN	Verein der Naturfreunde

1. Úvod

Předkládaná diplomová práce se pokouší shrnout vznik, vývoj a činnost jednoho z nejvýznamnějších spolků v Liberci. Tento vědecký spolek se výraznou měrou zapsal do historie a podoby města. Stopy po jeho působnosti v Liberci jsou patrné dodnes, proto jsem se rozhodla diplomovou práci věnovat tomuto tématu.

Veškerý pramenný materiál (jak prameny vydané, tak nevydané), o který se ve své diplomové práci opírám, je uložen ve Státním okresním archivu v Liberci.

Nejprve se budu zabývat samotnou historií založení spolku. Chtěla bych objasnit důvody a okolnosti jeho vzniku.

Při výzkumu se také zaměřím na rozbor stanov a na organizační strukturu spolku, jelikož během devadesátileté existence docházelo k jejich proměnám, které souvisejí se změnami priorit spolku Naturfreunde.

Dále bude zkoumána členská základna, neboť lze předpokládat, že proměny a složení členské základny byly významnou měrou ovlivněny celkovými změnami ve společnosti.

Více místa budu věnovat také rozmanité spolkové činnosti, která častokrát svým rozsahem překračovala původní záměr.

V samostatné kapitole budu sledovat místo spolku v liberecké společnosti a zároveň jeho vliv v této společnosti i v celém spolkovém životě.

Pozornost budu také věnovat vztahům spolku Naturfreunde k ostatním spolkům nejen na Liberecku. V této souvislosti bude zmíněn vztah s obdobně znějící místní sekci vídeňského sociálně demokratického spolku „Die Naturfreunde“.

Pokusím se také objasnit konec existence spolku, neboť tato problematika není zcela jasná.

2. Rozbor pramenů a literatury

Používaná většina pramenů a literatury k historii Spolku přátel přírody v Liberci (Verein der Naturfreunde – dále jen VdN nebo spolek Naturfreunde), se nachází ve Státním okresním archivu v Liberci (dále jen SOkAL). Vzhledem k tomu, že se jedná o německý spolek, jsou všechny prameny a také větší část literatury v německém jazyce.

2.1. Rozbor pramenů

V SOkAL není zachován spisový materiál z činnosti spolku Naturfreunde. Výchozím a zároveň nejdůležitějším pramenem pro moji práci se stal samotný časopis spolku VdN nazvaný MITTHEILUNGEN AUS DEM VEREINE DER NATURFREUNDE IN REICHENBERG a od roku 1932 MITTHEILUNGEN DES VEREINES DER NATURFREUNDE IN REICHENBERG (dále jen MNR).

V SOkAL je dochováno všech 60 ročníků časopisu (1870 – 1938) v původní podobě. Spolkový časopis se také nachází v knihovně Severočeského muzea v Liberci. Z uvedeného časopisu čerpám podstatnou část informací nejen k historii, činnosti, organizační struktuře spolku, ale i ke spolkovému životu.

První číslo MNR vyšlo v roce 1870, téměř dvacet let po vzniku spolku VdN. Časopis vycházel nepřetržitě až do první světové války. Během období první světové války je pramenná základna prakticky nulová. Spolkový časopis vyšel před válkou v roce 1913. Jednalo se o dvojčíslo obsahující informace za roky 1911 a 1912. Ve válečném období vyšel časopis pouze jednou, v roce 1915. Byly v něm pouze dva odborné články a zpráva o meteorologických pozorováních. K obnovení vydávání došlo v roce 1921. Poslední číslo bylo vydáno v roce 1938. Podrobnější informace o spolkovém časopise MNR jsou obsaženy v kapitole 7.5. Vydavatelská a publicistická činnost.

Součástí některých čísel byly přehledy o historii spolku. Jednalo se o jubilejní čísla časopisu, která byla vydávána u příležitosti výročí založení spolku. (Byly celkem čtyři). První exkurs byl uveřejněn v časopise v roce 1874. Jmenoval se „*Geschichtliche Skizze des Vereines der Naturfreunde in Reichenberg*“ (dále jen *Geschichtliche Skizze*),

jehož autorem byl A. Hlawatsch. Z tohoto článku jsem získala základní informace o vzniku spolku a o stručném vývoji spolku. Období let 1869 – 1873 je rozpracováno do jednotlivých roků.

Další obdobný přehled mapující nejen historii, ale i spolkový život a členskou základnu, dále také činnost a kontakty spolku, byl sepsán v roce 1889. Autorem textu „1849 – 1889. Zur Geschichte des Vereines der Naturfreunde in Reichenberg“ (dále jen 1849 – 1889. Zur Geschichte), vydaného v časopise MNR v roce 1889, byl Friedrich Zeh. Zeh navázal na práci Hlawatsche a podrobněji popsal spolkový život až do roku 1889. Třetím autorem pojednávajícím o historii spolku byl Karl Hübner, který svou práci nazval „1849 – 1899. Rückblick auf die vom Vereine der Naturfreunde in den ersten 50 Jahren seines Bestandes entwickelte Tätigkeit“ (dále jen 1849–1899. Rückblick). Článek byl otištěn ve spolkovém časopise MNR v roce 1899. K. Hübner vycházel z F. Zeha, zestručnil jeho text a ve vývoji spolku dospěl až do roku 1898. Další velmi stručnou historii sepsal v roce 1925 opět Karl Hübner. Uveřejnil ji v časopise MNR roku 1925 s názvem „Kurzer Rückblick über die vom Vereine der Naturfreunde während seines 75jährigen Bestandes entwickelte Tätigkeit“ (dále jen Kurzer Rückblick). Hübner se zde zaměřil hlavně na výčet rozmanitých činností spolku VdN (na botanickou zahradu, muzeum, knihovnu).

Poslední prací tohoto druhu je článek (bez udání autora) otištěný v časopise *Mitteilungen des Vereines für Heimatkunde des Jeschken–Isergaues* z roku 1929 s názvem „Zum 80jährigen Bestande des Vereines der Naturfreunde in Reichenberg“ (dále jen Zum 80 jährigen Bestande). Z větší části je zaměřen na popis zahradnické činnosti spolku, ale obsahuje i cenné informace o financování spolku z let, o kterých nemáme jinak žádné údaje k dispozici.

Z důvodu neexistence časopisu v prvních 20 letech, bylo nutné excerpovat místní liberecký tisk v období let 1849 – 1869. Pro zvolené období jsem konkrétně použila tyto noviny: *Reichenberger Wochenblatt aus der Nähe und Ferne* (dostupná čísla z roku 1849 však žádné zprávy o aktivitách spolku VdN neobsahují); *Reichenberger Wochenblatt* (dále jen RW), který vycházel v letech 1849 – 1856, ale v zachovaných ročnících jsem našla zmínky o činnosti spolku jen v číslech z let 1855 a 1856; *Reichenberger Anzeiger* (dále jen RA), který byl vydáván v letech 1856 – 1862; dostupná čísla, která obsahují zprávy o spolku VdN, jsou od roku 1858; *Reichenber*

Zeitung (dále jen RZ). Pro potřeby diplomové práce byly zkoumány ročníky 1860 – 1870.

Stejně významným pramenem pro studium organizační struktury spolku VdN jsou spolkové stanovy vydávané v letech 1849, 1869, 1876, 1888 a 1903. Statuta byla otiskována ve spolkovém časopise MNR. Jedině stanovy z roku 1888 byly uveřejněny samostatně a nebyl u nich uveden rok vydání. Musela jsem zpětně analyzovat výroční zprávy obsahující složení direktoria a představenstva. Tímto rozbořem jsem dospěla k závěru, že se jedná o rok 1888.¹

Vedle statut to byl také Jednací řád spolku Naturfreunde z roku 1890, který mi pomohl dotvořit obraz o průběhu jednání na schůzích.²

Důležitým pramenem jsou adresáře a ročenky, které vycházely nejprve pod názvem *Adress–Buch und Wohnungs–Anzeiger der Stadt Reichenberg* (dále jen Adress–Buch či adresáře) a později *Jahrbuch– und Wohnungs–Anzeiger der Stadt Reichenberg* (dále jen JWA nebo ročenky). První Adress–Buch vyšel v roce 1858 a jeho autorem byl Anton Anschiringer.³ V části věnované spolkům (Vereine) jsou o spolku VdN tyto informace: rok založení, datum souhlasu místodržitelství se vznikem spolku. Dále jméno prezidenta, sekretáře a knihovníka spolku. Také počet členů, sídlo spolkové místnosti a muzea. V adresáři z roku 1863, také od A. Anschiringer, jsou uvedeny obdobné údaje.

Autorem dalších adresářů, které vycházely v letech 1871, 1877, 1887, 1882 a 1895 byl již Ferdinand Sagasser. Kromě výše zmíněných údajů pozdější adresáře obsahovaly i stručné pojednání o činnosti spolku a o složení celého direktoria (či představenstva), a také o majetku spolku. V adresáři z roku 1895 jsem získala cenné poznatky o Zimní hospodářské škole.

Další adresář „*Wohnungs– und Geschäfts–Anzeiger der Stadt Reichenberg* (dále jen WGA) od Josefa F. A. Dresslera z roku 1901 obsahuje stejné informace. Ročenky byly od roku 1905 vydávány pravidelně každý rok, až do roku 1938. V části věnované spolkům (Vereine) byly zahrnuty informace o jménu spolku a údaje o starostovi spolku VdN. V pozdějších letech k nim přibýlo Přírodovědecké muzeum, zahrada spolku a

¹ Tento fakt jsem si posléze ověřila i v práci „1849-1899. Rückblick“ od K. Hübnera, na straně 41.

² Byl vydán sice samostatně, ale tento výtisk jsem objevila jako přílohu v časopise MNR z roku 1890.

³ V některých údajích se rozchází s místními novinami, které vycházely v průběhu celého roku a byly tak aktuálnější.

památník Ludwiga Hlasiwetze, a ještě později pamětní deska k 50. výročí založení spolku. Tyto informace nalezneme v rubrice „památky“ (Sehenswürdigkeiten). V oddíle věnovaném školám jsou údaje o Zimní hospodářské škole, tzn. o jejím sídle a řediteli. Ve třicátých letech v oddíle zahrnujícím „přednášky“ (Tonspiel- und Vortrags-Abende in Reichenberg im Jahre...) byl také přehled přednášek konaných v rámci diskusních večerů. Dále pak zde jsou informace o činnosti zahradnického oddělení spolku VdN a základní data ke skleníku, tj. sídlo, návštěvní doba a výše vstupného. V ročence z roku 1934 jsem v oddělení věnovaném osobnostem našla údaje, které mi pomohly při sestavování stručného životopisu L. Hlasiwetze.

Poslední adresář, který jsem při své práci využila, je z roku 1941/42.⁴ Informace o spolku samotném již uvedeny nejsou, ale nalezneme zde údaje o Zimní hospodářské škole, skleníku a pamětní desku spolku.

Dále jsem adresáře a ročenky využila při hledání profesí u některých významnějších členů spolku.

Zajímavým pramenem dokreslujícím osobnost L. Hlasiwetze je fond „*Písemná pozůstalost libereckého lékárníka Ludvíka Hlasivce*“ z roku 1895, který je také uložen v SOKAL.⁵ Jedná se o pamětní listinu, ve které spolek děkuje svému dlouholetému starostovi za jeho obětavou práci. K činnosti spolku zde není nic uvedeno.

O spolku Naturfreunde, především pak o souhlasu místodržitelství se vznikem spolku VdN, nás informuje „*Spolkový katastr (policejního obvodu) politického okresu Liberec z roku 1901*“.

Pro ucelení obrazu o Zimní hospodářské škole, která o své činnosti každoročně vydávala zprávy, jsem použila jen jubilejní „39. – 40. zprávu o činnosti školy“ z roku 1927.⁶ V této zprávě je uvedena stručná historie školy.

O konci spolku jsem nenalezla žádné zprávy, přestože jsem nahlédla i do dostupné dokumentace Úřadu zemského rady (Landrat 1938 – 1945), říšského místodržitelství Liberec (Stillhalterkommissar – STIKO), odpovědného za rušení spolků v roce 1938.

⁴ Adreßbuch der Gauhauptstadt Reichenberg 1941/42, Reichenberg, 376 s.

⁵ Viz SOKAL, archiv města Liberec (dále jen AML): „Písemná pozůstalost libereckého lékárníka Ludvíka Hlasivce z roku 1895“, JAF č. 852, fond č. 47, inv. č. 150.

⁶ 39-40. Jahres-Bericht der landwirtschaftlichen Fachschule in Reichenberg. Als Jubiläumsbericht veröffentlicht von der Direktion der Schule. Reichenberg 1927, 28 s.

V SOKAL existuje fond „Spolek přátel přírody 1907 – 1938“. Z jeho názvu lze usuzovat na podobnost se spolkem VdN. Vztahuje se však k místní sekci vídeňského spolku (Die Naturfreunde), které nemá se spolkem Naturfreunde nic společného.⁷

2.2. Rozbor literatury

Obecný vývoj společnosti ve zkoumaném období je zpracován například v díle O. Urbana⁸ nebo M. C. Efmertové⁹. Oba autoři se hlavně zaměřují na českou společnost. Vzájemné vztahy obou národů jsou popisovány např. v práci J. Křena.¹⁰

Z regionálních prací jsem využila především Lugovu „*Vlastivědu*“.¹¹ Jsou zde nejen odkazy na další literaturu, ale i cenné informace, které jsem jinde nenalezla. Například některé podrobnosti o Zimní hospodářské škole či přehled všech prezidentů a starostů spolku Naturfreunde. Najdeme zde i medailony významných osobností a přírodovědců spolku VdN.

Další vlastivědou, ze které jsem čerpala cenné poznatky, je dílo F. A. Ressela.¹² Jednalo se především o problematiku meteorologických pozorování a Zimní hospodářské školy.

Obdobné poznatky jsem se dočetla v knize „*Reichenberg in der Zeit der Selbstverwaltung*“.¹³ Vedle informací o škole jsem zde našla přehled, do kterého byly zahrnuty mimo jiné údaje o činnosti spolku, např. konání výstav, budování alejí, přehled přednášek a některá data vztahující se k historii města. Získala jsem zde také další informace o osobnostech spolku.

Z použité literatury o Liberci bych se chtěla zmínit o práci, kterou napsal autorský kolektiv pod vedením Romana Karpáše. „*Kniha o Liberci*“ mi poskytla řadu

⁷ Viz SOKAL: Spolek přátel přírody, 1907 – 1938, fond č. 642.

⁸ O. Urban, Česká společnost 1848 – 1918, Praha 1982, 690 s.

⁹ M. C. Efmertová, České země v letech 1848 – 1918, Praha 1998, 463 s.

¹⁰ J. Křen, Konfliktní společenství, Toronto 1989, 510 s.

¹¹ V. Lug, Heimatkunde des Bezirkes (Kreises) Reichenberg in Böhmen (Sudetenland) (dále jen Heimatkunde des Bezirkes), díl IV., 1931-1941, 560 s.

¹² F. A. Ressel, Heimatkunde des Reichenberger Bezirkes. Stadt und Land. I.díl. 1903-1904, Reichenberg, 864 s.

¹³ F. A. Ressel, Heimatkunde des Reichenberger Bezirkes, II., Reichenberg, 1903 - 1905. 725 s.

¹³ Reichenberg in der Zeit der Selbstverwaltung vom Jahre 1850 – 1900. Ein geschichtlicher Rückblick und Verwaltungsbericht (dále jen „Reichenberg in der Zeit“). Reichenberg 1902. 583 s.

podstatných informací nejen o spolku VdN samotném, ale i o historii Liberce.¹⁴ Pomohla mi dokreslit také celkový obraz o tehdejší společnosti.¹⁵ Jedná se o nejnovější zpracování dějin Liberce. Historie Liberce se také týká starší práce od autorů S. Technika a V. Rudy, kteří se ale zaměřují na stavební vývoj města, a k mému tématu mnoho nepřináší.¹⁶

V této souvislosti je nutno zmínit také publikaci autorského kolektivu vedeného A. Andělem a R. Karpašem, jejichž práce „*Frýdlantsko*“ mi poskytla podrobný přehled o životě a díle děkana Gottfrieda Menzela.¹⁷

O spolkové činnosti obecně, o spolkové legislativě a o podmínkách sdružování nám řadu cenných poznatků přináší především studie Evy Drašarové.¹⁸ Tuto problematiku obsahuje také kniha „*Pražské spolky*“ od Jany a Tomáše Ratajových. Kromě soupisu pražských spolků je v publikaci i úvodní studie o spolkové legislativě.¹⁹

K pochopení vývoje spolkového hnutí v Liberci mi pomohla práce Miloslavy Melanové „*Spolkový život v Liberci od počátku 19. století do roku 1914*“.²⁰ Zde jsem získala potřebný přehled o stavu spolkového života v polovině 19. století, neboť spolek VdN vznikl v roce 1849.

Cenné poznatky jsem také načerpala z rukopisu E. Těšínské o podobně zaměřeném pražském spolku „*Lotos*“.²¹

Historií spolku Naturfreunde se zabývá práce B. Beneše a Č. Podaného „*Sto let přírodovědeckého spolku v Liberci*“.²² Beneš podává stručný přehled o vývoji spolku od počátku v roce 1849 až do konce v roce 1938. Právě on jako první hovoří o roce 1938 jako o konci spolku. Obdobně se vyjadřuje i M. Nevrlý, který ve svém článku

¹⁴ Karpaš, R. a kol.: Kniha o Liberci, Liberec 1996 (dále jen „Kniha o Liberci“), 664 s.

¹⁵ Musím však podotknout, že i tato práce zaměřuje spolek Naturfreunde se zcela odlišným spolkem.

¹⁶ S. Technik. – V. Ruda: Liberec minulosti a současnosti, Ústí n. Labem, Severočeské nakladatelství 1980. 308 s.

¹⁷ R. Anděl, R. Karpaš, a kol.: Frýdlantsko. Minulost a současnost kraje na úpatí Jizerských hor (dále jen Frýdlantsko), Liberec 2002, 240 s.

¹⁸ E. Drašarová, Stát, spolek a spolčování. in: *Paginae historiae*, 1.roč., 1993, s. 152 - 177.

¹⁹ T. Rataj a J. Ratajová, Úvodní studie, in: *Pražské spolky*, Praha 1998. s. 7 - 83.

²⁰ M. Melanová, Spolkový život v Liberci od počátku 19. století do roku 1914 (dále jen Spolkový život), in: *Documenta Pragensia XVIII*, s. 259- 279.

²¹ E. Těšínská, Vznik a působnost přírodovědného spolku „Lotos“ v Českých zemích (rukopis).

„*Přírodovědecké muzeum*“²³, popisuje především vývoj muzea, ale všímá si také konce existence spolku. Základní poznatky o spolkovém časopise MNR přináší dílo Františka Roubíka „*Bibliografie časopisectva v Čechách z let 1863 – 1895*“. Část informací o zahradnické činnosti jsem také získala v publikaci od K. Čtveráčka a J. Mohra nazvané „*Liberec. Mezi vzpomínkou a přítomností*“.²⁴

O některých osobnostech spolku jsem se bližší informace dočetla v „*Bibliografickém lexikonu*“ od H. Sturm.²⁵ K bližšímu seznámení se s životem a činností Bruno Müllera mi posloužil článek od N. Krutského v časopise Sborník severočeského muzea.²⁶

Při své práci jsem využila také zeměpisného atlasu a encyklopedie, pro pochopení některých odborných termínů. Dále jsem používala Pfohlovu publikaci k určení méně známých německých názvů měst a vesnic.²⁷

²² B. Beneš, Č. Podaný, Sto let přírodovědeckého spolku v Liberci (dále jen Sto let spolku). Zvláštní otisk z časopisu „Beseda“,obrázkového čtrnáctideníku Libereckého kraje,Českého ráje a Podkrkonoší.1950, 6s.

²³ M. Nevrlý, Přírodovědecké oddělení Severočeského muzea v Liberci (dále jen Přírodovědecké oddělení), in: Sborník Severočeského muzea. Přírodní vědy, č. 20, Liberec 1997, s. 147-150.

²⁴ K. Čtveráček, J. Mohr, Liberec Reichenberg. Mezi vzpomínkou a minulostí (Zwischen Erinnerung und Gegenwart), Liberec 2001, 1. vydání, 200 s.

²⁵ H. Sturm a kol., Biographisches Lexikon zur Geschichte der Böhmischen Länder. Band I.: A-H, München 1979, 715 s.

H. Sturm a kol., Biographisches Lexikon zur Geschichte der Böhmischen Länder. Band II.: I-M, München 1984, 714 s.

²⁶ Viz Norbert Krutský, Geologické dílo Bruno Müllera, in: Sborník Severočeského muzea, Přírodní vědy, č.18, Liberec 1992, s. 155 – 171.

²⁷ E. Pfohl, Orientierungslexikon der Tschechoslowakischen Republik, Reichenberg 1922, 678 s.

3. Liberecká společnost a spolkový život v polovině 19. století

V souvislosti se vznikem a vývojem spolku Naturfreunde, je nutno nastínit situaci v liberecké společnosti v polovině 19. století.

Před rokem 1848 byla možnost spolkové činnosti v monarchii velmi omezená. Rozvíjela se za absolutismu, který umožňoval obyvatelům jen určité aktivity. Podle toho vypadal i spolkový život v Liberci. V první polovině devatenáctého století zde nepůsobily více než dvě desítky spolků.²⁸ Od poloviny čtyřicátých let 19. století například fungoval Mužský pěvecký sbor (Männerengesangverein) nebo od roku 1846 Zábavní spolek (Geselligkeitsclub).²⁹

Do této doby bylo možno zakládat převážně spolky podporující rozvoj hospodářství. Po vzoru pražského spolku *Jednota pro povzbuzení průmyslu v Čechách* (Verein zur Ermunterung des Gewerbesgeistes in Böhmen) vznikl v Liberci *Živnostenský spolek* (1841). Popud pro vznik Spolku přátel přírody vzešel právě od některých členů Živnostenského spolku.³⁰

Město Liberec, ležící uprostřed Jizerských hor a Ještědského hřebene, vybízí již svými přírodními podmínkami k tomu, aby se zde rozvíjela nejen turistika, ale i zájmová činnost zaměřená na přírodovědný výzkum. První dosud známou zprávu, která pojednávala o liberecké přírodě, byl spis Wenzela Richtera z roku 1786, nazvaný „Naturgeschichte der Gegend um Reichenberg“. Tento spis byl vydán v Praze a Drážďanech.³¹ První výrazné pokusy o systematický výzkum přírody v Liberci souvisely až se spolkem Naturfreunde.

Počátek existence spolku Naturfreunde spadá do konce revolučního roku 1848. S uvolněním politického života souvisel i vzestup občanských aktivit a s tím byla mimo jiné spojena možnost zakládat spolky. V Liberci v tom roce vznikla celá řada nových spolků, například Záložní spolek (Gegenseitiger Vorschußverein). V roce 1852 byl založen Hospodářsko-lesnický spolek a o pár let později, roku 1856 Besední společnost

²⁸ M. Melanová, Spolkový život, s. 260.

²⁹ Tamtéž, s. 262.

³⁰ A. Hlawatsch, Geschichtliche Skizze, s. 55 - 56.

(Ressourcegesellschaft).³² Významným dokladem uvolňování poměrů bylo i první vydání libereckých novin. V dubnu 1848 začal Anton Anschiringer vydávat časopis „Reichenberger Wochenblatt aus der Nähe und Ferne“.³³ Významným datem se také stal rok 1850, kdy se Liberec stal statutárním městem.³⁴

Byl vytvořen prostor i pro vznik přírodovědných společností a spolků.³⁵ Poslání takovýchto spolků spočívalo nejen v šíření přírodovědných znalostí, ale i v obecném rozvoji vzdělanosti a osvěty. Mnohé společnosti stály na přísně vědeckém základě, jiné se omezovaly na přírodopisný výzkum určité oblasti.

Spolek Naturfreunde byl označován jako vědecký spolek a byl na těchto základech i koncipován. Vznikl díky existující vrstvě vzdělanců, především pak profesorů a odborníků působících na liberecké reálce, založené roku 1837.³⁶ K dalšímu okruhu lidí, kteří přispěli ke vzniku spolku, patřili místní podnikatelé. Těmto aktivitám předcházela ohromný rozmach zájmu o přírodovědu samotnou, a to už od začátku 19. století.

Různé objevy, vynálezy a snahy o využití přírodních sil pro praktický život vedly celkově k většímu zájmu o tento obor. Pozvolna docházelo k jejímu zavádění do škol. Rozkvět přírodních věd byl podporován po všech stránkách. Znalosti byly dostupnější i pro širší vrstvy obyvatel a výrazněji tak stoupla vzdělanost.

V polovině 19. století byl Liberec městem, které mělo rozvinutý textilní průmysl a patřilo k důležitým hospodářským a politickým centrům nejen v Čechách, ale i v celé habsburské monarchii. Dle sčítání provedeného roku 1857 žilo v Liberci 18 854 obyvatel. Stal se tak po Praze druhým největším městem v Čechách.³⁷ Výraznou většinu obyvatel tvořili Němci, Češi byli v té době pouze minoritní populací.

Mohutný rozvoj výroby měl vliv i na vývoj společnosti a spolkového života ve městě. Výrazněji se to projevilo po pádu Bachova absolutismu, kdy došlo k postupnému obnovování občanských svobod. Nová situace umožňovala větší rozvoj spolkové

³¹ R. Karpaš, *Kniha o Liberci*, s. 610.

³² M. Melanová, *Spolkový život*, s. 265.

³³ R. Karpaš, *Kniha o Liberci*, s. 112.

³⁴ Město již nebylo podřízeno okresnímu úřadu v čele s hejtmanem. Úřední agendu státu měl na starosti magistrát, který byl odpovědný volenému starostovi popřípadě volené městské radě viz R. Karpaš, *Kniha o Liberci*, s. 117.

³⁵ K. Hübner, 1849-1899. Rückblick, s. 25.

³⁶ R. Karpaš, *Kniha o Liberci*, s. 232.

³⁷ M. Melanová, *Spolkový život*, s. 259.

činnosti a dávala i více prostoru pro zakládání nových korporací a společností. Vedle německých, však byly zakládány i české spolky. Ve městě tak postupně začaly vznikat různé politické, sportovní a kulturní instituce.³⁸

³⁸ Podrobněji ke spolkovému životu v Liberci v druhé polovině 19. století viz *M. Melanová, Spolkový život*, s. 259-279.

4. VÝVOJ SPOLKU NATURFREUNDE

4.1. Založení spolku v roce 1849

Jak již bylo uvedeno, samotný počátek působení spolku spadá do roku 1848. V druhé polovině měsíce listopadu se sešel majitel soukenické továrny Wilhelm Siegmund s obchodníkem Wenzlem Jantschem. Společně poté kontaktovali profesora reálky, pátera Siarda Kosaka a hovořili s ním o svých plánech a záměrech. Z jejich návrhů vzešla myšlenka na založení **Přírodovědného spolku pro Liberec a okolí** (*Naturforschender Verein für Reichenberg und Umgebung*).³⁹ Připravovaný spolek se měl podobat pražskému spolku Lotos (Naturhistorischer Verein Lotos), který založil Dr. F.A. Kolenatý.⁴⁰

Přírodovědný spolek pro Liberec a okolí se měl zaměřit na následující úkoly:

- vzdělávat své členy v přírodopise a ve vědách jemu příbuzných,
- šířit tyto znalosti mezi obyvatelstvem,
- provádět důkladný přírodopisný výzkum okolí Liberce (blíže viz kapitola 5.1.1. Stanovy z roku 1849).

Výše jmenovaní pánové rozeslali oběžník a pozvali některé členy Živnostenského spolku. Společně s nimi i další občany města, od nichž očekávali především finanční pomoc. Poradu svolali do spolkové místnosti Živnostenského spolku (tzn. do reálky) na 8. prosince 1848. Dostavila se řada významných obyvatel města (blíže viz kapitola Členská základna).⁴¹

Na tomto setkání vysvětlil Wilhelm Siegmund přítomným shromážděným své záměry. Výsledkem jednání bylo založení spolku a rozhodnutí o vytvoření statut. Tohoto úkolu se ujal Wilhelm Siegmund, ale pomáhali mu i jiní. Pro sestavení stanov však potřebovali nějaký vzor, a tak zkoumali uspořádání podobných společností. V této souvislosti se například profesor Kosak obrátil na pražskou společnost „Lotos“. Sám W.

³⁹ F. Zeh, 1849 – 1889. Zur Geschichte, s. 39.

⁴⁰ A. Hlawatsch, Geschichtliche Skizze, s. 56.

K tomuto spolku blíže viz E. Těšínská, Vznik a působnost přírodovědného spolku „Lotos“ v Českých zemích (rukopis).

⁴¹ A. Hlawatsch, Geschichtliche Skizze, s. 56-57.

Siegmund kontaktoval hned několik spolků, například Přírodovědný spolek v Drážďanech (Naturhistorischer Verein in Dresden), Přírodovědnou společnost ve Zhořelci (Naturhistorische Gesellschaft in Görlitz) a Společnosti pro vlasteneckou kulturu ve Vratislavi (die Gesellschaft für vaterländische Kultur in Breslau).⁴²

Další shromáždění se konalo 14. ledna 1849. Na něm se navržené stanovy prodiskutovaly a s malými úpravami byly schváleny. Zároveň se rozhodlo o jejich vytištění a o pokrytí nákladů s tím spojených pomocí subskripce (předplacení).⁴³ Zájem o činnost spolku byl zpočátku veliký, proto se postupně přidávali další členové. První ustavující schůze spolku se konala 3. února 1849. Na této schůzi bylo zvoleno předsednictvo, které prozatím tvořil prezident Karl Ritter von Bundschuh, sekretář profesor páter Siard Kosak, inspektor a knihovník Dr. Gustav Bonté a pokladník Wenzel Jantsch. Na tomto zasedání bylo dále rozhodnuto, že 14. leden bude každoročně připomínán jako den schválení návrhu stanov. Dále bylo určeno, že spolek bude odebírat odborné časopisy. Zpočátku měly kolovat mezi členy, protože knihovna nebyla ještě připravena k používání.

Spolek neměl mnoho finančních prostředků a zpočátku byl odkázán na pomoc příznivců. Mimo to neměl vlastní spolkovou místnost a byl tak závislý na spolkové místnosti Živnostenského spolku nacházející se v budově reálky. Spolek při hledání vlastních prostor našel pochopení u ředitelství reálky, které mu nabídlo k užívání další místnost ve školní budově. Vedení školy si totiž uvědomovalo, že z této spolupráce může získat řadu výhod jak pro školu, tak pro žáky.

Spolková místnost musela být nejprve upravena a vybavena potřebným nábytkem, aby se zde mohla konat ustavující schůze. Díky obětavosti členů byl vyřešen i tento problém a nedlouho na to byly prostory zasedací místnosti připraveny. Spolková místnost se postupně zaplňovala dary od členů samotných a částečně i úsilím ostatních milovníků přírody. Mezi dárci stojí na prvním místě za zmínku lékárník Filipp Hlasiwetz, který svým darem (74 kusů vycpaných ptáků a malé sbírce lastur) položil základ ke kabinetu přírodnin. Dále následovali prezident spolku Ritter von Bundschuh (64 kusů vycpaných zvířat), Neuwinger (15 kusů), Fr. Schmidt syn (9 kusů) a Wenzel Jantsch (6 kusů).

⁴² A. Hlawatsch, *Geschichtliche Skizze*, s. 57.

⁴³ F. Zeh, 1849 – 1889. *Zur Geschichte*, s. 40.

Z počátku se mezi členy projevovala velká aktivita a nadšení. První přednášku měl 24. února 1849 úředník vrchnostenského úřadu Johann Wieß. Hovořil o „Zemědělských poměrech na Liberecku“.⁴⁴ Od tohoto zasedání měl spolek také svoji pečeť.⁴⁵ Schůze konaná 5. května 1849 proběhla ve znamení voleb referentů jednotlivých sekcí. Referentem přírodopisné sekce se stal Wilhelm Siegmund, referentem přírodovědné sekce byl zvolen Johann Wiede a referentem ekonomické sekce Johann Weiß. Svých funkcí se však vzdal Dr. Bonté. Proto se Johann Weiß stal také inspektorem, a knihovníkem byl dodatečně jmenován Emmanuel Jelinek.⁴⁶

Spolek si svými aktivitami postupně získal přízeň nejen obyvatel, ale také úřadů. Patrné to bylo například z dopisu krajského hejtmána Kotze z Mladé Boleslavi.⁴⁷ Spolková činnost byla v prvním desetiletí zaměřena hlavně na pořádání přednášek. Dále také na budování knihovny⁴⁸ a na shromažďování zajímavých předmětů a exponátů, jež se staly základem kabinetu přírodnin a později přírodovědného muzea. Spolek Naturfreunde chtěl také od počátku vydávat i časopis. Tento záměr se však podařil až mnohem později.

Již po krátkém fungování spolku Naturfreunde muselo dojít ke změnám v jeho činnosti. Pro toto období nemáme mnoho pramenů, proto nevíme přesně, o co šlo. Všechny změny se ale odrážely ve stanovách spolku. K jejich projednání a schválení došlo na schůzi předsednictva 26. ledna 1850. Nejpodstatnější úpravou byla změna názvu spolku (blíže viz kapitola 7.1. Stanovy z roku 1849). Nově se spolek jmenoval **SPOLEK PŘÁTEL PŘÍRODY** (Verein der Naturfreunde).⁴⁹ Tyto změny však nepřinesly očekávané zlepšení. Od poloviny roku zaznamenáváme pozvolné ochabování aktivit.

4.2. Vývoj spolku Naturfreunde v letech 1850 – 1868

Toto období lze obecně považovat za období méně výrazných aktivit spolku. Konaly se přednášky, ale v nepravidelných časech a byly řídce navštěvovány. Ve

⁴⁴ A. Hlawatsch, *Geschichtliche Skizze*, s. 58.

K přednáškám viz podrobněji kapitola 7.1. Přednášková činnost.

⁴⁵ F. Zeh, 1849 – 1889. *Zur Geschichte*, s. 40. Dále viz kapitola 5.1.1. Stanovy z roku 1849.

⁴⁶ K. Hübner, 1849 – 1899. *Rückblick*, s. 25.

⁴⁷ Celé znění dopisu ze 17. dubna 1849 viz A. Hlawatsch, *Geschichtliche Skizze*, s. 58 – 59.

⁴⁸ Ke knihovně viz kapitola 7.2. Knihovna.

⁴⁹ K. Hübner, 1849 – 1899. *Rückblick*, s. 26.

výročních přehledech o historii spolku se tato etapa označuje jako období pozvolného úpadku. Nemalou roli při tom sehrálo i postupné nastolování absolutismu. Od poloviny roku 1850, byl v Rakousku nastolen nový politický kurs, jehož vliv byl patrný v různých oblastech. Také ve spolkové činnosti lze vypožorovat určitý útlum, který se dotkl i spolku Naturfreunde.

Počáteční nadšení a aktivity postupně ochabovaly.⁵⁰ Ani dobové záznamy o této etapě nepřinášejí mnoho informací.⁵¹ Výjimku tvořily různé dopisy a oznámení, které zasílali nejen členové spolku. Například oznámení ze 4. října 1850, které poslal čestný člen spolku Wenzel Blumrich. Tento lékař a chirurg psal z Grand Rapias v Severní Americe: „že jakmile najde stálé bydlení, chce přispět k rozšíření a obohacení sbírek kabinetu přírodnin.“⁵² Jiné oznámení bylo z 15. září 1852. Členové Českolipského hospodářského krajského spolku (Böhm.-Leipaer landwirtschaftlicher Kreisverein) zvali spolek Naturfreunde na setkání plánované na 28. září 1852, do spolkové místnosti Obchodní komory. Chtěli vytvořit vlastní sekční spolek v libereckém okrese. Od spolku Naturfreunde žádali nejen podporu, ale i rady a konkrétní pomoc. Zároveň jeho jednotlivé členy vyzývali, aby se stali členy nového spolku.⁵³

Další oznámení bylo z vídeňské Akademie věd ze 13. ledna 1854. Spolek byl žádán, aby informoval své vídeňské kolegy o všech mimořádných přírodních úkazech, které by stály za další podrobnější zkoumáním. Mezi takové přírodní úkazy zařadili pády meteorů či výskyt vzácných zvířat. Svůj zájem zdůvodňovali hlavně tím, že chtějí získávat nové poznatky. Dále touto spoluprací chtěli obohatit císařský kabinet přírodnin.⁵⁴

Ještě v polovině téhož roku, v červnu 1854, došlo k důležité změně ve vedení spolku. Dosavadní prezident Karl Ritter von Bundschuh byl přeložen do Prahy.⁵⁵ Jeho nástupcem byl zvolen lékař Josef Fousek. Rozhodl se změnit dosavadní stagnující vývoj a pokusil se o zaktivizování spolku. Změna již byla nutná. Snižovala se účast členů i veřejnosti na schůzích, a hlavně citelně klesl celkový počet členů. K tomu stavu

⁵⁰ A. Hlawatsch, *Geschichtliche Skizze*, s. 59.

⁵¹ Dokládají to i liberecké noviny RW z let 1852 – 1854, ve kterých není o spolku žádná zmínka. Proto informace čerpám ze souhrnných přehledů o historii spolku.

⁵² F. Zeh, 1849 – 1889. *Zur Geschichte*, s. 41: „dass er für die Bereicherung der Sammlungen sorgen werde, sobald er einen festen Wohnsitz gefunden haben wird“.

⁵³ A. Hlawatsch, *Geschichtliche Skizze*, s. 59.

⁵⁴ *Tamtéž*, s. 59 – 60.

podstatně přispělo i založení Hospodářsko–lesnického spolku v Liberci (Land–Forstwirtschaftlicher Verein für Reichenberg).⁵⁶ Vznikl v roce 1852 a svou náplní se podobal ekonomické sekci spolku Naturfreunde.⁵⁷ Jeho ustavení mělo negativní vliv na samotný spolek Naturfreunde. Během krátké doby přišel asi o třetinu svých členů. Ochromilo ho to natolik, že ekonomická sekce přestala fungovat.⁵⁸

I přes nepříznivé poměry, apatii a lhostejnost jak ze strany členů, tak ze strany veřejnosti se novému prezidentovi podařilo spolek udržet v činnosti.⁵⁹

Další mimořádnou událostí v době, kdy se zdálo, že spolková činnost stagnuje, byl dopis děkana Gottfrieda Menzela z Krásného lesa.⁶⁰ Děkan Menzel byl čestným členem spolku Naturfreunde a také přírodovědcem amatérem. V uvedeném dopise z 10. srpna 1857 oznamoval, že se rozhodl věnovat spolku některé své sbírky z Texasu (podrobněji k dopisu viz kapitola Přírodovědné muzeum).

V následném období však pokračoval nepříznivý vývoj.⁶¹ Nyní se blíže podíváme na to, jaké informace byly v novinách o spolku zveřejňovány. Od založení v roce 1849, až do roku 1854 se o spolku Naturfreunde noviny vůbec nezmiňují.⁶² Pokud jsou vůbec zprávy k dispozici, neobsahují žádné informace o aktivitách spolku. Proto také nenacházíme zprávy o změně názvu spolku a o upravení stanov.⁶³

První zmínky v novinách o činnosti spolku jsou až z roku 1855.⁶⁴ Noviny otiskly programy spolku Naturfreunde. Byl zde uveden den a čas zasedání spolku, témata

⁵⁵ Není zřejmé, proč se tak stalo. Noviny ani časopis, který spolek později vydával, o tom nenapsaly bližší podrobnosti.

⁵⁶ M. Melanová, Spolkový život, s. 265.

⁵⁷ Dle stanov spolku z roku 1849 tato sekce zahrnovala právě zemědělství, zahradnictví a lesnictví.

⁵⁸ Takto o tom hovořil i dočasný prezident spolku W. Siegmund v roce 1868, když na setkání členů hodnotil dosavadní vývoj spolku. „Der Verein war ursprünglich in 3 Sectionen getheilt werden, in die naturgeschichtliche, die naturwissenschaftliche und die landwirthschaftliche. Letzten fiel mit der Errichtung des landwirthschaftlichen Filialverein aus und mit ihr verlor der Verein ein gutes Dritttheil seiner Mitglieder“ viz RZ Nr. 288. 6.12.1868.

⁵⁹ A. Hlawatsch, Geschichtliche Skizze, s. 60.

⁶⁰ K. Hübner, 1849–1899. Rückblick, s. 26 – 27 (celé znění dopisu).

⁶¹ Mezi prameny, které nás informují o činnosti spolku v tomto období, patří hlavně liberecké noviny (Reichenberger Wochenblatt, Reichenberger Anzeiger, Reichenberger Zeitung). Dále pak souhrnná pojednání o vývoji spolku otiskovaná ve spolkovém časopise MNR. Byly vydávány u příležitosti jubilejního výročí založení spolku.

⁶² Navíc některé ročníky novin chybí. Proto jsou naše poznatky neúplné.

⁶³ Jednalo se o 26. leden 1850. Avšak mnohem významnější byl 8. srpen 1853, kdy místodržitelství vyslovilo souhlas se vznikem spolku viz Spolkový katastr (policejního obvodu) politického okresu Liberec, z roku 1901.

⁶⁴ RW č. 9. 3. 3. 1855.

přednášek, jména referentů a spolkové záležitosti.⁶⁵ Liberecký tisk tedy informoval od roku 1855 o zasedáních a programech spolku.

Jenom díky novinám víme, že v roce 1857 se spolek sešel celkem na pěti řádných zasedáních, na kterých bylo předneseno 10 různých příspěvků.⁶⁶ Vždy v lednu se konala výroční schůze. Od roku 1857 byla většinou zveřejňována právě v novinách. Můžeme říci, že se jednalo o setkání, na kterém se bilancovalo. Dále byla přednesena zpráva o průběhu minulého roku a celkově se hodnotila práce a činnosti spolku v uplynulém roce. Z této zprávy v novinách víme, že spolek o tři členy přišel (jeden vystoupil, další zemřel a jeden se přestěhoval) a že dva nové získal.⁶⁷ Na konci roku 1857 se spolek skládal ze 6 čestných a 18 skutečných členů. V této zprávě se dále píše o finanční situaci spolku, o které referoval pokladník W. Jantsch.

Aby se zlepšila celková situace spolku a opět se zvýšil počet členů, rozhodlo se vedení v roce 1857 snížit roční příspěvek ze 4 na 2 zlaté. Nové členy a větší zájem obyvatel o přírodovědu chtěli členové VdN získat také tím, že založili přírodovědný kabinet.⁶⁸ Z uvedené zprávy se také dozvídáme, že výroční schůze sloužila k volbě nových funkcionářů. Tyto povinnosti se označovaly jako „spolkové záležitosti“ a byly i součástí každé měsíční schůze.⁶⁹

Snížení ročního příspěvku a snahy o přiblížení se spolku obyvatelům konáním zajímavých přednášek přinesly v následujícím roce 1858 kýžený výsledek. Počet členů se více než zdvojnásobil, neboť vzrostl z 16 na 33.⁷⁰

Dále členové spolku na schůzích informovali o zajímavých projektech, kterým se věnovali i nečlenové spolku. Například v květnu roku 1858 referovali Siard Kosak a Otto Pollak o pokusu hledat uhlí v severovýchodní části boleslavského, jičínského a

⁶⁵ V novinách vypadalo oznámení o zasedání a programu takto: Shromáždění Spolku přátel přírody v Liberci, se koná 11. ledna, 6 hodin večer; 1. „Pravěk“, pokračování přednášky pana doktora Fouska, 2. „Vznik minerálních pramenů“, přednáška S. Kosaka, 3. Spolkové záležitosti viz RW č.48 1. 12. 1855, s. 3.

⁶⁶ RA č.4. 25. 1. 1858 (výroční zpráva za rok 1857).

⁶⁷ RA č.4. 25. 1. 1858.

⁶⁸ Kdyby tyto informace nebyly shrnuty v roce 1858 ve výroční zprávě, tak bychom to nevěděli. Z roku 1857 se žádné noviny nedochovaly viz RA č.4. 25. 1. 1858.

⁶⁹ Dále sem například patřilo jmenování čestných členů. V roce 1858 byl prezidentem spolku Naturfreunde zvolen starosta města Ehrlich. Vzápětí se však funkce vzdal a jmenován byl opět Dr. Fousek viz RA Nr. 14. 2. 4. 1859.

⁷⁰ A. Anschiringer v Adresáři z roku 1858 uvádí jen 30 členů viz A. Anschiringer, Adress-Buch 1858, s. VII. Anschiringer ve své další práci (Adress- 1863, s. XIV.) z roku 1863 však již počet členů neuvádí. Proto nevíme, jaký byl stav členské základny až do roku 1870. Poté jsme důkladně informováni ze zpráv ve spolkovém časopise.

královehradeckého kraje. Tuto cestu podnikli Adalbert Lanna, Albert Klein a Johann Liebieg. Zjistili, že se zde nachází oblasti s vrstvami uhlí, železa a dalších nerostů (př. malachit).⁷¹

Jak je vidět, spolek stále pokračoval ve své činnosti. Například v červenci 1859 upozorňovaly noviny Reichenberger Anzeiger své čtenáře na zajímavý výlet. Právě na základě doporučení spolku Naturfreunde se měli vydat na výlet do okolí Staré Paky. Konkrétně doporučovali výstup na horu Kumburk (642 m), ze které je krásný výhled do kraje. Za příznivého počasí je možno dohlédnout až na Kunětickou horu u Pardubic nebo opačným směrem až na Ještěd.⁷²

Z novin se dočítáme, že se spolek z důvodu školních prázdnin během letních měsíců nescházel.⁷³ Dále je z nich patrné, že v první třetině šedesátých let 19. století byl spolek zaměřen výhradně na pořádání přednášek. Jejich cílem bylo přispívat k větší informovanosti a vzdělanosti obyvatel. Od poloviny šedesátých let nastal ještě výraznější útlum, neboť se konala jedna či dvě přednášky do roka. Noviny obsahovaly opravdu jen kusé informace o programu schůze a o dalších záležitostech, týkajících se činnosti spolku, neinformovaly. To platí pro roky 1865, 1866, 1867 a 1868.⁷⁴

4.3. Vývoj spolku v přelomových letech 1868 – 1869

Také zpočátku roku 1868 pokračoval nepříznivý vývoj uvnitř spolku. Dokládá to i stav členské základny, kterou tvořilo jen 22 členů. Dále o tom svědčí řídké informace v novinách Reichenberger Zeitung. Například v první polovině roku 1868 se v novinách objevil jen jeden článek, a to o smrti významného člena spolku a významného občana, lékaře Gustava Bontého.⁷⁵ V druhé polovině roku se situace začala pozvolna měnit. Souviselo to i se změnou ve vedení spolku. Na začátku září zemřel dlouholetý prezident spolku Josef Alois Fousek. Funkci zastával plných 14 let. Zasloužil se především o to,

⁷¹ RA Nr. 16. 1. 5. 1858.

⁷² RA Nr. 31. 30. 7. 1859.

⁷³ RA Nr. 43. 22. 10. 1859.

⁷⁴ RZ z let 1865, 1866, 1867 a 1868.

⁷⁵ Noviny otiskly medailónek s jeho životopisem viz RZ Nr. 74. 27. 3. 1868. Dále také viz kapitola 6.3. Osobnosti spolku.

že se spolek nerozpadl a nemusel přerušit svou činnost.⁷⁶ O spolek se opět začal aktivně zajímat Wilhelm Siegmund.

Nelze jednoznačně říci, proč se situace ve spolku tak zdramatizovala. Jednou z příčin mohl být nedostatečný zájem obyvatel o problematiku přírodních věd. Dále k tomuto stavu přispěl mohutný rozkvět spolkové činnosti a celkový rozkvět všech spolků. Jednotlivé spolky nabízely svým členům nejen přednášky z různých oblastí věd, ale i zábavu. Pečovaly o jejich kulturní vyžití a dokázaly si členy udržet i pořádáním různých zábavných programů.⁷⁷

Za těchto okolností byl spolek Naturfreunde nucen řešit otázku svého rozpuštění.⁷⁸ Nebo hledat taková řešení a východiska, která by reflektovala praktickou činnost spolku.⁷⁹ Proto se Wilhelm Siegmund, toho času nejstarší zakládající člen spolku, rozhodl setkat s věrnými členy a příznivci spolku VdN. Předložil jim k posouzení některé své návrhy, které právě postihovaly praktickou stránku spolkových činností. Poradní shromáždění se konala 4., 7. a 13. září 1868.⁸⁰ Na nich bylo dohodnuto, že do roku 1854 existující ekonomická sekce bude obnovena nebo bude založena sekce nová. Další posun nastal na konci roku. Na začátku prosince 1868 se uskutečnilo setkání, na kterém bylo rozhodnuto, že bude vytvořena nová sekce, *sekce osazovací a zahradnická* (Anpflanzungs- und Gartenbausektion).⁸¹

Měla se zaměřit na:

1. Rozvoj a pozvednutí úrovně zahradnictví a sledovat různé obory v tomto odvětví.
2. Osazování prázdných a nevyužitých ploch ve městě a v jeho okolí, a tím přispívat k jeho zkrášlování.

K těmto cílům měly dopomoci přednášky zaměřené na tuto problematiku, na kterých byl vytvořen prostor pro sdělování nejnovějších poznatků. Dále se zde řešily a objasňovaly dotazy zaměřené na zahradnickou činnost a osazování. Další pomoc při této

⁷⁶ K J. Fouskovi viz také kapitola 6.3. Osobnosti spolku.

⁷⁷ F. Zeh, 1849-1889. Zur Geschichte, s. 43.

⁷⁸ Tamtéž, s. 28.

⁷⁹ A. Hlawatsch, Geschichtliche Skizze, s. 62.

⁸⁰ K. Hübner, 1849-1899. Rückblick, s. 28.

⁸¹ RZ č. 284. 2. 12. 1868.

práci měly poskytovat nové odborné časopisy. Spolek Natufreunde je buď kupoval, či dostával v rámci spolupráce s obdobně zaměřenými spolky. Zajímavé a právě aktuální články byly také čteny na schůzích spolku. Mezi cíle, které si nová sekce vytkla, zařadila i založení ovocné a lesní školky.⁸² Měly dodávat potřebný materiál pro osazování a zároveň sloužit jako praktická pomůcka pro výuku žáků. Žáci zde například mohli získat odborné znalosti v zušlechťování ovocných stromků. Dále bylo rozhodnuto o zřízení pokusné stanice, jejímž úkolem bylo zušlechťování zeleniny a jiných užitkových rostlin. Měla také zkoumat jejich přizpůsobení na místní drsné klimatické podmínky.⁸³

Výše uvedené návrhy byly kladně posouzeny hned 4. prosince 1868.⁸⁴ Aby mohly být přijaty, byla svolána generální schůze na 19. ledna 1869. Mezitím se již informace o chystaných změnách dostaly na veřejnost. Díky tomu byla na schůzi i hojná účast obyvatel města. Proslov dočasného prezidenta W. Siegmunda sklidil velký ohlas.⁸⁵ Stávající členové byli pro obnovení spolku i pro navrhované změny v jeho činnosti. Nové zaměření spolku se následně pozitivně odrazilo i v počtu nových členů. Spolek si opět začal získávat podporu veřejnosti a úřadů. Okresní hejtman Albert Sprengler a místostarosta Karl Finke se vyslovili souhlasně o navrhovaných změnách. To znamenalo, že jak vedení města, tak i státní a místní úřady se vyslovily kladně k obnově spolku a ke změně jeho činnosti.⁸⁶

Vedení spolku však stálo před problémem neobsazené funkce prezidenta. Proto stávající sekretář Dr. Roman Maade navrhl, aby se dočasný prezident W. Siegmund stal řádným prezidentem spolku. Zvolen byl aklamací, tzn. souhlasem. Ve funkci však

⁸² V této záležitosti nabídl pomoc správce lázní Josef Rummler. Chtěl přenechat velkou část parcely u svého domu pro založení školky viz *K. Hübner*, 1849 – 1899. Rückblick, s. 29 – 30.

⁸³ *K. Hübner*, 1849 – 1899. Rückblick, s. 28.

⁸⁴ RZ č. 288. 6.12.1868.

Na tomto setkání padla řada návrhů, které se nakonec nerealizovaly, ale některé myšlenky byly posléze zapracovány do nových stanov. Například profesor Czermak navrhoval spojení se spolkem Tierschutzverein (Spolek na ochranu zvířat), který se dostal do existenčních problémů souvisejících s přestěhováním jeho předsedy, advokáta Bernarda Eiflera, do Litoměřic. Ve stanovách z roku 1869 byla nakonec zakotvena klausule o ochraně zvířat. Na úpravě této části se podílel především kaplan Franz Schwertner z Chrastavy a městský policejní komisař Anton Knirsch viz *A. Hlawatsch*, *Geschichtliche Skizze*, s. 67.

⁸⁵ Celé znění dopisu viz *A. Hlawatsch*, *Geschichtliche Skizze*, s. 63 – 66.

⁸⁶ *K. Hübner*, 1849 – 1899. Rückblick, s. 29.

setrval jen do roku 1870. Byl zvolen do čela města, a tak se funkce prezidenta spolku vzdal.⁸⁷ Po jeho zvolení následovala volba celého předsednictva spolku.⁸⁸

Změna činností spolku Naturfreunde se projevila i ve stanovách (blíže viz 5.1.2. Stanovy z roku 1869).⁸⁹ Dle nových stanov z roku 1869 bylo již voleno i direktorium spolku. Nově zvolený prezident také oznámil, že se schůze spolku budou konat první pátek v měsíci. Dále sdělil, že zprávy o programu a termínu konání schůze budou zveřejňovány v novinách Reichenberger Zeitung.

O změnách ve spolku byla veřejnost oficiálně informována prostřednictvím svolání, které v lednu 1869 uveřejnil kněz Dominik Čermák v novinách Reichenberger Zeitung.⁹⁰

Můžeme říci, že touto obměnou se završilo další období v historii spolku Naturfreunde. Nastává nová fáze a rozkvět spolku. Spolek koncipovaný na jiném základě přitahoval pozornost obyvatel nejen díky nabídce svých rozmanitých přednášek, ale také různorodější činností. Spolek nyní dělil svou činnost na dvě části, na praktickou a teoretickou (vědeckou). Z vědeckého hlediska šlo nadále o vzdělávání členů a veřejnosti v přírodních vědách. Praktická část představovala zahradnickou činnost zaměřenou na osazování a kultivování různých částí města.⁹¹ Změna spolku evidentně prospěla. Během jednoho měsíce stoupl počet z 24 na 100 členů.⁹² Uvedené číslo bylo napočítáno hned na první schůzi 5. února 1869.⁹³ Na této schůzi přednášel zámecký zahradník Josef Töpfer na téma „Zuślechtování rostlin a stromů“. Z toho vyplývá, že i přednášky více korespondovaly s novým zaměřením spolku. O tom, že to byl správný směr, svědčí i další čísla. Na schůzi pořádané 2. dubna 1869 bylo konstatováno, že spolek již má 211.⁹⁴

Obnovena byla také písemná komunikace a styk s veřejností. První záležitost, kterou spolek Naturfreunde musel řešit, byl dopis od ředitele hlavní školy.⁹⁵ Spolek byl

⁸⁷ A. Hlawatsch, *Geschichtliche Skizze*, s. 66.

⁸⁸ Ke složení direktoria v roce 1869 viz podrobněji kapitola 6. Členská základna spolku Naturfreunde.

⁸⁹ Byla vytvořena komise, která se měla navrhovanými změnami zabývat. Stanovy měly reflektovat nové úpravy a cíle spolku. Členové komise byli zvoleni aklamací a tvořili ji: W. Siegmund, profesori Maade a Kur, Karl Kilian, Josef Töpfer, Franz Rohn a zahradník barona Liebiega Norbert Kreißel. Komisi ještě posílili radní Karl Finke a Anton Jahn l viz RZ Nr. 288, 6.12. 1868.

⁹⁰ A. Hlawatsch, *Geschichtliche Skizze*, s. 66 – 67.

⁹¹ *Tamtéž*, s. 68.

⁹² K. Hübner, 1849 – 1899. *Rückblick*, s. 29.

⁹³ A. Hlawatsch, *Geschichtliche Skizze*, s. 69.

⁹⁴ F. Zeh, 1849 – 1889. *Zur Geschichte*, s. 49.

⁹⁵ *Tamtéž*.

žádán, aby škola přenechal postradatelné duplikáty svých sbírek. Škola je chtěla využít pro přírodovědné vyučování. Této žádosti bylo vyhověno. Jedním z cílů spolku totiž bylo podporovat výuku zaměřenou na přírodní vědy. Této aktivitě se spolek věnoval svědomitě. Na začátku května zakoupil prezident spolku přístroj pro spektrální analýzu. Nainstalován byl již 7. května. Přednášku na toto téma pak měl profesor Julius Sonntag. Svůj výklad doplnil praktickými ukázkami spektrální analýzy. Přístroj byl následně věnován reálce.⁹⁶

Nedlouho po své první žádosti se vedení hlavní školy obrátilo na spolek Naturfreunde s jinou žádostí. Navrhovalo snížit roční příspěvek pro učitele na polovinu. Pro mladé učitele by byl vstup do spolku VdN s tak vysokými ambicemi lákavější a zároveň i snazší. Žádosti bylo vyhověno. Spolek tak získal nejen dostatečný počet nových členů, ale i další síly pro pořádání některých přednášek.⁹⁷

V tomto roce to bylo poprvé, kdy znalosti členů spolku využily také místní úřady. V létě totiž došlo k velkým škodám na obilných polích. Tyto škody způsobil jeden druh hmyzu (Zwergcikade). Okresní hejtmanství si přálo, aby direktorium spolku celou věc blíže prozkoumalo a vyhotovilo o ní zprávu. Úkol byl svěřen W. Siegmundovi a profesorovi Maademu.⁹⁸

Dalším významným usnesením spolku bylo rozhodnutí o vydávání výroční zprávy. To byl základ pro vydávání spolkového časopisu.

I přes některé dílčí nezdary spolek Naturfreunde během jednoho roku plně obnovil a navíc rozšířil pole své působnosti.

⁹⁶ A. Hlawatsch, *Geschichtliche Skizze*, s. 69.

⁹⁷ *Tamtéž*.

⁹⁸ *Tamtéž*, s. 70.

4.4. Vývoj spolku Naturfreunde v letech 1870 – 1918

V roce 1870 se novým prezidentem spolku stal lékárník Ludwig Hlasiwetz. Vystřídal Wilhelma Siegmunda, který se ujal funkce starosty města.

Členové spolku se kromě přednášek zabývali z větší části zahradnickou činností a zkrášlováním města zakládáním nových parků, sadů a výsadbou zeleně podél ulic. Dále pečovali o již vybudované parkové plochy.

Nově se začali věnovat meteorologickým pozorováním. Za tímto účelem byla zřízena stanice v Liberci a během několika let také čtyři pobočky v Dlouhém Mostu, v Kryštofově Údolí, na Dračím vrchu a na Nové louce. Dále začali pořádat výlety a výstavy. Nejednalo se však jen o výstavy květin a rostlin, ale např. i o Přírodovědeckou výstavu uspořádanou v roce 1875.⁹⁹

V roce 1870 vyšlo první číslo spolkového časopisu *Mittheilungen aus dem Vereine der Naturfreunde*. Významně tak byla rozšířena spolupráce s obdobnými sdruženími nejen v monarchii, ale i v zahraničí. Kromě výměny odborných časopisů a publikací se členové vzájemně setkávali a podnikali společné výlety a výstavy. Sedmdesátá léta byla pro spolek neobyčejně plodná. V roce 1876 byly položeny základy ke spolkové botanické zahradě a o tři roky později, v roce 1879 k Přírodovědeckému muzeu. Tyto instituce přinášely spolku nejen zisk, ale přispěly i k jeho oblibě a vážnosti. Nejen u obyvatel města a u místních úřadů, ale i ve vzdálenějších místech. Další skutečností, která to potvrzovala, byl stoupající počet nových členů, hlavně v osmdesátých letech.

Až do roku 1879 se členové spolku scházeli ve spolkové místnosti v budově reálky. V dalších letech pak v Rudolfově zaopatřovacím ústavu (dnes ZŠ 5. Května). A od roku 1901 v malém volebním sále v radnici. Vnitřní organizaci, členskou základnu a hospodaření spolku podrobněji zmiňuji v příslušných kapitolách.

Vnitřní život spolku se hlavně odvíjel od zmíněných aktivit. Mezi významné spolkové události v sedmdesátých letech patřilo v roce 1872 vytvoření fotoalba čestných a korespondujících členů.¹⁰⁰ V lednu 1874 oslavil spolek 25 let svého trvání.

⁹⁹ Viz kapitola 7.9. Přírodovědecké muzeum.

¹⁰⁰ A. Hlawatsch, *Geschichtliche Skizze*, s. 77 (album se však při výzkumu nepodařilo nalézt)

Při této příležitosti byla v prostorách Střelnice uspořádána slavnost, které se zúčastnili i představitelé města v čele se starostou Gustavem Schirmerem. Dále také bylo vydáno slavnostní číslo časopisu s článkem shrnujícím dosavadní historii spolku od jeho založení.

Na počest výročí stříbrné svatby císařského páru zasadil spolek VdN v roce 1879 dva duby na místě označovaném jako Císařská výšina.¹⁰¹

Spolek VdN již od počátku podporoval vzdělanost. V 80. letech začal pořádat odborné kursy. Nejprve to byl v roce 1882 velmi úspěšný kurs sadařství, na který navázal na počátku 20. století (r. 1907) kurs mikroskopické techniky, věnovaný převážně učitelům. Další výrazný počin v oblasti školství učinili členové spolku v roce 1887. Společně se členy Hospodářsko – lesnického spolku založili v roce 1887 Zimní hospodářskou školu.

V 80. letech pokračoval velký rozkvět spolku Naturfreunde. Odrazilo se to i počtu nových členů. Co do počtu členů, tak do rozmanitosti aktivit se dají osmdesátá a také následující devadesátá léta označit za vrcholné období spolku.

V letech 1880–1882 byl například vybudován park císaře Josefa II. V botanické zahradě byl postaven skleník (r. 1884). Spolek se v roce 1883 podílel na zřízení lidové knihovny v Liberci (podrobněji viz kapitola 8.3. Spolupráce s jinými spolky a organizacemi). V roce 1883 vyšli členové spolku vstříc jak obyvatelům města, tak i četným návštěvníkům a turistům a sestavili „Průvodce po Liberci a jeho okolí“. Oblibu spolku dokládala i přednáška pro veřejnost uspořádaná známým českým cestovatelem Emilem Holubem (korespondujícím členem VdN), v Liberci v roce 1881. Na návrh profesora Franze Hüblera byla v roce 1884 postavena vyhlídková rozhledna na Císařském kameni (Kaisersteine).

V říjnu 1891 navštívil Liberec císař František Josef I. Uznale se vyslovil o činnosti spolku, neboť mimo jiné navštívil stejnojmenný park. V roce 1892, u příležitosti dokončení stavby nové radnice, spolek zakoupil a radnici věnoval několik barevných vitráží.¹⁰² Význam spolku a jeho dobré vztahy s městem také symbolizuje zapůjčení volebního sálu v radnici. Spolek zde v roce 1895 mimořádně uspořádal výroční schůzi a oslavu 25. výročí působení Ludwiga Hlasiwetze ve funkci starosty

¹⁰¹ R. Karpaš, *Knihy o Liberci*, s. 213. K témuž viz také kapitola 7.4. Zahradnická a osazovací činnost.

¹⁰² K. Hübner, 1849 – 1899. Rückblick, s. 42. Dodnes je možné tuto vitráž s pomníkem císaře Josefa II. shlédnout v liberecké radnici.

spolku. Slavnostního shromáždění se za město zúčastnil Dr. Jennel.¹⁰³ Spolek se také podílel na rozšíření kulturního života ve městě a uspořádal několik hudebních koncertů.

VdN také během tohoto období třikrát upravoval své stanovy. Nejprve v roce 1876, poté v roce 1888 a naposledy v roce 1903.¹⁰⁴

I na počátku 20. století pokračoval obdobný vývoj. Významnější změny ve spolkovém životě se uskutečnily v roce 1906. Z funkce starosty spolku odstoupil L. Hlasiwetz. Novým představitelem spolku se stal stavitel a architekt Gustav Miksch. V témže roce se v Liberci konala velká výstava Němců žijících v Čechách (Deutsch-Böhmische Ausstellung), která prezentovala jejich úspěchy v Českých zemích. Zastoupeny zde byly obory jako průmysl, potravinářství, zemědělství a řada dalších odvětví. Spolek VdN jako celek se však výstavy nezúčastnil.¹⁰⁵ Na její přípravě se významně podílela sekce zahradnická, a to především úpravami a vysazováním zeleně.¹⁰⁶

Na tomto místě je nutné se zmínit o vytvoření liberecké sekce vídeňského spolku „Die Naturfreunde“ v roce 1907.¹⁰⁷ Musela jsem s touto sekcí blíže seznámit, neboť obě sdružení jsou dosud v odborné literatuře zaměňovány. Jednalo se o sociálně demokratický spolek, který vlastnil například chatu na Královce. Tyto spolky měly jen podobný název a nelze je vzájemně zaměňovat, neboť z dosavadního výzkumu je zřejmé, že spolek Verein der Naturfreunde (Spolek přátel přírody) neměl sekcí „Die Naturfreunde“ nic společného a o případných kontaktech se spolkem Verein der Naturfreunde není nic známo.

V roce 1909 oslavil spolek VdN 60 let od svého založení. Slavnostní a zároveň výroční schůze se konala 15. ledna v tělocvičně turnerů, opět za účasti představitelů města, v čele se starostou Franzem Bayerem.¹⁰⁸

Činnost spolku v těchto letech až do první světové války spočívala hlavně na práci sekce zahradnické. Mimo jiné pomáhala při parkovém zakládání dnešní zoologické zahrady, založené již v roce 1904, tehdy jako koutek ornitologického

¹⁰³ K. Hübner, 1849 – 1899. Rückblick, s. 43.

¹⁰⁴ O stanovách a organizačním vývoji spolku viz kapitola 5. Organizační vývoj spolku Naturfreunde.

¹⁰⁵ Blíže viz kapitola 7.6. Výstavy spolku Naturfreunde.

¹⁰⁶ Za tímto účelem podnikli členové nezbytné práce v okolí budovy radnice viz MNR 1906, s. 75.

¹⁰⁷ „Naturfreunde“ in Wien, Ortsgruppe Reichenberg des Vereines „die Naturfreunde“. Obmann Franz Hiebel viz JWA 1908, s. 101. Dále také Spolkový katastr (policejního obvodu) politického okresu Liberec, 1901.

¹⁰⁸ MNR 1909, s. 62.

spolku.¹⁰⁹ Vypuknutí války v roce 1914 neznamenal automaticky konec spolku, ale jeho činnost byla velmi omezena. Nemáme poznatky ani o členech spolku, ani o členské základně. Dokladem toho je i neexistence spolkových dokumentů z válečného období. Kromě spolkového časopisu, který vyšel na počátku roku 1915. Obsahoval však jen dva odborné články a zprávy o meteorologických pozorováních a měřeních.

4.5. Vývoj spolku Naturfreunde v letech 1918 – 1938

Vznik samostatného Československa a rozpad Rakousko – Uherska neměl přímý vliv na chod spolku a nestal se ani významným mezníkem v jeho historii. Z dostupných pramenů, především pak se spolkového časopisu vyplývá, že spolek pokračoval ve svých aktivitách. Vnitřní struktura zůstala v podstatě stejná. V roce 1920 se jen novým starostou spolku, po zemřelém G. Mikschovi, stal lékárník Josef Ehrlich – Treuenstätt. V roce 1927 jej vystřídal stavitel Ernst Peuker. Funkci zastával až do konce trvání spolku.¹¹⁰

V roce 1921 bylo obnoveno vydávání časopisu. Toto číslo vydané po delší pomlce způsobené válečnými událostmi však neobsahovalo bližší údaje o činnosti spolku během války. Ve výroční zprávě o činnosti spolku za rok 1920 je uvedeno, že „přes mnohé těžkosti a finanční problémy pokračuje spolek ve své práci a že se chce nadále podílet na plnění úkolů, kterým se věnoval dříve.“¹¹¹ Finanční situace ve spolku nebyla jednoduchá. Dokládá to i zvýšení členských příspěvků ze 4 na 6 korun.

Proto se členové spolku a hlavně sekce zahradnická zaměřili opět na rozvoj zahradnictví a na úpravu a vysazování nových stromů. Kromě prestiže tyto aktivity přinášely i finanční zisk do spolkové pokladny.

Spolek dále pokračoval v meteorologických měřeních a přednáškové činnosti. Od roku 1930 navíc pro veřejnost pořádal tzv. diskusní večery zaměřené na vybraná témata z oblasti přírodních věd. Po přednášce následovala volná diskuse. Spolek VdN v této době více zdůrazňoval své vědecké poslání. Odrazilo se to i v nové koncepci časopisu. Byly zde publikovány jen odborné–vědecké články a populárně naučná témata

¹⁰⁹ Beneš, Č. *Podaný*, Sto let spolku, s. 5.

¹¹⁰ Členskou základnu a vnitřní vývoj spolku v letech 1920 – 1938 popisují blíže v kapitolách 5. Organizační vývoj spolku Naturfreunde a 6. Členská základna spolku Naturfreunde.

¹¹¹ MNR 1921, s. 45.

nebyla přednášena ani na přednáškách. V názvu časopisu byl navíc podtitul „přírodovědecký spolek“. O přísně vědecký ráz časopisu se zasloužil především jeho redaktor a významný geolog Bruno Müller.

Obnovena byla také výletnická činnost a výstavy. Na významu opět nabývala jak botanická zahrada, tak Přírodovědecké muzeum. V období první republiky byly obě zařízení významnými kulturně–vzdělávacími institucemi. Návštěvníci muzea mohli vidět ukázky domácí i zahraniční fauny, kolekci hmyzu, sbírky nerostů z celých severních Čech.¹¹²

Neblaze se na činnosti spolku podepsala světová hospodářská krize. Na počátku 20. let měl spolek VdN 922 členů, jejich počet však začal postupně klesat a tento trend bohužel pokračoval až do konce existence sdružení v roce 1938.

Spolek se také podílel na budování vodovodu. Vzhledem ke stručnosti výročních zpráv ve spolkovém časopise není podíl spolku na tomto projektu přesně vymezen. Z uvedených zpráv však vyplývá, že velkou měrou k tomuto projektu přispěli Ernst Peuker, starosta VdN a zároveň městský radní; ing. G. Thiem z Lipska a dr. Bruno Müller (fotografie z místa vrtu a samotný vrt viz obrázky v příloze).

Po celé období se spolek potýkal s nedostatkem financí.¹¹³ Přesto se členové snažili rozvíjet všechny předchozí aktivity. Ve 30. letech například zaznamenáváme zintenzivnění spolupráce s obdobnými spolky, jak z domova, tak ze zahraničí.

Spolek Naturfreunde pokračoval ve své práci až do roku 1938. Počátkem roku vyšlo poslední číslo časopisu. Další zprávy o činnosti spolku nemáme. Z dostupné literatury vyplývá, že spolek byl v roce 1938 rozpuštěn.¹¹⁴ Nasvědčuje tomu i způsob, jakým město naložilo s majetkem spolku.

Po odtržení pohraničí a jeho připojení k Německu, na podzim roku 1938, byla většina spolků zrušena nebo zařazena do povolených celoříšských organizací, což v podstatě znamenalo jejich konec. Rozpuštěním byl pověřen úřad komisaře pro ukončení činnosti spolků a organizací (Stillhalterkomissar – STIKO) se sídlem v Liberci. Dostupná dokumentace z tohoto úřadu neobsahuje však žádnou zmínku o likvidaci spolku VdN.

¹¹² R. Karpas, *Kniha o Liberci*, s. 333.

¹¹³ O ekonomické situaci podrobněji viz kapitola 7.12. Hospodaření spolku Naturfreunde.

¹¹⁴ K této verzi se přiklání B. Beneš a Č. Podaný v práci: „Beneš, Č. Podaný, Sto let spolku, s. 5 – 6. A také článek M. Nevrlého, *Přírodovědecké oddělení*, s. 147 – 150.

5. ORGANIZAČNÍ VÝVOJ SPOLKU NATURFREUNDE

5.1. Proměny stanov

Činnost spolku byla z velké části dána podobou stanov. Rovněž organizace spolku byla zakotvena ve statutech a všechny její proměny se odrážely při změně stanov. Spolek Naturfreunde během své existence formuloval celkem pětkrát své stanovy. Jejich formální uspořádání se opíralo o možnosti, které dávaly spolkové zákony.

První stanovy spolku byly z ledna roku 1849. Vycházely ze značně uvolněných podmínek roku 1848. O tom, jak statuta vznikala, jsme se již zmínili. Jejich příprava si vyžádala pomoc některých spolků (blíže viz 4.1. Založení spolku v roce 1849). Šlo o to, že existovaly obtíže s úředním schvalováním stanov, které mohlo trvat někdy i několik měsíců. Aby se takovému zdržení předešlo, používalo se statut jiných spolků, jejichž stanovy již byly schváleny.

Existoval ustálený typ stanov a případné doplňky a změny ho podstatněji neovlivňovaly. Můžeme z něho vyčíst přibližně takovýto obsah: název, sídlo a účel spolku a prostředky k jeho dosažení; členství, podmínky a způsob přijetí, povinnosti a práva členů; vedení a správa spolku (pravomoce, úkoly předsednictva a jednotlivých členů); finanční a hmotné příjmy a výdaje; schůze spolku; způsoby řešení sporů; vztahy k ostatním spolkům; zánik členství a spolku samotného a konečně podmínky zrušení spolku a naložení s jeho jménem.¹¹²

Podrobnějším zkoumáním stanov spolku docházíme k tomu, že všechna statuta jsou členěna tímto způsobem.

5.1.1. Stanovy z roku 1849

Vlastní stanovy z roku 1849 byly rozděleny do dvaceti paragrafů a pojednávalo se v nich o již výše zmíněných otázkách. V úvodní části byl zakotven název a sídlo

¹¹² Viz stanovy vydané v letech 1849, 1869, 1876, 1888 a 1903.

spolku. Jméno spolku znělo **“Přírodovědný spolek pro Liberec a okolí”** (Naturforschender Verein für Reichenberg und dessen Umgebung)¹¹⁵; trvalé sídlo měl v Liberci.

Další část pojednávala o **cílech**, které si spolek vytkl. Obecně se dá říci, že souvisely s názvem, a vůbec se smyslem vzniku spolku.

Jejich prioritou zpočátku bylo:

1. Vzdělávat členy v přírodopise a ve vědách jemu podobných.
2. Šířit tyto poznatky mezi obyvateli.
3. Provádět důkladný přírodopisný výzkum okolí Liberce v rozsahu 3 až 5 km.¹¹⁶

Pro dosažení těchto záměrů musel spolek provést několik nezbytných kroků:

- zřídit knihovnu,
- získávat, shromažďovat a vlastnit časopisy, které by byly přírodovědného rázu,
- navázat a udržovat korespondenci se spolky a s odborníky,
- určit pravidelný termín pro pořádání přednášek, rozprav a porad,
- shromažďovat sbírky různých charakterů.¹¹⁷

Dále se stanovy zabývaly **členskou** otázkou. Samotným členům byla totiž věnována velice podstatná část statut. Spolek dělil své členy do tří skupin, na členy *řádné, členy – korespondenty a čestné*. Nejprve bylo obecně popisováno to, kdo se mohl a nemohl stát členem spolku. O přijetí rozhodovala většina hlasů pomocí balotáže (hlasování pomocí kostek). Uchazeči zájímající se o přijetí, museli podat písemnou žádost, popřípadě získat ústní doporučení některého ze členů.

Základ spolku tvořili *řádní členové*. Hlavní náplní jejich činnosti tvořilo studium přírodovědy a jeho uplatněním v praktickém životě. Významnou úlohu hráli i při rozšiřování knihovny a sbírek. Důležité také bylo, aby se aktivně účastnili schůzí. Řádní členové měli jak práva, tak povinnosti. Ve statutech bylo stanoveno, že k nim patřily:

¹¹⁵ Tento název platil jen do roku 1850, neboť 26. ledna 1850 byl spolek přejmenován na Verein der Naturfreunde - Spolek přátel přírody viz K. Hübner, 1849 – 1899. Rückblick, s. 26.

¹¹⁶ Ve stanovách byly uvedeny míle. U nás se ale tato délková míra již nepoužívá, proto byly přepočteny na kilometry.

¹¹⁷ Stanovy neuvádějí, o co konkrétně mělo jít. Z dosavadního výzkumu však vyplývá, že šlo hlavně o sbírky z oblastí zoologie, botaniky a mineralogie.

Povinnosti:

1. poplatky a příspěvky

Přijímací poplatek byl stanoven na 2 zlaté. Tento poplatek měli platit najednou, nebo ve dvou půlročních splátkách. Členů se týkal i měsíční příspěvek ve výši 20 krejcarů. Navíc bylo ve stanovách navrženo, aby se příspěvek platil za více měsíců najednou.

2. další povinnosti

Odebírat jedno číslo tištěného spisu vzešlého z usnesení spolku. Dostávali jej za nákupní cenu, to znamená, že oproti jiným měli slevu.¹¹⁸ Dále měli zhotovit seznamy vlastních předmětů s přírodovědným charakterem, tzn. knihy a sbírky. Tyto seznamy měly být uloženy ve spolku a ten by jich využil jen ve zvláštních případech. Pokud by taková situace nastala, bylo zaručeno, že předměty budou něčím ručeny.¹¹⁹

Práva:

Každý řádný člen mohl ve vymezených časech využívat spolkovou místnost, knihovnu, sbírky a časopisy.

V paragrafu (5) věnovaném řádným členům je dále uveden odstavec týkající se členství méně majetných lidí. V těchto případech si spolek vyhrazoval právo na prominutí příspěvků. Mělo však jít o výměnu za předem určenou náhradu přírodopisného charakteru. Dále se uvádí: „Tato specifická náhrada je spolkem každoročně stanovována“.¹²⁰ Z toho plyne, že spolek byl přístupný rozličným vrstvám obyvatel. Byl to jeden ze způsobů, jak získat nové členy. V závěru této části se psalo o ukončení činnosti a o vystoupení řádných členů.

Odchod ze spolku musel oznámit každý člen písemně nebo ústně. Spolek měl pro řádné členy i jistá specifická pravidla, nazývána jako čestná pravidla (Ehrenpunkte). Patříčně si zakládal na tom, aby byly všechny platby přesně a včas placeny. Pokud někdo dlužil spolkové pokladně 5 zlatých a po písemné výzvě své závazky neurovnal, byl ze spolku vyloučen. Aby nemohlo dojít k nějakému omylu, bylo navíc ustanoveno,

¹¹⁸ Dle stanov měl spolek vydávat časopis. Jak již bylo zmíněno, vycházet začal až v roce 1870. Příčin mohlo být několik. Domnívám se však, že nemalou úlohu hrály finanční podmínky spolku, neboť spolek se od padesátých let až do roku 1869 potýkal s existenčními problémy.

¹¹⁹ Výzkum ukazuje, že se jednalo o rozličné předměty, které byly vystavovány hlavně na schůzích spolku. Například různé druhy květín, přístrojů a předmětů z oblasti mineralogie apod. viz RZ 1869, kdy byl na měsíční schůzi 2. dubna 1869 vystaven lapač na motýlky, nebo 4. června 1869 spektrální přístroj profesora Sonntaga.

¹²⁰ Stanovy 1849, s. 4 - 5.

že dlužník musí vydat vlastnoruční potvrzení o tom, že písemnou výzvu přijal. Dluh byl dle možností vymáhán. Jiný způsob vyloučení byl možný, jen když se sešly 3/4 hlasů při balotáži. Tento způsob vyloučení byl možný jen pokud se jednalo o velmi zásadní důvody.

Další důležitou skupinu členů tvořily *korespondenti*. Ti měli pro spolek mimořádný význam. Šestý paragraf, který se jimi zabývá, uvádí následující: „Korespondentem se mohl stát jen mimoliberecký občan. Jejich činnost spočívala hlavně v korespondenci zasílané spolku a v rozšiřování knihovny a sbírek. Dále přebírali spis vydaný spolkem, který dostávali za nákupní cenu. Korespondenti též platili příspěvky, jejich výše však byla oproti řádným členům poloviční. Neměli ale hlasovací právo“.¹²¹ Poslední skupinu představovali *čestní členové*, kteří měli podle stanov zvláštní postavení ve spolku. V paragrafu sedmém se dále říká: „Jejich volba probíhá na výroční schůzi a pouze vedení spolku navrhuje kandidáty na tuto funkci. Předpokladem pro zvolení jsou jejich záslužné činnosti ve prospěch spolku a za aktivity, kterými se zasloužili o rozvoj vědy. K následnému jmenování dojde, pokud se na tom spolek jednohlasně shodne. Jsou osvobozeni od všech plateb a mají stejná práva jako korespondenti“.¹²² Další zvýhodnění, která se jich týkala, souvisela se spisy vydávanými spolkem. Mohli je získat na požádání, jejich odebírání však nebylo povinné. Pokud se k tomu rozhodli, platili jen nákupní cenu.

Významnou část statut tvořila ustanovení o **zasedáních spolku**. Spolek měl dva základní typy schůzí: měsíční a výroční.

Měsíční a všechny ostatní schůze dle stanov vypisoval prezident. Dále je uvedeno, že jejich hlavní náplň tvořily přednášky, pojednání a rozpravy o přírodopise a o dalších příbuzných vědách, informace o korespondenci a spolkových záležitostech (př. opatřování časopisů, knih, sbírek, přístrojů,...). Všechny přednášky musely být oznámeny prezidentovi nejméně 3 dny před schůzí. Statuta dále nevyklučovala možnost konat zasedání častěji. Takovou změnu však mohl navrhnout prezident a následně o ní rozhodl i spolek na měsíční schůzi.

Výroční schůze se konala vždy v lednu a sloužila k bilancování. Součástí byla i slavnost, která připomínala výročí ustanovení spolku a výročí schválení stanov. Na

¹²¹ Stanovy 1849, s. 5.

¹²² Tamtéž.

výroční schůzi přednášel sekretář rozsáhlou zprávu o činnosti spolku v uplynulém roce. Konzervátor a knihovník informovali o přírůstcích ve sbírkách a v knihovně a pokladník podával zprávu o stavu pokladny. Poté následovala volba nových funkcionářů. Dále byla jmenována komise o 3 členech, která měla za úkol provést revizi účetnictví. O výsledcích těchto zkoumání vždy informovala na další schůzi.

Ve stanovách bylo dále zdůrazněno, že ustanovení z výroční schůze jsou stejně platná, jako ze schůze měsíční.

Značná část stanov, celkem šest paragrafů, byla věnována **vedení spolku**. V paragrafu devátém se píše, že spolek je řízen předsednictvem spolku (Direktorium).¹²³ K jeho povinnostem patřilo vyřizování různých záležitostí, šíření zájmů spolku a dohled nad sbírkami a knihovnou. Direktorium také jmenovalo pokladníka. Statuta dále upřesňovala, kdo se mohl stát členem předsednictva: „Zvoleni mohou být všichni řádní členové, a to poměrnou většinou hlasů. Mohou však nastat případy, kdy bude zvolen někdo z nepřítomných členů. Dotyčný člen se pak musí během 8 dnů vyjádřit, zda volbu přijímá či nepřijímá. Volit mohou přítomní řádní členové“.¹²⁴

Dále bylo uvedeno, že funkcionáři, kterým právě vypršel mandát, se mohli opět ucházet o funkce. Délka mandátů jednotlivých funkcí byla různá. Prezident zastával svou funkci po dobu dvou let, ostatní členové direktoria pak jeden rok. Dle stanov se direktorium mělo scházet tak často, jak to vyžadoval zájem spolku. A byl v něm zastoupen:

1. prezident (Präsident);
2. inspektor (Inspektor), zároveň zástupce prezidenta;
3. sekretář (Sekretär);
4. knihovník (Bibliothekär), též zástupce sekretáře;
5. pokladník (Kassierer);
6. tři sekční referenti (Sektions–Referenten).

¹²³ Ve své práci budu používat dva termíny. Nejprve předsednictvo (Direktorium) a později, v souvislosti s vydáním nových stanov v roce 1888, představenstvo (Vorstand). Toto druhé označení vedení spolku – představenstvo - budu používat až do konce existence spolku VdN.

¹²⁴ Stanovy 1849, s. 6.

Výše uvedení funkcionáři měli své kompetence a úkoly, proto se nyní budeme blíže seznamovat s jednotlivými členy direktoria. V čele spolku stál prezident. Stanovy uvádí, že vypisoval termíny schůzí, stejně tak i všechny další schůze spolku, s výjimkou sekčních schůzí. Dále měl právo těmto schůzím předsedat. K důležitým úkolům se řadilo také to, aby vedl různá vyjednávání. Podepisoval veškerou korespondenci, účty a spolkové spisy. Při schůzích direktoria neměl žádné hlasovací právo, mohl však využívat právo veta při rovnosti hlasů. Nemohl – li prezident zastávat svůj úřad, přebíral jeho funkci se všemi závazky a právy jeho zástupce; při jeho nezpůsobilosti sekretář nebo jeho zástupce. Statuta také zakotvovala funkci veřejného zmocněnce (Öffentlicher Bevollmächtigter des Vereines). V tomto paragrafu se píše, že: „Tuto čestnou funkci vykonává prezident spolku. Dále zastupuje spolek u soudu a v ostatních záležitostech. Ve sporných případech žádá o pomoc celé direktorium nebo může dotýcnou záležitost předložit k projednání na spolkové schůzi“.¹²⁵

Do inspektorových kompetencí spadal dohled na spolkovou místnost, na spolkové sbírky a také dohlížel na jejich rozmístění, preparaci a konzervaci. Zároveň se staral o rozrůstání sbírek. Pomáhali mu při tom 3 sekční referenti. Každý půlrok podával zprávu, předkládal katalog a upozorňoval na přírůstky ve sbírkách. Bez souhlasu direktoria nesměl nic prodat nebo darovat. Stanovy dále zavedly přísné podmínky pro půjčování předmětů, které spravoval. Zapůjčoval je pouze s určitými zárukami garantující zachování původního stavu předmětů.

Sekretář podle stanov vedl veškerou korespondenci, zhotovoval protokol o různých zasedáních, přebíral redakci tištěných spisů vydaných spolkem a uchovával všechny písemnosti spolku. Měl i společnou pravomoc s prezidentem, neboť společně podepisovali dokumenty a korespondenci.

K povinnostem knihovníka náležela správa knihovny spolku, vypůjčování časopisů a dohled na jejich vracení (po uplynutí stanovené čtenářské lhůty). Ani on nemohl bez určité záruky nic půjčit. Dle stanov byla funkce pokladníka v direktoriu velmi důležitá. Spravoval totiž veškeré spolkové finance. K jeho úkolům patřilo řádné vedení účetních knih a placení jen takových účtů, které měly podpis prezidenta spolku. Každý půlrok předkládal účty a také upozorňoval na dlužníky.

¹²⁵ Stanovy 1849, s. 10.

Jak bylo napsáno, **organizace** spolku byla dána podobou stanov. Podle patnáctého paragrafu stanov se spolek dělil na 3 sekce:

1. sekce – přírodopisná: (Naturgeschichtliche) zahrnující: zoologii, botaniku, mineralogii,...
2. sekce – přírodovědná: (Naturwissenschaftliche) zahrnující: fyziku, chemii, lékařství,...
3. sekce – ekonomická: (Ökonomische) zahrnující: zemědělství, zahradnictví, lesnictví,...

Z jejich názvů vyplývá, na co byly zaměřeny, a jakým činnostem se věnovaly. Dle stanov si mohl každý člen vybrat, kterou sekci si zvolí. V tomto směru nebyla žádná omezení, a tak mohl patřit ke dvěma nebo i ke všem třem sekcím. V tomto paragrafu je dále uvedeno: „V každé sekci je zvolen jeden referent. Všichni tři referenti podporují inspektora v jeho práci. Určují termíny schůzí, ze kterých poté vyhotovují protokol. Každou schůzi však musí oznámit prezidentovi už před svoláním sekce a referáty ze schůzí předkládají spolku na měsíční schůzi“.¹²⁶

Stanovy věnovaly také pozornost **spolkovému majetku** (Vereinsvermögen). Jméno spolku se skládalo z pokladní hotovosti, sbírek, knihovny a z nakoupených nebo darovaných předmětů. O všech podstatných změnách ve jmění (Vermögen) a vlastnictví (Eigenthum) spolku,¹²⁷ jako i v organizaci, mohlo být rozhodnuto jen na plenárním zasedání (Plenarsitzung),¹²⁸ a to absolutní většinou hlasů. Aby mohla být schůze právoplatná, muselo to direktorium oznámit jednotlivým členům osm dní před projednáváním věcí.

Stanovy pamatovaly i na **rozpuštění**. Takový případ by nastal, pokud spolek měl méně než 3 členy. V tomto paragrafu se dále uvádí: „Výše jmenovaný majetek (Vermögen) případně městu Liberci, které ho bude spravovat“.¹²⁹ Statuta obsahovala ještě další podmínku o jeho použití. Měl sloužit k vědeckým účelům, zejména pro výuku ve školách. Majetek (Vermögen) jako celek byl nedělitelný. Stanovy ale

¹²⁶ Stanovy 1849, s. 8 – 9.

¹²⁷ Termín *vlastnictví* (Eigenthum) je myšlen obecně. Termín *majetek* (Vermögen) označoval to, co patřilo výhradně spolku viz *J. Dressler, WGA*, s. 131. Pod označením majetek (Vermögen des Vereines) je udáván zahradní dům a skleníky ve spolkové zahradě, knihovna, sbírky a ovocná školka.

¹²⁸ Není jasné, o kterou schůzi se jednalo. Zda o měsíční či o výroční, jestliže dle stanov měl spolek jen dva typy.

¹²⁹ Stanovy 1849, s. 9.

připouštěly, že: „Může být použit, pokud se v Liberci nově konstituuje podobný spolek“.¹³⁰

Ve statutech byl též odstavec věnovaný **znaku**. Jako jiné spolky, měl spolek Naturfreunde svoji pečeť, označovanou jako sigillum. Na této pečeti byla hvězda s nápisem „Přírodovědný spolek pro Liberec a okolí“.¹³¹ V opatrování ji měl prezident a všechny spisy spolu s majetkem spolku jí byly označovány.

Stanovy obsahovaly také zásady pro **spolupráci** s ostatními spolky. Spolek Naturfreunde chtěl se všemi spolky podobného charakteru udržovat přátelské vztahy a kontakty. Byla zde i jistá omezení. Spolek se jako celek nemohl nikdy stát členem jiného spolku. Právě tak nemohly být jiné spolky členy VdN. V tomto bodě však byla jedna výjimka. Jiný spolek mohl jmenovat svého zástupce, který by je ve spolku Naturfreunde zastupoval. Ve statutech byla dále klausule, která připouštěla využití knihovny a sbírek spolku. Z této klausule vybírám další ustanovení: „Ostatní spolky, korporace, učitelské ústavy i soukromé osoby mohou využít knihovnu a sbírek. Je však nutné, aby se písemně obrátily na direktorium“. Ve stanovách se dále píše, že: „Pokud uvedené instituce přispějí k rozšíření literatury ve spolkové knihovně a ke zvětšení sbírek, bude jejich žádost kladně posouzena“.¹³²

Jako poslední bod stanov je uvedena klauzule o platnosti stanov. Stanovy nabývaly platnosti po jejich podpisu všemi členy.

Výše uvedený text analyzuje původní stanovy ze 14. ledna 1849. Ale jak bylo v úvodu naznačeno, spolek své stanovy několikrát změnil. Možnost případné změny stanov však původní statuta nereflektují, přesto určitými změnami prošly. Například víme, jak již bylo zmíněno, že se pozměnil název spolku na **Verein der Naturfreunde**, a proto byly mimo jiné upraveny. Představenstvo je schválilo 26. ledna 1850.¹³³ Na tato statuta se již vztahoval prozatímní spolkový zákon vydaný císařským patentem 17.

¹³⁰ Stanovy 1849, s. 9.

¹³¹ Další stanovy se však již o této pečeti nezmiňují.

¹³² Stanovy 1849, s. 10.

¹³³ Tyto stanovy se však zatím nepodařilo najít. Lze ale říci, že se výrazným způsobem od prvních stanov z roku 1849 lišit nebudou. Jinak by se o změnách K. Hübner v práci „1849 – 1899. Rückblick“ jistě zmínil.

A. Hlawatsch ve své studii (Geschichtliche Skizze) uvádí, že i tyto upravené stanovy byly z roku 1849, měly 21 paragrafů a že podstatnou změnou byl jen název spolku. Tato statuta se již nazývala „Statuten des Vereines der Naturfreunde in Reichenberg viz s. 78.

března 1849. Povoloval vznik nepolitických spolků nevýrobní povahy, aniž by musely mít souhlas úřadů.¹³⁴

5.1.2. Stanovy z roku 1869

Výrazné změny zakotvovaly stanovy z března 1869,¹³⁵ mimo jiné i možnost změnit jednotlivé paragrafy statut. Změny ve stanovách odrážely vývoj a posun spolku. Spolek Naturfreunde měl za sebou nelehké období. Překonal existenční problémy, kdy nevyvíjel příliš mnoho aktivit, přicházel o své členy apod. V roce 1869 se novým dočasným prezidentem spolku stal Wilhelm Siegmund, neboť dosavadní prezident Dr. Josef Fousek zemřel. Změna na postu prezidenta byla spolku ku prospěchu a i úprava stanov zcela jistě souvisela se změnou ve vedení. Wilhelm Siegmund provedl několik opatření, o nichž jsme se již také zmínili (viz kapitola 4.3. Vývoj spolku v přelomových letech 1868 – 1869).

Například byly zrušeny staré stanovy. Vypracovány byly nové, lépe vyhovující současným potřebám spolku. Hlavním důvodem k tomuto kroku byla sekce zahradnická, která se přetvořila z původní sekce ekonomické. Jejím úkolem bylo především finančně zabezpečit spolek, dále svou činností získávat zájem široké veřejnosti a také přispět ke zlepšení vzhledu města (opět viz kapitola 4.3. Vývoj spolku v přelomových letech 1868 – 1869).

Statuta vycházela z možností spolkového zákona z 15. listopadu 1867. Tento zákon „O právě spolčovacím“ je nutno zmínit, protože se stal součástí prosincové ústavy z roku 1867 a platil až do rozpadu monarchie. Upravoval podmínky spolčování až do konce existence Rakousko – Uherska, ale i po roce 1918. Platil v ČSR, v upravené podobě i za okupace a po skončení druhé světové války až do roku 1951. Tento zákon stanovoval podmínky založení, ukládal povinnost sepsat stanovy a na samotný vznik

¹³⁴ „Pouze čtrnáct dnů před zahájením své činnosti předložily obecnímu představenému v místě sídla spolku a představenému příslušného politického okresu stanovy a oznámily utvoření spolkového výboru“ viz E. Drašarová, Stát, spolek a spolčování, in: Paeginae historiae, 1. roč., 1993, s. 156. a dále T. Rataj, J. Ratajová, Úvodní studie, in: Pražské spolky, Scriptorium, Praha 1998, s. XV.

¹³⁵ Viz Statuten des Vereines der Naturfreunde in Reichenberg (dále jen stanovy 1869). Reichenberg, Selbstverlag 1869, s. 1 – 8.

Pod stanovami byl podepsán W. Siegmund, mladší (dočasný prezident). A návrh těchto nových statut vypracoval Anton Jahnel, magistrátní rada.

spolku se vztahovala jen ohlašovací povinnost. Navrhovatel dále oznámil svůj záměr zemskému úřadu – místodržitelství a předložil stanovy (v pěti kopiích).¹³⁶

Nové stanovy byly schváleny 20. března 1869.¹³⁷ Na mimořádné schůzi 4. června 1869 prezident spolku oznámil, že již 28. května 1869 obdržel souhlas místodržitelství se změněnými stanovami.¹³⁸ Protože stanovy zahrnovaly zcela nové záležitosti, počet jejich paragrafů vzrostl na dvacet dva. Hned úvodní paragraf nás seznamoval s novým názvem spolku, který byl „Verein der Naturfreunde“. Druhou změnou bylo zakotvení funkce protektora, ochránce spolku. Ve stanovách se k němu dále píše, že „jeho hlavním úkolem je podporovat a hájit zájmy spolku“.¹³⁹

Došlo i ke změnám cílů, které si spolek vytkl. Stanovy totiž vycházely z reálných potřeb a zájmů spolku. Statuta nově kladla důraz na vytváření učebních pomůcek pro výuku zaměřenou na přírodní vědy a na rozvoj zahradnictví. Dále se k tomu v paragrafu (2) věnovaném cílům píše: „Činnost spolku se zaměří především na upravování a zkrášlování vzhledu města a okolí. Hlavní náplň práce bude tvořit osazování nevyužitých ploch a zároveň jejich ochrana“.¹⁴⁰ Prioritou se stal vzhled Liberce a okolí.

S pozměněním cílů se musely upravit i **prostředky**, kterými se měly popsané činnosti dosáhnout a realizovat. Z tohoto třetího paragrafu vybíráme nové klausule, které se týkaly:

1. zřízení školky,
2. založení pokusné stanice ke kultivování užitkových rostlin, ochrany zvířat,
3. vystavování zahradnických produktů,
4. vydávání spolkového časopisu.

¹³⁶ T. Rataj, J. Ratajová, Úvodní studie, in: Pražské spolky, Scriptorium, Praha 1998, s. XII.

¹³⁷ Stanovy 1869, s. 1.

¹³⁸ A. Hlawatsch, Geschichtliche Skizze, s. 69 – 70.

¹³⁹ Stanovy 1869, s. 1.

Po vzoru jiných společností a spolků zavádí i spolek Naturfreunde funkci protektora. Funkce se objevuje poprvé v roce 1869 a schválena byla na mimořádné schůzi 4. června 1869. Protektor byl volen aklamací. Ještě na téže schůzi byl aklamací zvolen první protektor viz A. Hlawatsch, Geschichtliche Skizze, s. 69 – 70.

To, že se s ní setkáváme od roku 1869, nám dále dokládají výroční zprávy ve spolkovém časopise MNR.

¹⁴⁰ Stanovy 1869, s. 1.

V další části stanov se opět pojednávalo o **členech** spolku. S proměnou spolku se pozměnily i podmínky členství. Ve čtvrtém paragrafu se k tomu píše: „Členem spolku se může stát každá bezúhonná osoba a o přijetí samotném se rozhodne na spolkové schůzi a to většinou hlasů“. ¹⁴¹ Spolek své členy i nadále dělil na řádné, korespondenty a čestné. Hlavním posláním *řádnych* členů byla podpora spolkových zájmů. Ve stanovách bylo opět zakotveno několik závazků, které byly oproti předchozím pozměněny. Z nich nově vyplývalo, že měli spolkové pokladně platit:

1. přijímací poplatek, který byl stanoven na 1 zlatý,
2. roční příspěvek ve výši 2 zlatých.

V tomto paragrafu byla nová klausule, která mimo jiné stanovovala: „Podmínky, za kterých má vedení spolku odpovídat na dotazy členů, týkající se činnosti spolku“. ¹⁴² Statuta více rozebírala úkoly, kterým se řádní členové měli věnovat. Jednalo se především o referování na spolkových schůzích, podávání návrhů, konání přednášek a hlasování při spolkových usneseních.

O ukončení působnosti řádných členů ve spolku bylo v témže odstavci napsáno: „Odchod oznámí každý člen písemně nebo ústně prezidentovi spolku“. ¹⁴³ Jiné byly postihy i výše dlužných částek. K tomu se ve statutech dále píše: „Kdo dluží spolkové pokladně 2 roční příspěvky a ani po písemné výzvě je neuhradí, bude na něho pohlíženo jako na člena, který spolek opustil“. ¹⁴⁴

V paragrafu o členech – *korespondentech* se dozvídáme, že: „Jsou nově osvobozeni ode všech plateb, jinak se jejich kompetence nemění“. ¹⁴⁵ Ani u *čestných* členů nedošlo k podstatným změnám v jejich právech. K přijetí návrhů na jmenování čestných členů mohlo dojít i na řádné schůzi.

Velká část statut (devět paragrafů) opět pojednávala o **vedení** spolku. V osmém paragrafu se uvádí, že k orgánům, které spolek vedly, náležely:

- schůze spolku (Vereinsversammlungen) a
- předsednictvo.

Schůze spolku byly stále měsíční i výroční a nadále je vypisoval prezident. Statuta mu nově ukládala povinnost oznamovat tyto schůze prostřednictvím místního

¹⁴¹ Stanovy 1869, s. 2.

¹⁴² Stanovy 1869, s. 2 - 3.

¹⁴³ Stanovy 1869, s. 3. Ve stanovách z roku 1849 bylo ukončení oznamováno jen obecně - spolku.

¹⁴⁴ Stanovy 1869, s. 3.

tisku. Konkrétně se psalo o novinách *Reichenberger Zeitung*. Dále se uvádí: „Na řádnych schůzích se také jedná o přijímání a vylučování členů; o využívání spolkového majetku a o všech dalších záležitostech, které nejsou výslovně určeny pro výroční schůzi nebo pro jednotlivé funkcionáře“.¹⁴⁶

Opět byla jmenována tříčlenná komise se stejným posláním jako v předchozích stanovách, jen bylo uvedeno, že: „Členové této komise nesmí patřit k odstupujícímu vedení spolku“.¹⁴⁷ Paragraf devátý dále také pojednával o výroční schůzi. K jejím pravomocem nově náležely i změny stanov a spolkové organizace. Změny stanov se oznamovaly úřadu odpovědnému za spolky (Vereinsbehörde), v českých zemích to bylo již uvedené místodržitelství. Tento paragraf také zahrnoval klausuli o platnosti usnesení a uvádí: „Rozhodnutí budou platná při absolutní většině hlasů přítomných členů. Vztahuje se to jak na řádné, tak na výroční schůze“.¹⁴⁸

Podle desátého paragrafu stanov byli v předsednictvu (Direktorium) opět zastoupeni:

1. prezident (Präses),¹⁴⁹
2. zástupce prezidenta (Präses–Stellvertreter),¹⁵⁰
3. sekretář (Sekretär),
4. knihovník (Bibliothekar), zároveň zástupce sekretáře,
5. pokladník (Cassier),
6. tři sekční referenti (Sektionsreferenten).

V tomto paragrafu se dále uvádí, že: „Nově se vytváří funkce: konzervátora (Conservator) a dvou poradců v zahradnické sekci pro osazování (Beiräthen der Gartenbausektion für Anpflanzung).¹⁵¹

¹⁴⁵ Stanovy 1869, s. 3.

¹⁴⁶ Stanovy 1869, s. 4.

¹⁴⁷ Stanovy 1869, s. 4.

¹⁴⁸ Tamtéž.

¹⁴⁹ Název funkce byl pozmeněn. V předchozích stanovách byl označován jako „Präsident“ viz stanovy 1849.

Pro přehlednost zůstaneme zatím u označení prezident, i když by se termín „Präses“ překládal jako předseda (Tento termín byl používán od stanov z r. 1869 až do stanov z r. 1888. Od roku 1888 je používán výhradně termín starosta spolku - Obmann).

¹⁵⁰ V předchozích stanovách nazýván inspektorem viz stanovy 1849.

¹⁵¹ Stanovy 1869, s. 5.

Stanovy nově upřesňovaly povinnosti direktoria: „Zpravidla se schází před každou schůzí spolku a je způsobilé se usnášet, jestliže mimo prezidenta nebo jeho zástupce jsou přítomni nejméně ještě 4 členové. Aktivní volební právo mají všichni řádní a čestní členové a rozhodnutí direktoria jsou platná při poměrné většině hlasů“. ¹⁵²

Další části statut se opět zbývala právy a povinnostmi jednotlivých funkcionářů. Z jejich nových povinností vybíráme: „Sekretář má ve svém opatrování i pečeť spolku. ¹⁵³ Knihovník vyhotovuje zprávu pro výroční schůzi a předkládá seznam nových publikací v knihovně. Konzervátor dohlíží na spolkovou místnost a stará se o sbírky spolku. Sestavuje seznamy a dbá na zvětšování přírůstků ve sbírkách a o všem informuje na výroční schůzi. Při této práci mu pomáhají všichni tři sekční referenti. Jen se souhlasem předsednictva smí něco prodávat nebo darovat. Pokladník předkládá účty až na výroční schůzi“. ¹⁵⁴ Statuta také opět zakotvovala zastoupení spolku při různých jednáních. Uvádí se v nich: „Funkce zastupitele stále přísluší prezidentovi“. ¹⁵⁵

Následující oddíly stanov se věnovaly **organizaci spolku**, jejím jednotlivým oddělením; funkcím, které oddělení měly a úkolům sekčních referentů. Zapojování členů do jednotlivých sekcí bylo stále bez omezení a spolek se i nadále dělil na tři sekce:

1. sekce – přírodopisná: se zabývala zoologií, botanikou, mineralogií,
2. sekce – přírodovědná: zahrnovala fyziku, chemii, lékařství,
3. sekce – zahradnická: se zabývala pěstováním květin, zeleniny a stromů.

U třetí sekce došlo k přejmenování. Původně se ve stanovách z roku 1849 jmenovala *ekonomická* (Ökonomische). Jak již bylo výše uvedeno, nově se označovala jako sekce *zahradnická* (Gartenbau – Sektion), protože se více vyhranila, a nevěnovala se pouze zemědělství.

Nové změny se týkaly referentů a sekce zahradnické. V paragrafu sedmnáctém se dále k tomu píše:

„Referenti pro jednotlivé sekce se volí na výroční schůzi. V oddělení zahradnictví jsou kromě referentů voleni ještě dva poradci, kteří podporují referenty.

¹⁵² Stanovy 1869, s. 5.

¹⁵³ O pečeti samotné se již ale ve stanovách nepíše.

¹⁵⁴ Stanovy 1869, s. 5 - 6.

¹⁵⁵ Ve stanovách z roku 1849 šlo o stejnou funkci, jen se označovala jako veřejný zmocněnec.

Jim je svěřen dohled a realizace rozhodnutí vztahujících se na osazování, školku a pokusnou stanici. Referenti dále podporují konzervátora při jeho práci (§15), každé dva měsíce konají přednášku na schůzi spolku a také podávají zprávu o výsledcích zasedání sekcí“. ¹⁵⁶ Další práva sekčních referentů byla stejná jako u předchozích stanov.

Stanovy se poprvé zabývaly **spornými záležitostmi** uvnitř spolku (Streitigkeiten aus dem Vereinsverhältnisse). Osmnáctý paragraf k tomu uvádí: „Pokud k něčemu podobnému dojde, spory urovnává rozhodčí soud. Každá ze zúčastněných stran do něho zvolí během 8 dnů dva členy. Jestliže tak jedna ze stran neučiní v určené lhůtě, pak příslušné soudce jmenuje předsednictvo. Všichni čtyři soudci volí ještě pátého člena ze spolku jako předsedu, který má rozhodný hlas při rovnosti hlasů“. ¹⁵⁷

Tyto stanovy též obsahovaly paragraf (20), který se týkal **spolupráce** s ostatními spolky. Nebyly v něm však žádné změny.

V závěrečné části statut bylo pamatováno na možný **zánik spolku**. Dále na způsoby vyloučení ze spolku a možnosti jeho **rozpuštění**. Ustanovení o těchto záležitostech prošla změnami, a v posledních dvou paragrafech (21 a 22), které se tomu věnovaly, se uvádí: „Každý člen může být ze spolku vyloučen, jestliže hrubě poruší ustanovení spolku. Dále pokud se při rozporech ve spolkových poměrech nepodrobí rozhodnutí soudu. A také jestliže se člen spolku dopustí nečestného jednání. K rozpuštění dojde, pokud klesne počet členů pod 10 nebo jestliže 2/3 všech členů spolku rozhodnou 3/4 hlasů o rozpuštění na výroční schůzi. V těchto obou případech veškerý spolkový majetek připadne inventárně městu Liberci. Využit bude pouze k vědeckým účelům, jmenovitě k výuce ve školách. V případě, že se v Liberci vytvoří nějaký podobný spolek, majetek mu bude vydán“. ¹⁵⁸

5.1.3. Stanovy z roku 1876

Další podstatné změny zaznamenala statuta z března 1876. ¹⁵⁹ Změny souvisely se stále rozšiřujícím se záběrem činností spolku. Novým polem působnosti se stává sadařství. O stanovách jednalo předsednictvo spolku na výroční schůzi 12. ledna

¹⁵⁶ Stanovy 1869, s. 6 – 7.

¹⁵⁷ Stanovy 1869, s. 7.

¹⁵⁸ Tamtéž.

1876.¹⁶⁰ Pozměněná statuta byla potom přijata 1. března téhož roku¹⁶¹ a obsahovala celkem dvacet šest paragrafů. Ostatní záměry a cíle spolku zůstávaly stejné. A proto i paragraf, který pojednával o prostředcích vedoucích k dosažení a realizování cílů, se rozšiřoval jen o určitá upřesnění. Například se psalo o nutnosti zřídit ovocnou školku nebo botanickou zahradu.¹⁶²

V další části statut byla opět rozebírána **členská** otázka. Spolek měl stále stejné typy členství.

Paragrafy pojednávající o členech nově upřesňovaly přijímání pro jednotlivé kategorie členů. Dále se zde píše: „Na *řádné* členy se konkrétně vztahuje přihlašování k prezidentovi spolku či na návrh člena spolku; přihlašování probíhá na měsíční schůzi a je k tomu nutná většina hlasů. Přijetí členové obdrží od pokladníka členskou kartu (průkazku), která zároveň platí jako stvrzenka o zaplaceném ročním příspěvku. Dostávají také jeden výtisk spolkových stanov“.¹⁶³ U členů – *korrespondentů* bylo poprvé zakotveno jejich přijetí, a to na návrh předsednictva na měsíční schůzi. I nadále platilo, že to mohli být jen mimoliberečtí. Jmenování *čestných* členů zůstalo nezměněné.

Na konci oddílu věnovanému členům se opět pojednávalo o odchodu a vyloučení členů (paragrafy 6 a 7). Dobrovolný odchod byl doposud oznamován ústně či písemně. V šestém paragrafu se ale nově uvádí, že: „Člen zůstává členem ještě tak dlouho, dokud není vyřízena jeho žádost, a proto se na něho i nadále vztahuje placení příspěvků (měsíčních)“.¹⁶⁴ Pro vyloučení člena ze spolku platila stejná ustanovení a rozhodovalo se o tom na měsíční schůzi na návrh direktoria. Prvně bylo zakotveno právo vyloučeného člena na odvolání se k výroční schůzi (paragraf 7). Dále se píše: „Toto odvolání se však musí podat prezidentovi a musí se provést písemně během 14 dnů po doručení. Další možnosti, jak se bránit proti tomuto rozhodnutí, už vyloučený nemá“.¹⁶⁵

Následující části statut se věnovaly právům a povinnostem členů. Vztahovaly se už obecně na všechny členy, existovaly jen určité drobné rozdíly, např. korrespondenti a

¹⁵⁹ Statuten des Vereines der Naturfreunde in Reichenberg (dále jen stanovy 1876). Verlag des Vereines. Reichenberg 1876, 8 s.

¹⁶⁰ Na návrh prezidenta Hlasiwetze navrhlo direktorium změny ve stanovách viz MNR 1877, s. 50-52.

¹⁶¹ K. Hübner, 1849 – 1899. Rückblick, s. 35.

¹⁶² Stanovy 1876, s. 1.

¹⁶³ Stanovy 1876, s. 2.

¹⁶⁴ Tamtéž.

¹⁶⁵ Tamtéž.

čestní členové byli vyjmuti z placení příspěvků. Místo toho se měli soustředit na rozšiřování děl v knihovně a na zvětšování sbírek. K novým povinnostem členů patřila práce se stanovami, měli hlavně zkoumat, zda uvedená ustanovení souhlasila s činností spolku a zda byla naplňována. Nezměněné zůstaly i *poplatky*. Je však upřesněno, že: „Členové, kteří vstoupí v druhé polovině roku, platí jen poloviční příjímací poplatek, jeden zlatý“.¹⁶⁶

V ustanovení o poplatcích, je dále uvedeno, že: „Výše příjímacího poplatku, jakož i roční příspěvek může být změněn jen na výroční schůzi, na návrh direktoria a uskutečněn jen při většinovém rozhodnutí. I nadále platí ustanovení pro nemajetné členy“.¹⁶⁷ Všichni členové měli v podstatě stejná práva a zůstala zachována jako u předešlých statut. Jen členové čestní a korespondenti nebyli voleni do direktoria. Výše jmenování měli nově aktivní a pasivní volební právo pro všechny volby, mohli navrhnout k přijetí nové členy a cizí členy zvát jako hosty.

Větší množství paragrafů (celkem jedenáct) stanov popisovalo **vedení** spolku. Předsednictvo nadále tvořili:

- prezident (Vereins–Präses),
- zástupce prezidenta (Präses–Stellvertreter),
- sekretář (Sekretär)
- pokladník (Bibliothekar),
- konzervátor (Konservator),
- tři referenti pro tři sekce – přírodopisnou, přírodovědnou a zahradnickou (3 Sektionsreferenten),¹⁶⁸
- dva poradci (zwei Beiräthen).

V paragrafu desátém se také píše: „Nově se zavádí funkce čtyř inspektorů pro osazování (4 Anpflanzungs–Inspektoren)“.¹⁶⁹

Volba předsednictva probíhala na výroční schůzi pomocí hlasovacích lístků. Účastnili se jí řádní členové, a ke zvolení byla nezbytná absolutní většina hlasů. Dále se uvádí: „Pokud se v prvním kole voleb stane, že direktorium nezíská absolutní většinu hlasů, tak se uskuteční užší volba mezi kandidáty, kteří získají nejvíce hlasů. V případě

¹⁶⁶ Stanovy 1876, s. 3.

¹⁶⁷ Stanovy 1876, s. 3.

¹⁶⁸ Tato část ustanovení je v předchozích stanovách chápána jako „organizace spolku“.

¹⁶⁹ Stanovy 1876, s. 3.

shody rozhoduje los“.¹⁷⁰ Členové direktoria měli mandát na jedno funkční období, ale mohli být opět zvoleni.

Další rozsáhlejší část stanov se opět věnovala právům a povinnostem jednotlivých funkcionářů ve vedení spolku. V jejich kompetencích došlo k několika změnám, proto se s nimi konkrétně seznámíme. *Prezident* spolku¹⁷¹ byl stále v jeho čele. Zastupoval spolek u úřadů, soudů, třetích osob, domácích i zahraničních spolků. Staral se o udržení pořádku, realizoval spolková rozhodnutí a zastřešoval činnost všech funkcionářů spolku.¹⁷² Stále to byl on, kdo měl právo vypisovat shromáždění spolku atd. Stejný zůstal i postup při jeho nemožnosti vykonávat úřad. Dále se v jedenáctém paragrafu uvádí: „Pokud však nemůže ani zástupce prezidenta, nově se určuje, že funkci bude vykonávat některý designovaný člen z ředitelství“.¹⁷³ Jeho ostatní úkoly a kompetence zůstaly skoro stejné. Jen pro právoplatnost listin byl (kromě prezidenta a jeho zástupce) nově potřeba i podpis jednoho člena direktoria.

U *zástupce* prezidenta nebyla žádná změna. K *sekretářovým* novým povinnostem patřilo sestavování zpráv ke zveřejnění. Dále se staral o to, aby na každé měsíční schůzi byla přednesena jedna vědecká přednáška. A konečně byl povinen přednést při výroční schůzi krátkou zprávu o činnosti spolku v uplynulém roce, pokud tak neučinil sám prezident.

Pokladník měl celou řadu nových povinností. V paragrafu (14) se také uvádí: „Přijímá a uchovává vstupní poplatky a roční příspěvky členů; stejně tak i všechny ostatní peníze a cenné papíry. Platby uskutečňuje jen na pokyn prezidenta, a to buď na stvrzenku či na účetní doklady. Vede seznam členů a pokladní knihu, upozorňuje dlužné členy ústně nebo písemně. Pokud však na jeho výzvy nereagují, oznámí to na schůzi direktoria (Directorialsitzung). Nejméně osm dní před stanovenou výroční schůzí uzavírá roční účty a ve zprávě informuje o stavu pokladny. Dále dovoluje zvolené revizní komisi přezkoumat pokladní knihu, účty a zúčtování pokladny“.¹⁷⁴ Pokud byl pokladník delší čas neschopen vykonávat svou funkci, direktorium jmenovalo náhradníka.

¹⁷⁰ Tamtéž.

¹⁷¹ V těchto stanovách se střídalo označení prezident a předseda, byla tím však myšlena jedna funkce. Souviselo to se změnou stanov.

¹⁷² Ve stanovách 1849 byly tyto kompetence zakotveny pro prezidenta, ale v rámci jeho funkce veřejného zmocněnce.

¹⁷³ Stanovy 1876, s. 4.

U *knihovníka* byly upřesněny konkrétní povinnosti. Například: „Přijímá a zařazuje nakoupené a darované knihy a časopisy a taktéž kontroluje účty, které se k tomu vztahují“.¹⁷⁵ Do jeho kompetence patřilo i obstarávání nezbytných knih a další činnost související s řádným vedením knihovny. Systém pro vypůjčování knih, podávání informací na výročním shromáždění i to, že byl zástupcem sekretáře, zůstalo stejné. Nově byla zavedena občasná revize knihovny, kterou prováděl zástupce prezidenta. Existovala i kontrola jednorázová, jejíž revizory volila výroční schůze.

Konzervátor měl navíc dohled na kabinet přírodnin. Zařazoval nové přírůstky do sbírek a vedl k tomu katalogy, a úplný inventář o předmětech v kabinetu. Pro půjčování, darování a prodávání platila shodná pravidla jako u předešlých stanov. Na výroční schůzi podával zprávu, případně předkládal katalog (to zůstalo nezměněno). Navíc podával návrhy a předkládal zprávy pro revizní komisi, která přezkoumávala inventář a byla zvolena na výroční schůzi.

Sekční referenti se dle stanov nově účastnili schůzí direktoria a odpovídali na všechny položené otázky. Jinak jim zůstaly všechny předchozí povinnosti a práva.

Stanovy se poprvé více věnovaly *poradcům* zahradnické sekce a *inspektorům* pro osazování. V sedmnáctém paragrafu se píše: „Referent ze zahradnické sekce pravidelně informuje na měsíčních schůzích o výsledku porad týkajících se osazování nových ploch a o právě probíhajících pracích“.¹⁷⁶ Osmnáctý paragraf k tomu dále uvádí: „Oba poradci přinášejí návrhy týkající se osazování, školek a pokusných stanic a dále vytvářejí zápisy z porad sekcí či ze schůzí direktoria. Naproti tomu si čtyři inspektoři pro osazování počínají vždy podle údajů poradců a dle přípravných usnesení“.¹⁷⁷ To znamenalo, že měli při prováděných pracích obstarávat speciální dohled nad zaměstnanými pracovníky, dostávali potvrzení k odměňování těchto dělníků a měli pečovat o údržbu a zlepšování různých ploch osázených na náklady spolku.

Následující oddíl statut se podrobněji zabýval povinnostmi a právy předsednictva. To se scházelo zpravidla jednou do měsíce, zajišťovalo program na následující měsíční schůzi a radilo se o všech otázkách a nabídkách, které spolek dostal. Mimo jiné se změnila rozhodovací schopnost direktoria. V paragrafu (19) se k tomu

¹⁷⁴ Stanovy 1876, s. 4 - 5.

¹⁷⁵ Stanovy 1876, s. 5.

¹⁷⁶ Stanovy 1876, s. 5. V předchozích stanovách to bylo každé dva měsíce viz stanovy 1869, s. 7.

¹⁷⁷ Stanovy 1876, s. 6.

píše: „Kromě prezidenta nebo jeho zástupce musí být přítomno ještě nejméně pět členů. Aby bylo vedení spolku usnášení schopné, musí být přítomna většina“.¹⁷⁸ Nově bylo zavedeno usnesení týkající se přítomnosti členů v direktoriu. Můžeme k tomu dále číst: „Člen, který zmešká schůzi direktoria bez předchozího oznámení či dodatečné omluvy třikrát po sobě, je brán jako člen, který svůj mandát složil. Proto jsou i v zasedacích protokolech výslovně zaznamenávání přítomní a omluvení členové“.¹⁷⁹ V paragrafu byla dále rozebírána práva vedení spolku. Dotýkala se převážně financí. Direktorium schvalovalo totiž veškeré výdaje spolku, do kterých patřilo:

- A. nájemné, topení, osvětlení; úklid spolkové místnosti, knihovny a kabinetu přírodnin,
- B. výdaje na doplňování knihovny
- C. předplatné pro časopisy, které měl spolek vlastnit,
- D. veškeré poštovné, razítka, kancelářské potřeby, nezbytné tiskařské věci,
- E. služné pro obslužný personál,
- F. výdaje na pořízení nutného nářadí,

Pokud by byly potřebné ještě další finanční prostředky k podpoře spolkových zájmů, bylo ve stanovách uvedeno, že: „Direktorium smí disponovat částkou ve výši 50 zlatých. Dodatečně to oznámí na další měsíční schůzi, na níž to bude zároveň spolkem odsouhlaseno“.¹⁸⁰

Statuta se opět zabývala **zasedáními** spolku. Schůze byly nadále měsíční a výroční. V této části však došlo k celé řadě upřesnění. Uvedeme některé z nich: „Měsíční schůze zahrnuje přednášky, pojednání a debaty z oblasti přírodopisu, fyziky, chemie, medicíny, astronomie, lesního hospodářství a zemědělství“.¹⁸¹

Úkoly náležející na výroční schůzi byly shodné s těmi z předchozích statut, ale byly více konkrétnější, například: „Tříčlenná revizní komise má o výsledku písemně informovat na následující měsíční schůzi. Volba členů už probíhá pomocí hlasovacích lístků, a přípustná je i volba aklamací při absolutní jednomyslnosti (například u

¹⁷⁸ Stanovy 1876, s. 6.

Ve stanovách 1869 to bylo zakotveno jinak. Potřební byli 4 členové a k přijetí byla nutná poměrná většina hlasů viz stanovy 1869, s. 5.

¹⁷⁹ Stanovy 1876, s. 6.

¹⁸⁰ Tamtéž.

¹⁸¹ Stanovy 1876, s. 7.

vyloučených členů)“.¹⁸² Do kompetencí výroční schůze také patřilo: „Stanovení přijímacího poplatku a ročního příspěvku a též změny ve stanovách a v uspořádání spolku.“¹⁸³

Nová byla ustanovení týkající se situací, které si vyžadovaly náhradní volbu jednoho či více členů z direktoria. V tomto paragrafu se píše: „Podle stanov je prezident kompetentní k řešení takovéto situace. Další měsíční schůzi proto svolává jako mimořádnou“.¹⁸⁴

Ve statutech byl poprvé zakotven paragraf (22) o získávání **finančních** prostředků (Aufbringung der Mittel). V tomto oddíle se uvádí: „Nutné výdaje jsou kryty vstupními poplatky a ročními příspěvky členů spolku, dále daněmi z případného spolkového majetku a dary, které spolek dostal. Peníze a cenné papíry patří do spolkové pokladny, ostatní předměty náleží do sbírek. Všechny dary musí být přesně zaznamenány a ohlášeny“.¹⁸⁵

Stejná ustanovení zůstala u spolupráce spolku s ostatními spolky, a u rozpuštění spolku. Paragraf pojednávající o rozporech ve spolku a o rozhodčím soudu zůstal téměř nezměněn. Navíc bylo jen dodáno, že vykonání arbitrárního výroku příslušelo direktoriu.

Novým a závěrečným ustanovením (§26) byl **jednací řád** (Geschäftsordnung). Spolku nestačily pouze stanovy, jelikož nezakotvovaly klausule pro běžná jednání. Proto přijal tento řád, který se touto problematikou zabýval. Dle něho spolek upravoval své vnitřní záležitosti.

Není zřejmé, zda byl každý rok schvalován nový jednací řád, nebo zda platil po určité období. Z výzkumu máme jen výtisk z roku 1890. Avšak jednací řád byl zakotven také ve stanovách z roku 1888 a 1903. Jako všechny další dokumenty spolku, byl také **jednací řád** ¹⁸⁶ schválen na výroční schůzi 15. ledna 1890. Obsahoval ustanovení, která se týkala hlavně schůzí měsíčních a schůzí představenstva spolku. Dále také zakotvoval pravomoce a fungování dvou oddělení spolku. Většina těchto

¹⁸² Stanovy 1876, s. 7.

¹⁸³ Tamtéž.

Už se zde však nepsalo o tom, že se změny měly oznamovat úřadu odpovědnému za spolky - místodržitelství viz stanovy 1869, s. 4.

¹⁸⁴ Stanovy 1876, s. 7.

¹⁸⁵ Stanovy 1876, s. 7 – 8.

¹⁸⁶ Geschäfts-Ordnung des Vereines der Naturfreunde. Im Verlag des Vereines, Reichenberg 1890, 6 s.

bodů již byla zakotvena ve statutech, proto bude pozornost věnována jen těm klausulím, které ve stanovách nejsou.

Průběh schůzí měl určitý ustálený průběh. Schůze měsíční a schůze představenstva vedl starosta spolku či jeho zástupce (byl označován jako předsedající schůze). Měsíční schůze se konala každou první středu v měsíci a program schůze byl oznámen předem (i s uvedením času zahájení). Bylo také zakotveno ustanovení o možnosti svolat mimořádnou schůzi. V takovém případě o to muselo zažádat minimálně dvacet členů spolku. Rozhodnutí učiněná na této schůzi měla stejnou platnost jako ta schválená na schůzi výroční.

Setkání zahajoval starosta spolku Naturfreunde. Po něm hovořil zapisovatel, který přečetl zápis jednání z předchozí schůze. K jeho projevu se mohl vyjádřit každý člen, jestliže s něčím nesouhlasil. Pokud nikdo nic nenamítal, byl zápis schválen. Následovalo čtení nové pošty.

Dalším bodem programu byla diskuse. V případě, že některý ze shromážděných členů vznesl dotaz na představenstvo spolku. Vedení buď odpovídalo hned nebo na další nejbližší schůzi.

Chtěl-li člen spolku podat nějaký návrh, musel svůj záměr oznámit starostovi nejpozději 14 dní před schůzí. Pak byl jeho námět zařazen do programu. O přijatých návrzích se představenstvo nejprve radilo nebo ustanovilo zvláštní komisi. Některé z návrhů mohly být na schůzi označeny jako „naléhavé“. V takovém případě o tom musela rozhodnout většina přítomných členů. O návrzích se diskutovalo hned, jak skončila úvodní část. Mohlo se také stát, že žádost o naléhavé projednávání návrhu byla zamítnuta. V takovém případě byl návrh zařazen mezi ostatní a čekala jej stejná projednávací procedura.

Pořadí projednání návrhů, popřípadě jejich důležitost, určoval starosta. Chtěl-li se člen schůze vyjádřit k projednávanému problému, musel se u starosty přihlásit do rozpravy. Starosta také dbal a dohlížel na to, aby řečník nebyl přerušován. Jestliže se odchýlil od projednávaného tématu, tak jej na to upozornil. Neuposlechl-li, bylo mu slovo odebráno. Do rozpravy se mohl každý člen přihlásit nejvýše třikrát (pokud to nebyl navrhovatel změn). Starosta dále dbal, aby nedocházelo k příliš hlasité výměně názorů mezi členy navzájem, a nebyl tak rušen průběh schůze. Pokud se mu to nedařilo, mohl schůzi na určitou dobu přerušit či úplně zrušit. Starosta se průběhu rozpravy

neúčastnil. Chtěl-li se však k tématu vyjádřit, předal předsednictví schůze svému zástupci.

Pokud k projednané záležitosti nebyly další námítky a připomínky, předsedající rozpravu ukončil. Poté se o pozměňovacích návrzích hlasovalo. Při hlasování dal každý člen povstáním či zvednutím ruky najevo svůj názor. O výsledku hlasování hned informoval předsedající schůze. V případě pochybností následovala opakovaná volba. Nastala-li rovnost hlasů, rozhodoval právě předsedající. Dále se také hlasovalo o návrzích na ukončení jednání o určité záležitosti či o jejím odročení nebo o přechodu k dalšímu bodu programu.

Jak již bylo výše naznačeno, o jednáních na měsíčních schůzích a na schůzích představenstva byly vedeny protokoly, do nichž se zaznamenávaly všechny návrhy a rozhodnutí. Na výroční, nebo měsíční schůzi ustanovené jako výroční byly sestavovány seznamy přítomných členů. Seznamy byly připojeny k jednacímu protokolu podepsaném předsedajícím a zapisovatelem. Obojí bylo společně s ostatními spolkovými písemnostmi uchováváno. Každý člen měl možnost do uvedených spisů na požádání nahlédnout.

K novým bodům, které se týkaly schůze představenstva, patřila následující ustanovení: Členové vedení byli na schůzi písemně zváni starostou spolku. Scházeli se k projednání návrhů, o kterých se později diskutovalo na měsíční schůzi. Představenstvo si ze svého středu volilo jednoho zástupce, který vyhotovoval zprávu o průběhu a výsledcích jednání. Pro členy představenstva dále platilo, že se museli schůze účastnit. Pokud nemohli, museli se předem omluvit. Nedostavili-li se třikrát bez omluvení, byli z vedení vyloučeni.

Jednací řád také podrobněji popisoval činnosti oddělení spolku. Přinášel nová ustanovení. Oddělení se scházela dle potřeb, ale na vyžádání alespoň poloviny členů se oddělení muselo sejít. I o těchto jednáních byly vedeny protokoly.

Oddělení pro přírodní vědy a vlastivědu připravovalo odborné přednášky a plánovalo výlety. Pečovalo také o rozšiřování sbírek a o zvětšování knihovny. Na jejich schůzích se diskutovalo o přírodovědných výzkumech a o výsledcích bádání. Oddělení také informovalo o činnostech jiných přírodovědných spolků. Oddělení pro osazování a zahradnictví mimo jiné konalo výstavy se zahradnickou, lesnickou a hospodářskou tematikou.

Jak bylo dříve zmíněno, i tato oddělení informovala o své činnosti ostatní členy na výroční schůzi spolku. Jejich rozhodnutí nabyla platnosti, byla si schválena orgány spolku. Pozvání veřejnosti na schůzi těchto oddělení bylo možné, navrhl-li to předsedající oddělení a schválilo-li to představenstvo.

V jednacím řádu bylo dále upřesněno, že používání knihovny a sbírek se řídí zvláštními předpisy (některá ustanovení jsou ve stanovách).

V posledním bodě bylo také zakotveno, že je možné změnit klausule jednacího řádu, budou-li změny řádně projednány a odsouhlaseny na schůzi spolku.

5.1.4. Stanovy z roku 1888

Další výraznější úpravy prodělaly stanovy v roce 1888.¹⁸⁷ Dosavadní již byly zastaralé a neodrážely aktuální potřeby spolku.¹⁸⁸ Změny opět vycházely z proměn činností a zároveň souvisely i se změnami ve společnosti.

Největší proměny prodělalo představenstvo, jež bylo rozšířeno o větší počet členů. Dosavadní stav již nevyhovoval a vedení spolku nemohlo zvládat veškeré úkoly na něj kladené. Pravomoce proto byly přeneseny na větší okruh lidí i díky zvýšenému počtu členů spolku v polovině osmdesátých let.¹⁸⁹ Vedení tak bylo více kolektivní a také demokratičtější. S těmito změnami souvisela i reorganizace sekcí. Původní tři sekce byly zredukovány. Vytvořila se jen dvě oddělení, ale s větším množstvím členů. Přičemž hlavně oddělení pro osazování a zahradnictví mělo svou činností získávat finance.¹⁹⁰

¹⁸⁷ Satzungen des Vereins der Naturfreunde in Reichenberg. Im Selbstverlage des Vereins. Reichenberg, 14 s.

U těchto stanov však není uveden žádný rok. Rozbor výročních zpráv ale ukazuje, že statuta byla schválena v roce 1888 (dále stanovy 1888) viz MNR 1889. Je v něm uvedeno představenstvo pro rok 1888 ještě dle stanov z roku 1876 a nové pro rok 1889, dle nových statut viz MNR 1889, s. 154. Dále se v MNR 1889 na s. 109 - 110 dočítáme: „Na generální a zároveň první měsíční schůzi 18. ledna 1888 informoval starosta spolku, že představenstvo přizpůsobilo stanovy změněným podmínkám (dle návrhu komise složené z prof. Richtery, Stefana Trenklera a Friedricha Zeha) a že stanovy byly schváleny“. K tomu také K. Hübner, 1849 – 1899. Rückblick, s. 41.

¹⁸⁸ V MNR 1878 se ve výroční zprávě objevuje funkce spolkového zahradníka (Vereinsgärtner). V MNR 1882 zase funkce inspektora botanické zahrady (Inspektor des botanischen Gartens). V MNR 1882 byla tato funkce označována jako inspektor pro sady, parky a lesy (Garten-Park und Waldinspektor. V MNR 1887 výroční zpráva uvádí novou funkci vedoucího meteorologické stanice (Leiter der meteorologischen Beobachtungsstation).

¹⁸⁹ Viz F. Zeh, 1849 – 1889. Zur Geschichte, s. 78.

¹⁹⁰ Tato oddělení budou podrobněji rozebrána v další části pojednávající o organizaci spolku.

Úvodní ustanovení byla zachována, tzn. název spolku, jeho sídlo a funkce ochránce (protektora). Od všech předchozích stanov se lišily především v tom, že v podstatě neobsahovaly žádné cizí termíny. V této době sílil německý nacionalismus. Jeho vliv byl patrný i ve spolku Naturfreunde. Zejména v tom, že dbal na dodržování čistoty jazyka a na jeho ochranu před cizími vlivy. Velký důraz byl kladen na němectví spolku. Proto byla celá řada termínů poněmčena. Nejvíce se to projevilo v přejmenovaných názvech funkcí ve vedení spolku.¹⁹¹ Na začátku statut bylo poprvé zakotveno, který jazyk bude sloužit ke komunikaci. Tento paragraf byl označován jako Geschäftssprache a tímto jazykem byla němčina.

Další změna stanov byla patrná u **cílů**, došlo k upravení a rozšíření bodu týkajícího se výuky. Členové opět usilovali o vytváření učebních pomůcek pro účely zaměřené na přírodní vědy. Upraven byl i paragraf pojednávající o prostředcích. Objevovala se v něm významná klausule, která zakotvovala novou činnost spolku, meteorologická pozorování.¹⁹²

Následující paragrafy stanov byly opět věnovány problematice **členství**. Z této části statut byla odstraněna úvodní klausule vztahující se k přijetí. Pojednávala o tom, že člen spolku musel být bezúhonnou osobou.¹⁹³ I nadále měl spolek tři typy členství. Všechna ustanovení týkající se členů řádných, platila i nadále. U členů – korespondentů zůstala většina pravidel stejných. Upřesnila se jen podmínka volby, zvolení byli rozhodnutím většiny hlasů. Podmínky pro čestné členství zůstaly nezměněné, omezení však opět nastalo pro jejich zvolení. V paragrafu se píše, že: „Zvolen bude pouze na výroční, nikoliv na měsíční schůzi“.¹⁹⁴

Částečně pozměněn byl oddíl pojednávající o vyloučení ze spolku. Dále se k tomu uvádí: „Člen bude vyloučen, pokud ztratí svou bezúhonnost a pokud se nebude chovat dle stanov a rozhodnutí spolku. Třetí případ vyloučení nastane za nezaplacení dvou ročních příspěvků“.¹⁹⁵ Vyloučení se opět odehrávalo na měsíční schůzi.

¹⁹¹ Například: Versuchstation – Versuchsanstalt, Bibliothek – Bücherei, Kassier – Rechnungsführer, Direktorium – Vereinsvorstand, Präses – Obmann,...

¹⁹² Ta určitě souvisela se zřízením meteorologických stanovišť – pozorovaten. Spolek Naturfreunde se tímto systematicky zabýval od roku 1878 viz *F. A. Ressel*, Heimatskunde des Reichenberger Bezirkes. I.díl. Stadt und Land. 1903-1904, s. 43f.

¹⁹³ Tento termín se objevuje později, v trochu odlišné souvislosti.

¹⁹⁴ Stanovy 1888, s. 4.

¹⁹⁵ Stanovy 1888, s. 5.

Ponechána byla i možnost odvolat se. Členové byli nadále povinováni určitými závazky.

Ze stanov vyplývalo, že roční příspěvek zůstal, nezměnila se jeho výše, a ani další náležitosti s příspěvky souvisejícími. Naopak příjímací poplatek zde nebyl vůbec uveden a v další části stanov se o něm nepíše, protože byl zřejmě zrušen. Statuta se dále nezmiňovaly o právu spolku nepožadovat příspěvky od nemajetných lidí. Další závazky, které členové měli, už změněny nebyly.

Následující oddíl stanov se věnoval **vedení spolku**. To i nadále tvořilo představenstvo (Vorstand) a byli v něm zastoupeni:

- starosta (Obmann),
- 1. a 2. zástupce starosty ¹⁹⁶ (Obmannsstellvertreter),
- zapisovatel (Schriftführer),
- účetní (Rechnungsführer),
- knihovník (Bücherwart),
- správce sbírek (Sammlungswart),
- a 10 dalších členů předsednictva.

Jak již bylo uvedeno, funkce byly přejmenovány a tyto názvy zůstaly až do konce existence spolku.

Volba *představenstva* se lišila od stanov z roku 1876 jen v tom, že ke zvolení stačila prostá většina hlasů. Další kroky při volbě už zůstaly. Úplně nová byla ustanovení týkající se funkčního období. V jedenáctém paragrafu se dále uvádí: „Mandát je na 2 roky a po prvním roce odstupuje starosta, účetní, a dále 2. zástupce starosty a šest dalších členů vedení spolku. Odstupující člen může být opět zvolen. O šesti členech představenstva, kteří odstupují po prvním roce, rozhoduje los“.¹⁹⁷

U úkolů, které vedení spolku mělo, se již nevyskytovala ustanovení o povinnosti starosty spolku oznamovat schůze pomocí oběžníku a stanovovat data schůzí představenstva.¹⁹⁸ Jiná byla také rozhodovací schopnost. Nadále byla potřebná prostá většina hlasů a přítomnost starosty a jednoho z jeho zástupců. Jiný byl ale počet dalších členů ve vedení spolku. Přítomno muselo být nejméně šest členů vedení. Práva, která

¹⁹⁶ Druhý zástupce starosty se objevuje poprvé.

¹⁹⁷ Stanovy 1888, s. 7. Ze statut nevyplývá, o jaký způsob losování mělo jít.

¹⁹⁸ Viz stanovy 1876, s. 6.

představenstvo dle statut mělo, byla totožná s těmi ze stanov z roku 1876. Neobsahovala však klausuli týkající se výdajů na časopisy.

Pozměněny byly dále úkoly jednotlivých funkcionářů. Oproti předchozím stanovám nebyly práva a povinnosti starosty tak rozepsány, proto se lze domnívat, že byly omezeny. Nebylo výslovně napsáno, že starosta zastupuje spolek u domácích ani u zahraničních spolků. Ostatní práva a povinnosti se nezměnily. Nepatrná proměna nastala u zastupování jeho funkce, nebyl-li schopen ji vykonávat. Předchozí statuta z roku 1876 měla jen jednoho zástupce, jenž mohl starostu ve funkci nahradit. Pokud ani ten nemohl, byl zvolen některý z designovaných členů představenstva. Tyto stanovy počítají se dvěma zástupci starosty a tudíž, bylo v jejich kompetenci ho zastoupit. Pokud nemohl ani jeden z nich, pak tuto funkci vykonával nějaký člen z představenstva.

Nadále platila klauzule o právně závazných listinách, naopak o hlasovacích právech starosty se statuta nezmiňovala. Zapisovatelovy povinnosti nedoznaly žádných změn. Účetní už neměl ve stanovách zakotvenou povinnost upozorňovat dlužníky na dluhy. Další změnou bylo, že účetní kniha se předkládala dvěma členům zvoleným na předchozí výroční schůzi. Ti byli určeni k přezkoumání účetnictví.¹⁹⁹ Další náležitosti pak byly stejné. Základní úkoly knihovníka zůstaly.²⁰⁰ Podle statut měl sestavit knihovní řád, který se měl využívat pro potřeby knihovny.²⁰¹ Upravena byla i kontrola knihovny. Dále se k tomu uvádí: „Provádí ji, dle nařízení starosty, dva členové spolku zvolení na poslední výroční schůzi“.²⁰²

U povinností správce sbírek nastala jen malá změna týkající kontroly sbírek. Tu neprováděla revizní komise, ale z rozhodnutí starosty, členové spolku zvolení opět na předcházející výroční schůzi. Stanovy nově zavedly funkci kontrolorů účetnictví. Ve zmíněném devatenáctém paragrafu se píše: „Mají právo kontrolovat účetnictví a stav majetku (Vermögensstand) na základě účetní knihy a jiných dokladů, nejpozději však 8 dní před výroční schůzí. Z rozhodnutí představenstva však mohou kontrolu provádět i při kterékoliv jiné příležitosti“.²⁰³

Tato kompetence se vyskytuje v další části stanov z roku 1888, u organizačních záležitostí. Starosta spolku tak měl učinit 8 dní dopředu a měl k tomu zvolit vhodný způsob viz stanovy 1888, s. 13.

¹⁹⁹ Ve stanovách z roku 1876 se jednalo o revizní komisi viz s. 4.

²⁰⁰ Nebyly však popsány dopodrobna, a některá omezení se už neobjevovala.

²⁰¹ Zřejmě zde byly rozepsány i knihovnickovy další úkoly a pravomoce.

²⁰² Stanovy 1888, s. 9. Ve stanovách z roku 1876 prováděl revizi zástupce prezidenta spolku.

²⁰³ Stanovy 1888, s. 11.

Následující části statut se věnovaly **organizaci spolku**, jednotlivým oddělením a úkolům, které oddělení měla. Jak již bylo výše uvedeno, neměl spolek tři sekce (sekcí přírodopisnou, přírodovědnou a zahradnickou), ale jen dvě.

Ve vedení oddělení pro přírodní vědy a vlastivědu (§17–Abtheilung für Naturwissenschaft und Heimathskunde) působili první zástupce starosty, knihovník, správce sbírek, vedoucí meteorologického stanoviště a 3 další členové představenstva. V tomto paragrafu se uvádí: „První zástupce starosty je předsedajícím a tím, kdo podává zprávy. Zvlášť upravená forma těchto zpráv se čte na první schůzi představenstva, u příležitosti nového spolkového roku. Činnosti této sekce se řídí jednacím řádem, který je rozebrán výše. Tato sekce měla na starost meteorologická pozorování a prováděla přírodovědný výzkum v okolí Liberce. Předsedající oddělení oznamoval všechna rozhodnutí a návrhy vedení spolku. Bylo-li to nutné: „Může se oddělení doplnit o další členy ze spolku“.²⁰⁴

Ve druhém oddělení, oddělení pro osazování a zahradnictví (§18–Abtheilung für Anpflanzung und Gartenbau), byli zastoupeni druhý zástupce starosty, dozorce pro sady, parky a lesy, 6 členů představenstva a spolkový zahradník. Předsedajícím a předkladatelem zpráv byl druhý zástupce starosty. Pro oddělení se opakovala stejná ustanovení jako u sekce předchozí. Věnovalo se především spolkové zahradě a veškeré výsadbě, tzn. zakládalo nové plochy a již osázené udržovalo. I toto oddělení se mohlo doplnit o nové členy, pokud to bylo v rámci plnění úkolů.

V ustanoveních o **zasedáních spolku** se objevily nové skutečnosti (§ 22). Blíže se statuta zaměřila na pravomoce výroční schůze, která se konala vždy v lednu. Dále se píše: „V prvé řadě jde o volbu ochránce spolku, o volbu čestných členů, členů představenstva a o zvolení zástupce do dozorčí rady Zimní hospodářské školy v Liberci,²⁰⁵ a o všechny další volby. Výroční schůze je také kompetentní k povolování mimořádných výdajů do 50 zlatých²⁰⁶ a dává souhlas k používání spolkového majetku“.²⁰⁷ K nezměněným pravomocem náležely změny ve stanovách a stanovování ročních příspěvků. S vytvořením nových funkcí se rozrostl i počet členů – funkcionářů předkládajících výroční zprávy o své činnosti. Kromě starosty, zapisovatele, účetního,

²⁰⁴ Stanovy 1888, s. 18.

²⁰⁵ Viz Reichenberg in der Zeit, s. 326 – 327. A dále *F. Sagasser*, Adress-Buch, Reichenberg 1895, s. 28 – 29.

²⁰⁶ Blíže viz stanovy 1876, s. 7.

knihovníka a správce sbírek dále také předsedající jednotlivých oddělení a kontroloři účetnictví. V paragrafu (22) se uvádí: „Aby byla rozhodnutí platná, je potřebná jen prostá většina hlasů přítomných členů, bez ohledu na jejich celkový počet. Vztahuje se to na jednomyslnou volbu ochránce, i na volbu čestných členů“.²⁰⁸

Dále zůstala výjimka týkající se měsíční schůze. Ta mohla v mimořádných případech nahradit výroční se všemi právy k tomu náležejícími.

Oddíly o spolupráci s ostatními spolky, o rozhodčím soudu a o jednacím řádu zůstaly stejné. Jen u ustanovení o získávání financí chyběly položky o vstupních poplatcích.

Poprvé se statuta věnovala **správě spolkového majetku**. V uvedeném paragrafu se píše: „Správa tohoto majetku, jakož i jeho správné ocenění přísluší vedení spolku. Členové a jejich dědicové nemají žádné nároky na uvedený majetek“.²⁰⁹

Závěr stanov opět pojednával o rozpuštění spolku. Jiný byl jen počet členů k tomu nezbytných. Stanovy k tomu uvádí: „Aby se tak skutečně stalo, musel by počet klesnout pod 20 členů“.²¹⁰ Ostatní podmínky zůstaly nezměněné. Majetek by i nadále připadl městu Liberci, které by ho zároveň spravovalo. Dále se upřesnila klausele připouštějící vznik podobného spolku: „Pokud by se vytvořil během *pěti* let od rozpuštění spolku Naturfreunde, tak by mu byl vydán. Jestliže by tento případ nenastal, využil by se majetek ke školním účelům“.²¹¹

5.1.5. Stanovy z roku 1903

Poslední stanovы spolku Naturfreunde byly z roku 1903.²¹² Tato statuta se lišila od těch předchozích jen ve změnách určitých paragrafů. Přesto tyto úpravy byly zásadní. O pozměnění statut se uvažovalo již delší dobu. Vše vyvrcholilo 13. července 1903. Na tento den byla svolána mimořádná schůze. Na ní Dr. Josef Gränzer, první zástupce starosty spolku, informoval o pozměnění jednotlivých paragrafů. Na téže

²⁰⁷ Stanovy 1888, s. 12.

²⁰⁸ Stanovy 1888, s. 13.

²⁰⁹ Stanovy 1888, s. 13.

²¹⁰ Stanovy 1888, s. 14.

²¹¹ Tamtéž.

²¹² Satzungen des Vereines der Naturfreunde in Reichenberg (dále jen stanovы 1903), in: MNR 1904, Reichenberg 1903, s. 1 – 8.

schůzi byly změny schváleny.²¹³ Také místodržitelství vysloveno souhlas s pozměněním statut 18. prosince 1903.²¹⁴ Statuta obsahovala celkem dvacet sedm paragrafů. Úvodní ustanovení jako název, sídlo a ochránce spolku, komunikační jazyk a také cíle byly stejné. Upraven byl až paragraf čtvrtý popisující prostředky. Nově byla zavedena klausule zakotvující konání přírodovědných výstav a také přednášek s touto tematikou.

Další části statut popisovaly **členství** ve spolku. Některá ustanovení byla výrazně upravena a rozšířena. Spolek měl stále tři typy členů, ale stanovy upřesnily *rozdělení řádných členů*. Dle pátého paragrafu se dělili do dvou skupin. První, se ještě členila na dvě podskupiny.

1. *Zakladatelé (Gründer)*

- A. Členové, kteří zaplatili 200 korun jako jednorázový příspěvek, přičemž byli nastálo osvobozeni od placení ročního příspěvku.²¹⁵
- B. Nebo členové, kteří vedle ročního příspěvku zaplatili zakládací poplatek 50 korun.

2. *Členové*, kteří ročně platili pevně stanovené členské příspěvky.

Další změnou, která se týkala řádných členů, bylo jejich přijímání. V šestém paragrafu se uvádí: „Přijímání nových členů probíhá na schůzi představenstva“. ²¹⁶ Další ustanovení nebyla změněna. To samé platilo i o paragrafu pojednávajícím o vystoupení členů ze spolku. Určitá upřesnění se vyskytovala až u oddílu věnovaném vyloučení členů. V tomto osmém paragrafu již nebylo uvedeno vyloučení ze spolku za ztrátu bezúhonnosti. Nadále platila klausule o odvolání se proti vyloučení. Byla však upravena a píše v ní: „Pokud této možnosti členové využijí, odvolávají se k měsíční schůzi“. ²¹⁷ I v těchto stanovách měli členové zakotvené povinnosti a práva. Například platila povinnost platit roční příspěvek. Jak bylo výše napsáno, nevztahoval se na řádné členy označované jako zakladatelé. Významný posun nastal u práv. V tomto desátém

Pod stanovami byli podepsáni starosta a zapisovatel spolku, L. Hlasiwetz a K. Hübner.

²¹³ MNR 1904, s. 35.

²¹⁴ MNR 1904, s. 36.

²¹⁵ Od roku 1904 byl roční příspěvek 4 koruny viz MNR 1905, s. 49.

²¹⁶ Stanovy 1903, s. 2. Ve stanovách z roku 1888 šlo o schůzi měsíční.

²¹⁷ Stanovy 1903, s. 2 – 3. V předchozích statutech to bylo k výroční schůzi.

paragrafu se dále dočteme: „Čestní členové a korespondenti mají stejná práva jako členové řádní“.²¹⁸ To znamenalo, že mohli být voleni do předsednictva spolku.

Velké změny prodělal §11 pojednávající o **vedení spolku**. To se stále skládalo z představenstva, ale oproti posledním stanovám z roku 1888, bylo vedení zdvojnásobeno. Jak už naznačila předchozí statuta, souviselo to s celkovým počtem členů a s množstvím práce, kterou mělo vedení zvládat. Představenstvo spolku tvořili:

- starosta (Obmann),
- 1. a 2. zástupce starosty (Obmannsstellvertretern),
- 1. a 2. zapisovatel (Schriftführer),
- 1. a 2. účetní (Rechnungsführer),
- 1. a 2. knihovník (Bücherwarte),
- 1. a 2. správce sbírek (Sammlungswarte),
- vedoucí meteorologické stanice (Leiter der Weterwarte),²¹⁹
- a 7 dalších členů představenstva.²²⁰

Práva a povinnosti jednotlivých funkcionářů nebyly výrazně pozměněny. Došlo jen k nepatrným úpravám, které souvisely s tím, že na jednu funkci byli dva členové. U starosty spolku zůstaly závazky a práva stejné. Platilo to i v paragrafu věnovaném zapisovatelům. Zde došlo jen k upřesnění: „Pokud jeden ze zapisovatelů nemůže vykonávat svou funkci, zastoupí jej ten druhý“.²²¹ V ustanovení popisujícím úkoly účetních byla zahrnuta nová klausele, která uváděla, že: „Příspěvky mají být výnosně ukládány“.²²² Dále bylo napsáno, že pokud účetní nemohl zastávat svou funkci, tak jej nahradil druhý zapisovatel. I u knihovníků byly všechny povinnosti v podstatě zachovány. V tomto patnáctém paragrafu však bylo rozšířeno ustanovení týkající se knihovního řádu. Uvádí se zde: „Knihovní řád bude odsouhlasen představenstvem spolku“.²²³ U knihovníků a ani u správců sbírek nebylo zakotveno jejich zastoupení v případě, že nemohli své funkce vykonávat.

Tato statuta také dále upravovala rozdělení představenstva. Rozdělení souviselo s odděleními a tedy i s **organizací spolku**. V paragrafu sedmnáctém je napsáno, že:

²¹⁸ Stanovy 1903, s. 3.

²¹⁹ Funkce se již objevuje ve statutech z roku 1888, ale nebyla zahrnuta do vedení spolku.

²²⁰ Ve stanovách 1888 v širším představenstvu bylo deset členů.

²²¹ Stanovy 1903, s. 4 – 5.

²²² Stanovy 1903, s. 5.

²²³ Tamtéž.

„Celé představenstvo se dělí na dvě části, na oddělení přírodovědné a na oddělení pro osazování a zahradnictví“.²²⁴ Oddělení zůstala sice dvě jako v předchozích stanovách, ale pozměnil se název jednoho z nich. První se předtím označovalo jako oddělení pro přírodní vědy a vlastivědu. Dle těchto statut to již bylo oddělení přírodovědné (Naturwissenschaftliche Abteilung). Plnilo skoro stejné úkoly jako oddělení pro přírodní vědy a vlastivědu, dohlíželo navíc na přírodovědné muzeum. Druhé oddělení, oddělení pro osazování a zahradnictví, mělo podporovat ovocnářství a zahradnictví. Dále bylo zakotveno, že: „Složení oddělení pro osazování a zahradnictví upravuje na začátku každého roku představenstvo spolku“.²²⁵ Povinnosti vedení spolku byly zachovány, to samé platilo i pro kontrolory účetnictví. Práva představenstva ale pozměněna byla. Ve dvacátém paragrafu se píše: „Představenstvo samo smí schválit výdaje do 200 korun. Používání částek přesahujících 200 korun je nutno odsouhlasit na měsíční schůzi“.²²⁶

Oddíl věnovaný **zasedáním spolku** zůstal stejný. Taktéž paragrafy popisující spolupráci s ostatními spolky, správu majetku, rozhodčí soud a jednací řád.

Ustanovení o získávání financí bylo upřesněno o některé klausule. Například: „Výdaje jsou nově kryty z příspěvků řádných členů–zakladatelů; z případných mimořádných příjmů a z úroků ze spolkového majetku (Vermögen)“.²²⁷

Na konci statut byl opět paragraf týkající se **rozpuštění** spolku. Od předchozích stanov z roku 1888 se lišil jen nepatrně a to klausulí připouštějící vznik podobného spolku. Uvádí se zde: „Pokud se během *pěťadvaceti* let od rozpuštění spolku Naturfreunde vytvoří podobný spolek, bude mu majetek spolku VdN vydán“.²²⁸

Z rozboru stanov lze usuzovat, že spolek byl vynikajícím způsobem organizovaný. Měl stanovené priority, a od nich se odvíjel také program a aktivity spolku. Hlavní smysl a poslání existence spolku se po celou dobu jeho působení skoro neměnily. Jen se přizpůsobovaly novým podmínkám a možnostem. Také všechny proměny jeho činností se vždy odrážely ve stanovách.

²²⁴ Stanovy 1903, s. 6.

²²⁵ Stanovy 1903, s. 6. Ve statutech z roku 1888 byly funkcionáři jednotlivých oddělení vyjmenováni.

²²⁶ Stanovy 1903, s. 7.

²²⁷ Tamtéž.

²²⁸ Stanovy 1903, s. 8.

6. Členská základna spolku Naturfreunde

Ze statut spolku je možno vyčíst, že sdružoval především osobnosti se zájmem o přírodní vědy a dále pak i všechny ostatní přátele a milovníky přírody. Stanovy věnovaly členské otázce značný prostor (blíže viz 5.1. Proměny stanov). Tato kapitola bude zaměřena na rozbor členské základny, na počty členů a na funkcionáře, kteří stáli ve vedení spolku. Pozornost bude také věnována sociálnímu a profesnímu složení a regionálnímu původu členů.

6.1. Členská základna do roku 1868

Úplný obraz o členské základně v těchto letech není možné dokreslit pro nedostatek pramenů. Poznatky čerpám z výročních zpráv uveřejňovaných v místním tisku a dále pak z adresářů města Liberec.

Profesní a sociální složení členů nelze početně stanovit, neboť nemáme k dispozici žádné seznamy členů. Dále nelze určit ani věkové rozvrstvení členů. První údaje o členech máme z roku 1848. Jedná se pouze o seznam zakládajících, kteří měli velký podíl na vzniku spolku. Ne všichni se nakonec stali členy spolku Naturfreunde a ne u všech se podařilo dohledat jejich zaměstnaní. Patřili mezi ně:

- Karl Ritter von BUNDSCHUH (ředitel celního úřadu),
- Gustav Adolf BONTÉ (lékař),
- Anton BURIAN,
- Karl GERHARDT (obchodník a také zástupce okresního soudu),
- Philipp HLASIWETZ (majitel lékárny),
- Wilhelm KATTERMANN (obchodní šéf),
- Gustav KLINGER (obchodník),
- kněz Thaddäus KOTZURA (profesor a později ředitel reálky),
- Anton MÜLLER (soukeník a obchodník),
- Franz Florian SIEGMUND (majitel soukenické továrny),
- Gottlieb SCHÜTZE (soukeník a barvíř),

- kněz Erwin WEYRAUCH (profesor a později také ředitel reálky),
- Franz WOLLMANN (chirurg a porodník),
- E. WÜRFEL.²²⁹

Řada zakladatelů spolku patřila ke vzdělaným vrstvám obyvatel a kromě práce pro spolek VdN navíc vykonávala také funkce v radách peněžních ústavů nebo působila v komunální politice.

Prvním prezidentem spolku Naturfreunde byl v letech 1849 – 1854 již zmíněný Karl Ritter von Bundschuh. Po něm funkci vykonával až do své smrti v roce 1868 lékař Josef Fousek. O složení prvního direktoria z roku 1849 jsme se již zmínili (viz 4.1. Založení spolku v roce 1849).

První údaje o počtech členů máme z roku 1857, kdy bylo ve spolku zapsáno 18 řádných a 6 čestných členů.²³⁰ V následujícím roce je uváděno již 33 členů.²³¹ Další údaj je k dispozici až z roku 1868. Tehdy měl spolek Naturfreunde jen 22 členů (blíže viz 4.3. Vývoj spolku v přelomových letech 1868 – 1869). Na členy korespondenty jsem při výzkumu nenarazila. Víme však, že čestnými členy byli děkan Menzel či lékař Wenzel Blumrich.

Ze stanov z roku 1849 víme, že bylo pamatováno i na nemajetné členy spolku, kteří byli osvobozeni od placení poplatků. Základ spolku ale představovala spíše střední vrstva obyvatel, hlavně učitelé – profesori a různí obchodníci, duchovní a lékaři.

6.2. Vedení spolku a ostatní členové v letech 1869 – 1938²³²

V této části budou podrobněji analyzováni funkcionáři direktoria (později představenstva) spolku, čestní členové, korespondující členové a řádní členové v letech 1869, 1873, 1883, 1893, 1903 a 1913. Celé období bude posuzováno na základě

²²⁹ A. Hlawatsch, *Geschichtliche Skizze*, s. 56-57.

²³⁰ Viz RA Nr. 4, 25. 1. 1858 (výroční zpráva za rok 1857).

²³¹ RA Nr. 14, 2. 4. 1859 (výroční zpráva za rok 1858). Ale například A. Anschiringer ve svém adresáři z roku 1858 uvádí jen 30 členů viz Adress – Buch, Reichenberg 1858, s. VII.

²³² Toto období jsem ještě rozdělila do 5 časových úseků, které korespondují s vydáním nových stanov v roce 1888 a 1903. Dále s obdobím první světové války a také s rokem 1921, kdy bylo obnoveno vydávání spolkového časopisu. Uvedená data jsem zvolila z těchto důvodů: v roce 1869 byl poprvé uveřejněn seznam členů s profesí a místem bydliště (bylo to v prvním čísle spolkového časopisu z roku 1870). V roce 1913 to naopak bylo naposledy (od znovuvydání časopisu v roce 1921 až do roku 1938 již seznam řádných členů nebyl uveden). Zbývající roky jsem stanovila v úseku po deseti letech od roku 1873 do roku 1913.

seznamů členů otiskovaných ve spolkovém časopise (Mittheilungen aus dem Vereine der Naturfreunde).

6.2.1. Členská základna v letech 1869 – 1888

Jak bylo uvedeno v kapitole Proměny stanov, byl spolek Naturfreunde velmi dobře organizovaný. V jeho čele stál prezident. Od roku 1869 do roku 1870 tuto funkci dočasně zastával továrník Wilhelm Siegmund. Ve stejném roce byla také zavedena funkce protektora spolku. Funkci vykonával hrabě Franz Clam Gallas.²³³ Řádným prezidentem spolku byl v roce 1870 zvolen lékárník Ludwig Hlasiwetz, který ve funkci setrval až do roku 1905. O vývoji počtu členů v roce 1869 jsme se již zmínili (viz 4.3. Vývoj spolku v přelomových letech 1868 – 1869).

Přehled vedoucích funkcí v direktoriu:

Funkci zástupce prezidenta vykonávali lesmistr hraběte Clam–Gallase Anton Klemens Hub (1869–1882), advokát Johann Elger (1883–1885) a ředitel reálného gymnázia Wenzel Wolf (1886–1888). Sekretářem spolku byl nejprve učitel hlavní školy Adolf Hlawatsch (1869–1875), poté učitel měšťanské školy Anton Schmidt (1876–1880) a úředník okresního soudu Friedrich Zeh (1881–1888).

Ve funkci pokladníka se vystřídali obchodník Karl Bergmann (1869–1875), obchodník Eduard Lange (1876–1881), drobný obchodník Anton Noppes (1882–1883) a obchodník Gustav Markowitz. Funkci knihovníka zastávali profesor reálky Anton Wiede (1869–1873), gymnaziální profesor Cyrill Reichel²³⁴ (1874), učitel měšťanské školy Ferdinand Beuer (1875–1879) a učitel Wenzel Sluke (1880–1888).

Konzervátorem byl nejprve profesor reálky Dominik Cermak (1869–1870), poté opět profesor reálky Roman Maade (1871–1872) a dále gymnaziální profesor Theodor Watzel (1873–1879). Vystřídal ho Anton Schmidt (1880–1881), který se však krátce nato odstěhoval do České Lípy. Nahradil jej učitel měšťanské školy Ferdinand Max Beuer.

²³³ Bezpečně víme, že až do roku 1913. Po první světové válce již nebylo v časopise zveřejňováno složení představenstva. Složení představenstva známe až z roku 1929, ale zde již funkce protektora uváděna není.

²³⁴ Šlo stále o profesory liberecké reálky, která se jen v určitých letech proměňovala a rozšiřovala.

Referentem sekce přírodopisné byl Roman Maade (1869–1870), profesor reálky a školní okresní inspektor Wilhelm Smetacek (1871–1874). Odešel však do Plzně a byl nahrazen profesorem a ředitelem reálného gymnázia Wenzlem Wolfem (1875–1885), kterého vystřídal Theodor Watzel (1886–1888).

Funkci referenta sekce přírodovědné zastával profesor reálky Julius Sonntag (1869–1871). Přešel ale na reálku ve Znojmě a ve funkci jej nahradil profesor obchodní školy Eduard Tobisch (1872–1873). Po něm funkci vykonával Ferdinand Max Beuer (1874), dále gymnaziální profesor Josef Kreisel (1875–1886) a poté profesor měšťanské obchodní školy Ignaz Richter (1887–1888).

Referentem sekce zahradnické byl nejprve majitel domů Franz Rohn (1869–1870) a po něm úředník okresního soudu Leopold Watznauer (1871–1888). Zapisovatelem sekce zahradnické byl Leopold Watznauer (1869–1870) a profesor Eduard Tobisch (1871). V pozdějších letech již funkce není uváděna. Byla přeměněna, a od roku 1873 byli voleni dva poradci sekce zahradnické. Funkci nejprve vykonávali Wilhelm Siegmund mladší (1873–1874) a zahradník Karl Görner (1873–1876). Poté zahradník Josef Töpfer (1875–1879) a lesní asistent Adolf Walter (1877–1885). Dále profesori reálného gymnázia Franz Hübler (1880) a Josef Kreisel (1881). Ve funkcích pak byli vystřídáni zahradníkem Maxem Piersigem (1882–1888) a penzistou (bývalým revírním myslivcem) A. Kraumannem (1886–1888).

Funkci inspektora pro osazování zastávali zahradníci Josef Töpfer (1869) a Karl Kilian (1870–1870). Od roku 1873 byla funkce rozšířena na 4 členy, neboť museli vykonávat více úkolů. Ve funkcích se vystřídali:

- Adolf Walter (1873–1876), Josef Trenkler (1877), soukeník Franz Schütze (1878–1888);
- pekař Ignaz Kříz (1873–1876), Filipp Kahl (1877), soukromník Adolf Karasek (1878–1888), Alexander Kraumann (1881–1885) a soukromník Karl Gruner (1886–1888);
- soukeník Josef Hoffmann (1873–1882), soukeník Friedrich Trenkler (1883–1888);
- krejčovský mistr Ferdinand Scholze (1873–1881), poštovní úředník F. W. Jarisch (1882), soukromník Stefan Trenkler (1883–1888);

V direktoriu dále byla od roku 1877 funkce spolkového zahradníka, kterou zastával Franz Fritsch (1877–1888). Od roku 1881 funkce inspektora botanické zahrady, kterou vykonával Theodor Watzel (1881–1885). V dalším roce byla ale přejmenována na inspektora pro sady, parky a lesy a funkcí byl pověřen Adolf Walter (1886–1888). V roce 1886 byla vytvořena funkce vedoucího meteorologické stanice. Výkon funkce byl svěřen profesorovi Franzi Körnerovi.

Za zmínku jistě stojí, že funkci pokladníka zastávali samí obchodníci. Tedy lidé s patřičným vzděláním a dobrými zkušenostmi s financemi. Dále je patrné, že ve vedoucích funkcích zůstávali stejní funkcionáři, jen v určitých letech zastávali odlišné pozice. V direktoriu byli zastoupeni z velké části hlavně učitelé a profesori středních škol. Dále úředníci ve státní správě a řada soukromníků.

Jak již bylo uvedeno, k čestným členům spolku Naturfreunde patřili lidé, kteří se zasloužili o rozvoj přírodních věd a lidé, kteří svou prací spolku významně prospívali. K nim se řadili dlouholetí členové spolku, a to nejen za vytrvalou činnost ve prospěch spolku Naturfreunde. V roce 1869 bylo 8 čestných členů, v dalším již 11 a například v roce 1873 jich bylo zapsáno 13. Od poloviny 70. let 19. století se průměrný počet čestných členů pohyboval okolo 20. Mezi čestné členy v roce 1869 například patřili opat Strahovského kláštera v Praze Hironimus Freiherr von Zeidler, lékárník z Liberce Philipp Hlasiwetz, knihkupec z Prahy L. Tempsky, bývalý prezident spolku Karl Ritter von Bundschuh z Prahy, soukromý vědec z Drážďan Ludwig Rabenhorst či profesor H. Göppert z Vratislavi.

Také v dalších letech nacházíme mezi čestnými členy zajímavé osobnosti (jak muže, tak ženy). Například:

- inspektor pro parky a zahrady E. Petzold z Muskau,
- vévoda Camille Philipp Josef Idesbald Rohan,
- hraběnka Clotilda Clam – Gallasová,
- farář Emanuel Gelinek ze Smilových Hor,
- knihovník říšského geologického ústavu Adolf Ritter von Senoner z Vídně,
- hospodářský rada Johann Seidemann z Grabštejna,
- profesor Heinrich Hlasiwetz z Polytechniky ve Vídni,
- farář Thaddäus Kotzura z Ouhonitz, bývalý ředitel reálky
- liberecký starosta Gustav Schirmer,

- ředitel spořitelny Philipp Schmidt,
- dvorní rada a prezident Hospodářské společnosti M. R. von Tommasini z Terstu,
- továrník Wilhelm Sigmund,
- ministr vyučování Karl von Stremayr,
- ministr obchodu Johann R. von Chlumecky,
- ředitel obecné školy v Oblačné ulici Anton Wiede.

Z uvedených příkladů vyplývá, že ve skupině čestných členů byly zastoupeny převážně vyšší vrstvy obyvatel s rozmanitými profesemi a že pocházeli z různých regionů.

Mezi korespondenty spolku Naturfreunde patřili ti členové, kteří žili mimo město Liberec. A dále mezi nimi nalezneme bývalé řádné členy či členy vedení spolku, kteří se přestěhovali do jiného města či jiné vesnice. V roce 1869 měl spolek 8 korespondentů. Například Karl Bley, lékárník a také sekretář společnosti Isis v Drážďanech; inspektor botanické zahrady v Drážďanech G. Poscharsky, Josef Blecha – ředitel zahrady u hraběte Clam–Gallase v Košířích u Prahy; Adalbert Maschek – ředitel zahrady u knížete Rohana na Sychrově; Karl Schlosser, vrchní lesmistr hraběte Clam–Gallase z Frýdlantu, Franz Drážďanský, vrchní lesník hraběte Clam–Gallase z Hrádku; Oskar Sperling, inspektor pro městské parky ve Zhořelci a Moritz Kittner, městský zahradník ze Žitavy.

V dalších letech počet členů korespondentů stoupal. Například v roce 1873 jich bylo 17. Od poloviny 70. let 19. století se průměrný počet korespondujících členů pohyboval okolo 40. Ke korespondentům spolku Naturfreunde patřila řada lékařů, například Alexander Skofitz z Vídně (mj. ředitel rakouského botanického časopisu) či H. W. Reichardt, jenž byl také správcem botanického kabinetu a docentem na Vídeňské univerzitě. Dále zde byla řada zahradníků s různým zaměřením, například F. H. Damman, zahradník ze Zhořelce.

Jak již bylo napsáno, patřila sem celá řada bývalých členů spolku. Například kněz Dominik Cermak, toho času knihovník Strahovského kláštera v Praze nebo Julius Sonntag, profesor na reálce ve Znojmě či Roman Maade, kanovník řádu premonstrátů. Mezi korespondenty bylo i hodně ředitelů škol a institucí. Například Wilhelm

Smetacek z německé reálky v Plzni nebo Anton Wagner ředitel měšťanské školy ve Varnsdorfu nebo Franz Foetterle, zástupce ředitele Říšského geologického ústavu ve Vídni.

Dále inspektoři, například A. Thomas ze Žitavy. Samozřejmě také učitelé, například dr. Oskar Friedrich, vrchní učitel na Johanneu v Žitavě. Byli zde zastoupeni i radové, například horní rada a univerzitní profesor v Praze Dr. Viktor R. von Zepharowich. Hodně početnou skupinou byli profesori. Například Dr. Karl Eduard Zetsche, profesor vyšší živnostenské školy ze Saské Kamenice; Dr. C. F. Dietzel, profesor na Johanneu v Žitavě či Valentin Zodl, gymnaziální profesor ze Žatce, Dr. Armand Thielens, profesor z Tirlemontu nebo Josef Belucci, profesor chemie na italské univerzitě v Perugii.

K profesně silným skupinám patřili také úředníci, předsedové a správcové institucí a spolků. Například G. Krause, předseda zahradnické společnosti Flora v Drážďanech, Alois Rogenhofer, správce zoologického muzea ve Vídni, Rudolf Temple, úředník pojišťovací společnosti z Budapešti nebo S. Clessin, přednosta železniční stanice v Dinkelscherben.

Mezi korespondenty nalezneme i revírní myslivce, například Josefa Wasatsche z Jablonného či Josefa Schauta z Hvězdova u Mimoně. Mezi korespondenty je zastoupena převážně inteligence. Převažují opět profesori a ředitelé škol, dále také lékaři a lékárníci. Ve větší míře jsou zde zastoupeni úředníci ve státních službách.

Z 80. let 19. století se dochovaly seznamy o počtech osob navštěvujících schůze spolku. Například v roce 1881 navštívilo schůze celkem 1811 osob, v roce 1884 celkem 2181 osob a v roce 1886 celkem 1972 osob.²³⁵ O přesném složení veřejnosti na schůzích (hlavně tedy na přednáškách) však mnoho nevíme, jen že byli navštěvováni i žáci a studenti místních škol. Pro názornost dále uvedeme několik čísel o počtech členů v tomto období.

²³⁵ F. Zeh, 1849-1889. Zur Geschichte, s. 78.

V roce 1881 se uskutečnilo celkem 9 přednášek, v roce 1884 celkem 7 přednášek a v roce 1886 opět 9 přednášek.

ROK	ŘÁDNÍ ČLENOVÉ	ČESTNÍ	KORESPONDENTI
1871	333	9	15
1874	627	16	37
1879	730	22	45
1884	849	17	45
1887	742	18	42

Nyní se podrobněji zaměříme na skupinu řádných členů. Jak bylo výše napsáno, budou konkrétně analyzovány roky 1869, 1873 a 1883.

V roce **1869** (247 členů) byly v jejich řadách zastoupeny nejen vyšší vrstvy obyvatel, ale i střední vrstvy zde měly své početné zastoupení. Mezi členy nenacházíme žádné dělníky a zemědělce. Nejpočetnější skupinou ve spolku VdN byla inteligence,²³⁶ kterou v tomto roce tvořili hlavně učitelé a profesori, dále duchovní a advokáti. Velmi početnými skupinami byli také liberečtí továrníci a velkoobchodníci. Dále zde byli silně zastoupeni i různí řemeslníci (například soukeníci, pekaři a barvíři) a živnostníci (např. drobní obchodníci a hostinští).²³⁷ Mezi členy byly i dvě ženy (Julie Ginzkey, továrníkova choť z Vratislavic a jedna slečna). Pro spolek Naturfreunde je typické, že ke členům spolku patřily celé rodiny. Například Demuthovi, Kasparovi, Liebiegovi a Siegmundovi (především továrníci), Hoffmannovi (obchodníci se sukrem), tiskaři bratři Stiepelové nebo Tugemannovi, velkoobchodníci.

Ze záznamů vyplývá, že zapsaní členové byli hlavně z Liberce a přilehlého okolí, například z Harcova, Vratislavic, Chrastavy, Proseče a Ruprechtic. Malá část členů pocházela i ze vzdálenějších měst, například z Mladé Boleslavi. Jako členové jsou dále uváděny i spolky a různé instituce. Ve spolku Naturfreunde však měly jen své zástupce. V roce 1869 to byly tyto liberecké spolky Česká beseda,²³⁸ Besední společnost (Ressourcegesellschaft), Zábavní spolek (Geselligkeitsklub) a spolek Union.

²³⁶ Do této kategorie jsem zařadila následující povolání: právníci, úředníci, ředitelé, úředníci státní správy, inženýři a elektrotechnici, lékaři a lékárníci, učitelé a profesori, svobodná povolání (malíři, architekti, sochaři, spisovatelé), duchovenstvo a novináři.

²³⁷ Přesné rozložení členské základny spolku dle profesí pro jednotlivé, mnou zvolené roky, je uvedeno v tabulkách v příloze.

²³⁸ Česká beseda zde byla zastoupena až do roku 1887, neboť v seznamech členů pro rok 1888 již nefiguruje viz MNR 1888 a MNR 1889.

V roce **1873** již bylo profesní složení řádných členů odlišné (426 členů). Především v tom, že zde bylo zapsáno 24 žen (avšak bez profese, uveden byl jen stav: choť či vdova manžela) a dále u 48 členů nebylo povolání uvedeno (což je přibližně 11 % všech členů). Členové pocházeli z vyšších a středních vrstev obyvatel (dělníci a zemědělci zde nebyli zastoupeni). Nejsilnější skupinou opět byla inteligence (např. učitelé, profesori, lékaři účetní a ředitelé škol). K početnějším skupinám patřili řemeslníci (např. soukeníci a krejčí) a živnostníci (drobní obchodníci, hostinští, dopravci, zahradníci a řezníci).

Řádní členové opět pocházeli z Liberce a jeho okolí. Například z Fojtky, Vesce, Sedmidomků (Siebenhäuser) a Kateřinek. Rozrostl se ovšem počet měst a vesnic, které byly dál od Liberce. Například Antonínov, Jablonec nad Nisou, Stráž nad Nisou, Grabštejn, Rýnovice, Nová Ves, Český Dub, Jítrava, Srbská. Novým členem spolku se stalo Presbyterium liberecké evangelické obce (Presbyterium der evangelischen Gemeinde in Reichenberg)

Za dalších deset let, v roce **1883**, bylo složení řádných členů (919 členů) podle povolání ještě rozmanitější. Ve spolku Naturfreunde bylo již 59 žen, z toho u osmi z nich známe povolání popř. postavení. Výrazně vzrostl i počet měst a vesnic, ze kterých řádní členové pocházeli. Mezi členy opět nebyli žádní dělníci nebo zemědělci. Inteligence představovala stále nejpočetnější kategorii (vedle učitelů a profesorů se nově objevují např. inspektoři, účetní, sekretáři, pojišťovací agenti, inženýři a stavitelé) a spolu s ostatními skupinami zaznamenala i výrazný nárůst. Velké zastoupení opět měli řemeslníci (opět soukeníci a dále např. obuvníci a krejčí), živnostníci (drobní obchodníci, hostinští a také pekaři) a soukromníci. Početnou skupinu tvořili také továrníci a majitelé domů. Z dalších skupin zde nacházíme také penzisty, myslivce a lesníky.

Většina členů stále pocházela z Liberecka, ale řada z nich pocházela i od jinud. Vyjmenujeme jenom ta města a vesnice, která se objevují poprvé. Členové z přilehlého okolí byli například z Kristiánova, Nové louky, Dlouhého Mostu, Frýdlantu, Raspenavy, Kryštofova Údolí, Machnína, Heřmanic, Tanvaldu, Lukášova, Pilínkova, Hrádku nad Nisou, Pavlovic, Polubného a Návarova. Ze vzdálenějších míst například z Prahy, Litoměřic, Žatce, Teplic a Bohumína. Výjimečně členové pocházeli i z Vídně, Žitavy či Štýrského Hradce. K předchozím spolkům se přidaly další společnosti,

například Frohsinn, chrastavský spolek na ochranu zvířat (Thierschutzverein) a záložní spolek Vorschußverein.

Věkové rozvrstvení určit nelze, neboť v soupisech nejsou uvedena data narození. Z uvedených záznamů lze ale vyčíst, že zde byly zastoupeny starší i mladší věkové kategorie, například slečna či junior nebo naopak penzisté (platí to i pro další období). Počet členů postupně narůstal, každým rokem průměrně o 50 členů. V některých letech však byl vzrůstající trend přerušen a počet členů klesal. Bylo to způsobeno především vystoupením členů ze spolku nebo přestěhováním do jiného města, ale také úmrtím (to také platí i pro další období). Tento trend je patrný v druhé polovině 80. let 19. století, kdy spolek Naturfreunde ročně opustilo v průměru 30 členů.

V roce 1883 byl ve spolkovém časopise také uveden seznam členů *vlastivědné sekce*.²³⁹ Její členové pocházeli výhradně z Jablonce nad Nisou a Hrádku nad Nisou. Z dvaceti sedmi členů známe profesi jen u necelé poloviny, u zbytku není žádné povolání uvedeno. Nejvíce zastoupeni byli učitelé a lékaři. Po jednom dále stavitel, sekretář, lékárník a okresní hejtman.

6.2.2. Členská základna v letech 1889 – 1903

Starostou byl i nadále Ludwig Hlasiwetz a protektorem F. Clam–Gallas. Představenstvo dále tvořili tito funkcionáři: První a druhý zástupce starosty, zapisovatel, účetní, knihovník a správce sbírek. Prvním zástupcem starosty byl Wenzel Wolf (1889–1890); ředitel státní střední školy Dr. Josef Muhr (1891–1893); profesor obchodní školy J. Richter (1894); Th. Watzel (1895–1896) a ředitel reálky Josef Gränzer (1895–1903).

Ve funkci druhého zástupce se vystřídalí úředník okresního soudu Leopold Watznauer (1889–1899) a zahradník Max Piersig. Zapisovatelem spolku byl nejprve úředník okresního soudu F. Zeh (1889–1890), poté učitel měšťanské školy Leopold Watznauer (1891–1894) a po něm učitel obecné školy Karl Hübner (1895–1903). Pozici účetního v celém období zastával obchodník Gustav Markowitz. Funkci knihovníka vykonávali učitelé: W. Sluke – učitel obecné školy (1889–1892), Wilhelm Hilscher – učitel měšťanské školy (1893–1896), August Hess – učitel obecné školy (1897–1898),

Franz Schmidt – cvičný učitel (1899–1900) a po něm byl ve funkci učitel Gustav Müller (1901–1903). Správcem sbírek byl F. M. Beuer (1889–1892), kterého vystřídal F. F. Floss (1893–1903).

Vedle tohoto “užšího vedení“ bylo v představenstvu ještě 10 dalších členů, kteří pomáhali při plnění různých úkolů. Tito členové vlastně tvořili základ, ze kterého bylo každoročně voleno nové představenstvo. Do vedení spolku dále náleželi vedoucí meteorologické stanice a spolkový zahradník. Vedoucím meteorologické stanice byl nejprve učitel měšťanské školy Anton Hauser (1889–1890). Po něm byl ve funkci učitel obecné školy Rudolf Hermann (1891–1897), kterého vystřídal učitel obecné školy Ernst Kremser. Funkci spolkového zahradníka vykonával po celé období Franz Fritsch. V direktoriu byly zastoupeny převážně střední vrstvy reprezentované učiteli obecných a měšťanských škol, dále úředníci ve státních službách, ale i větší či drobní podnikatelé.

Čestnými členy byli například Anton Schmidt – učitel obecné školy z Nového Boru, soukromník z Liberce Gottlieb Schütze, lesmistr na penzi Anton Klement Hub z Brna, liberečtí továrníci, př. Josef Gustav Keil, Heinrich F. von Liebieg a Johann F. von Liebieg. Dále například advokát a poslanec zemského sněmu Carl Schücker (v letech 1886 – 1892 starosta města Liberce).²⁴⁰ A řada bývalých aktivních členů spolku, například Adolf Walter, Theodor Watzel, Leopold Watznauer a Wenzel Wolf.

Mezi korespondujícími členy nacházíme samé zajímavé osobnosti. Například astronoma královské hvězdárny F. K. Ginzela z Berlína, českého cestovatele Emila Holuba, lékaře Josefa Schmidta z Jablonce, profesora z brněnské techniky Alfreda Lorenze, Ludwiga Remhardta, konzervátora botanických sbírek z charkovské univerzity. Dále řadu soukromníků, například Alexandra Neumanna ze Žitavy. Nebo také ředitele, př. Antona G. Veitha, ředitele zemědělské školy a také vydavatele odborného zemědělského a zahradnického časopisu z amerického města Milwauke.

Obě skupiny členů tvořili především střední a vyšší vrstvy obyvatel, hlavně úředníci ve státní správě, učitelé a profesori. Ale také radové, továrníci a nositelé různých řádů.

Profesní rozvrstvení řádných členů (739 členů) bylo v roce **1893** částečně odlišné než před deseti lety. Členové stále pocházeli z vyšších a středních vrstev

²³⁹ Blíže viz stanovy z roku 1888, neboť zde je poprvé uvedena a oficiálně zakotvena.

²⁴⁰ L. Bílková, M. Melanová a kol., Liberecká radnice, Dialog 1993, s. 85.

obyvatel. Zemědělci a dělníci zde zastoupeni opět nebyli. Podle povolání měli nejčastější zastoupení velkoobchodníci a intelligence, ve které můžeme mimo jiné také nalézt sochaře, malíře či vicekonzula USA. Na dalším místě byli továrníci, živnostníci a soukromníci. U řemeslníků lze zaznamenat výraznější pokles, hlavně u soukeníků, což souviselo s rozvojem průmyslu a postupným mizením této profese. Oproti tomu se začínají objevovat lakýrníci, zámečníci a klempíři.

Své zastoupení zde opět měly ženy. Z celkového zapsaného počtu 50 žen bylo u téměř poloviny uvedeno povolání či postavení, např. soukromnice, učitelky a majitelky domů.

Zapsaní členové byli převážně z Liberce a okolí. Nově členové spolku Naturfreunde pocházeli z Plzně, Rychnova u Jablonce nad Nisou, Kořenova a Maxova. Výraznější nárůst dále zaznamenáváme u zástupců různých spolků a institucí. Byly zde například zastoupeny tyto spolky: Osazovací a zkrášlovací spolek z Jablonce (Anpflanzungs- und Verschönerungsverein), Průmyslový spolek vzdělávací (Industrieller Bildungsverein), Náboženská obec izraelská (Israelitische Cultusgemeinde), zástupce pivovaru Plzeň, pěvecký spolek (Gesangverein Lyra), okresní zastupitelstvo města Liberec (Reichenberger Bezirkvertretung), ornitologický spolek (Ornithologischer Verein), hospodářské kasino z Rochlic (Röchlitzer landwirtschaftliches Casino), obec Rochlice (Röchlitzer Gemeinde), společenstvo soukeníků (Tuchmacher Genossenschaft). Ze seznamů řádných členů se dále dozvídáme, že mnoho z nich vedle svého povolání mělo ještě další závazky. Například řada členů působila jako městští zastupitelé, zemští poslanci či vládní radové.

Z hlediska profesí byla roce **1903** mezi řádnými členy (762 členů) nejpočetnější opět intelligence (učitelé a profesori), velkoobchodníci a továrníci. Silné zastoupení dále měli živnostníci a soukromníci. V seznamech nacházíme ojediněle profese jako optik, drogist či jehlář. Řemeslníků ve srovnání s předchozím obdobím ještě více ubylo (např. barvířů bylo méně; početnější byli například sklenáři a skláři nebo truhláři). Významné postavení si ve spolku udržovali i ženy. Základ spolku tvořily stále střední vrstvy obyvatel. Dělníci a zemědělci zde opět uvedeni nebyli.

Většina řádných členů i nadále pocházela z Liberecka. K novým místům, odkud členové byli, patřil například Janův Důl, Josefův Důl, Zhořelec, Olivětín u Broumova, dále Kunratice a Výtůň u Merklína. Ze vzdálenějších oblastí to bylo Brno nebo Salzburg. Nacházíme zde však i poněkud exotičtější místo, například Killoso

v Tanzanii.²⁴¹ Hodně členů opět působilo, vedle svého povolání, v městském zastupitelstvu, nebo jako dvorní radové, císařští radové či jako poslanci říšské rady. V těchto seznamech také nacházíme členy, kteří vedle své profese zastávali i různé funkce. Například obchodník a ředitel spořitelny, školní rada a profesor na střední škole nebo ředitel továrny a prokurista.

Během deseti let vzrostl téměř o třetinu počet členů zastupujících spřátelené spolky a společnosti. V roce 1903 jich bylo již 25. Opět uvedeme jen ty nové: akciová společnost pro provozování destilace a prodeje pálenky (Actiengesellschaft für den Betrieb der Destillation und des Verschleißes von Branntwein), Osazovací a zkrášlovací spolek z Frýdlantu, obecně prospěšná stavební společnost (Gemeinnützige Baugesellschaft), Concordia (liberecko–brněnský vzájemný pojišťovací ústav, Reichenberg.–Brünner gegenseitige Versicherungsanstalt), společenstvo řezníků (Fleischer Genossenschaft), obecní spořitelna v Liberci, obchodní grémium (Handelsgrémium), spolek obchodníků (Kaufmännischer Verein), spolek pro bývalé vojáky (Militär–Veteranen–Verein), liberecká pobočka Unionbanky a Německý tělocvičný spolek (Deutscher Turnverein). V tomto celém období (1889–1903) nebyl nárůst členů tak výrazný, naopak zaznamenáváme mírnější úbytek. Spolek v průměru ročně opustilo 15 členů. Průměrný nárůst byl jen 25 členů za rok.

6.2.3. Členská základna v letech 1904 – 1913

Do roku 1905 byl starostou spolku již mnohokrát zmiňovaný Ludwig Hlasiwetz. Na jeho místo nastoupil v roce 1906 stavitel a architekt Gustav Miksch, který vedl spolek Naturfreunde dalších skoro patnáct let, až do své smrti v roce 1920. Protektorem byl stále F. Clam–Gallas.

Jak bylo uvedeno, byly v roce 1903 schváleny nové stanovy, které upravovaly a rozšiřovaly počty funkcionářů v představenstvu (blíže viz stanovy z roku 1903). Prvním zástupcem starosty byl po celé uvedené období J. Gränzer, kterého až v roce 1912 nahradil profesor Emil Thum. Také ve funkci druhého zástupce byl stále Max Piersig. Prvním zapisovatelem byl učitel obecné Karl Hübner (1904–1912). Druhým

²⁴¹ Tehdejší Německá východní Afrika; působil zde Otto Stollowsky jako okresní soudce.

zapisovatelem byl nejprve úředník okresního soudu Richard Huber (1904–1905), jenž byl vystřídán učitelem obecné školy Franzem Ferdinandem Klossem (1906–1912).

Funkci prvního účetního zastávali G. Markowitz (1904–1905), soukromník Marcel Stollowsky (1906) a dále také soukromník Franz Werner (1907–1912). Druhým účetním byl nejprve soukromník Gustav Funke (1904–1906) a po něm až do roku 1912 soukromník Karl G. Schmidt. Ve funkci prvního knihovníka se vystřídali Franz Matouschek (1904–1905), dále učitel měšťanky z Ruprechtic Anton Theodor Hönig (1906–1910), po něm odborný učitel z Horního Růžodolu Wilhelm Groischel (1911) a v roce 1912 učitel Franz Melichar. Druhým knihovníkem byl stavební inženýr Ulrich Huber (1904–1907), kterého nahradil odborný učitel L. Watznauer (1908–1912).

Funkci prvního správce sbírek vykonávali Gustav Miksch (1904–1905), po něm v roce 1906 F. Matouschek. V letech 1908–1911 spravoval sbírky gymnaziální profesor Karl Baer. Druhým správcem byl nejprve F. F. Kloss (1904–1905), poté Emil Thum (1906–1908), dále profesor reálky Engelbert Nadler (1909) a v roce 1911 učitel obecné školy Franz Melichar. Od roku 1912 byl jen jeden správce sbírek, a v této funkci působil odborný učitel Karl Stärz. Spolkovým zahradníkem byl i nadále F. Fritsch. O meteorologickou stanici se nejprve staral Ernst Kremser (1904–1908) a po něm ředitel Zimní hospodářské školy Alois Orsi.

“Užší vedení“ bylo rozšířeno, naopak druhá část představenstva byla jen sedmičlenná. Členové představenstva opět pocházeli hlavně ze středních vrstev. Mezi členy převažovali učitelé, státní úředníci, ředitelé škol, obchodníci a advokáti, ale i drobní podnikatelé.

Sociální složení a profesní zaměření čestných a korespondujících členů bylo obdobné jako v předešlém období. Mezi čestnými členy bylo hodně bývalých aktivních členů, např. ředitel státní reálky Dr. Josef Gränzer nebo senátor–vládní rada a ředitel živnostenské školy Hans Hartl. Dále obchodníci, př. Gustav Markowitz a Gustav Funke nebo továrníci, př. Adolf Hoffmann ze Zhořelce. Korespondujícími členy se mj. stali: Friedrich Zeh z Chlumce u Chabařovic či profesor Emil Thum z Aše, revírní lesník Karl Neuwinger z Nové louky, odborný učitel Anton Theodor Hönig z Chrastavy nebo profesor Zemědělské společnosti Dr. Emanuel Hilscher z Děčína.

Složení řádných členů dle profesí bylo v roce **1913** částečně odlišné (642 členů). Z profesního hlediska byli nadále nejsilněji zastoupeni velkoobchodníci a inteligence. Početnou skupinu také představovali továrníci a velkopřemyslníci. Na dalším místě byli

soukromníci a živnostníci. Řemeslníci měli již nepatrné zastoupení. Mezi profesemi nacházíme také vojáky, spisovatele, ministra, zubní techniky, pokrývače a bednáře. Ženy stále tvořily nepočetnou skupinu členů. Zásadně se však změnil poměr mezi ženami označovanými jako manželky či vdovy a ženami s uvedeným postavením popř. profesí.²⁴²

Zapsaní členové byli z Liberce a přilehlého okolí. Stále zaznamenáváme i nová místa, odkud někteří členové pocházeli, například z Františkova, Turnova, Hradčan u Mimoně, Nového Falkenburku u Jablonného, Mimoně, Novosedlic, Prahy–Karlína, nebo až ze vzdáleného Milána. Počet členů zastupujících jiné spolky a instituce ve spolku Naturfreunde byl téměř stejný jako před deseti lety. Proto opět zmíníme jen nové: vodní družstvo (Wassergenossenschaft) či zástupce geologického spolku z Francie (Collonges sur Saone).

I v tomto období pokračoval trend, kdy někteří členové mimo své povolání působili jako vládní, císařští a dvorní radové či jako městští radní a městští zastupitelé nebo jako poslanci zemského sněmu. Pro členskou základnu v tomto období je dále příznačný velký úbytek. V těchto letech spolek ročně opustilo v průměru 58 členů a jen 9 nových členů průměrně přibýlo.

6.2.4. Členská základna v letech 1914 – 1921

O složení členské základny, ani o počtech členů v těchto letech a víceméně ani o funkcionářích spolku nejsme informováni.²⁴³ Je nutno zmínit, že před válkou měl spolek přes 700 členů. Například pro rok 1909 je udáván počet 785 členů celkem (včetně čestných a korespondujících členů), v následujícím roce 792 členů. V roce 1911 klesl počet na 742 členů a v roce 1912 se ještě snížil na 730.

O činnosti spolku během první světové války můžeme díky nedostatku vhodných pramenů jen spekulovat. Ale je zřejmé, že činnost spolku během války stagnovala, což dokládá i neexistence spolkových materiálů z této doby. Tento stav lze přičítat branné povinnosti. Avšak dva roky po válce, v roce 1920, čítal spolek

²⁴² Přibližně 25% : 75%.

²⁴³ Základní pramen, ze kterého čerpám poznatky - spolkový časopis MNR, nevycházel, podrobněji viz kapitoly 2. Rozbor pramenů a literatury a 7.5. Vydavatelská a publicistická činnost

Naturfreunde dokonce 922 členů, což představuje nárůst – ve srovnání s předválečným obdobím – skoro o 200 členů.²⁴⁴

6.2.5. Členská základna v letech 1921 – 1938

Od roku 1920 vedl spolek lékárník Josef Ehrlich–Treuenstätt. Posledním starostou byl od roku 1927 stavitel Ernst Peuker.²⁴⁵

Na počátku dvacátých let 20. století se celkový počet členů pohyboval dokonce mezi osmi až devíti sty členy. Pro rok 1921 je udáván počet 918 členů a pro rok 1922 jen 810 členů. O počtech členů jsme informováni ze spolkového časopisu, nikoliv však o složení členské základny. Teprve od roku 1929 je opět uveřejňováno složení představenstva spolku a také otiskovány seznamy čestných a korespondujících členů. Profesní složení a seznam řádných členů v časopise přiložen není, a tak není možné číselně zaznamenat zastoupení jednotlivých zaměstnání a tím i analyzovat sociální statut členů. Z dostupných přehledů lze pouze určit zastoupení jednotlivých profesí u členů představenstva spolku a u čestných a korespondujících členů. Jejich počet je tak malý, že by výsledek nebyl objektivní.

Od druhé poloviny dvacátých let začal zájem veřejnosti o spolek VdN výrazně klesat. Projevilo se to nejen ve zmenšujícím se počtu členů spolku Naturfreunde, ale i v opětovném utlumování jeho činností. Například pro rok 1925 je udáván celkový počet 681 členů, o tři roky později je zapsáno jen 590 členů. I v dalších letech pokračoval pokles. Tento útlum souvisel se světovou hospodářskou krizí. V roce 1931 měl spolek pouze 572 členů a např. v roce 1933 už jen 450. Za další dva roky se počet snížil skoro o dvě desítky, a tak bylo ve spolku 418 členů. Bylo to přibližně podobné číslo jako na počátku sedmdesátých let 19. století, kdy spolek po překonání krize obnovoval své aktivity. V uvedených letech tedy klesal počet řádných členů v průměru o 40 členů za rok. Průměrně pak přibývalo jen 27 členů za rok. Zaměříme – li se také na čestné a korespondující členy, zjistíme, že před 1. světovou válkou bylo čestných členů v průměru 10. Po válce se počet pohyboval mezi 5–6 členy. Obdobné to bylo i u

²⁴⁴ Viz MNR 1921.

²⁴⁵ Funkci vykonával ještě v roce 1937, neboť byl uveden v seznamu představenstva spolku pro rok 1937 (viz poslední číslo MNR z roku 1938).

korespondentů. Před válkou bylo udáváno číslo okolo 30, ale po válce klesl přibližně o jednu desítku. Ve 30. letech se pak počet pohyboval okolo 17 členů.

Jak již bylo uvedeno, z dostupných přehledů jsme informováni o složení představenstva spolku, a to od roku 1929 do roku 1937. Prvním zástupcem starosty byl dr. Bruno Müller, ředitel obchodní akademie. Druhým zástupcem byl zahradník Ladislav Sweczyński a od roku 1936 ředitel měšťanky Eduard Schwarz.

Prvním zapisovatelem byl učitel Karl Hübner a od roku 1931 zahradní architekt Günter Vogel. Druhým zapisovatelem byl F. F. Kloss a po jeho smrti, od roku 1933 Franz Melichar. Prvním účetním byl úředník pojišťovny Josef Bachtig a druhým berní správce Franz Dengler.

Funkci prvního knihovníka zastával odborný učitel z Vesce Karl Kretschmer a od roku 1934 L. R. Kautzky. Druhým knihovníkem byl ředitel měšťanky Karl Stärz. Správcem sbírek byl odborný učitel z Ruprechtic Rudolf Nestler a od roku 1931 profesor a akademický sochař Wilhelm Weiss. Druhým správcem sbírek byl inspektor drah Eduard Sturm. V roce 1931 však zemřel a tato funkce zůstala neobsazovaná. Od roku 1929 až do roku 1937 byl spolkovým zahradníkem Josef Feistner.

V roce 1930 byla zavedena nová funkce, zahradního technika, kterou vykonával Günter Vogel. Jen pro rok 1930 je udávána funkce ředitele spolkového muzea, kterou zastával Dr. Helmuth Richter (blíže viz 7.9. Přírodovědecké muzeum). Vedoucím meteorologické stanice byl profesor Karl Sywall z Růžodolu. V představenstvu byly opět zastoupeny převážně střední vrstvy obyvatel, tedy úředníci v bankovních a státních službách, učitelé a drobní podnikatelé, ale i lékárníci a ředitelé. Nalezneme zde i majitele továren. Tito členové byli převážně z Liberce a blízkého okolí (př. Růžodol, Vesec, Ruprechtice).

Mezi čestné členy například patřili lékárník Emanuel Conrath z Liberce, starosta Liberce a lékař Franz Bayer či ředitel gymnázia Franz Hübner působící ve Štýrském Hradci. Dále dlouholetí členové spolku, například F. F. Kloss či L. Sweczyński.

Jako korespondující členové jsou např. uváděni: misijní kazatel Edmund Dahl z Ochranova (Herrnhut), profesori: Franz Matouschek působící ve Vídni, Max Voretzsch ze saského Altenburgu, Hans Gallwitz z Drážďan či Fritz Gessner z Mnichova. Dále také inženýři nebo ředitelé, jako ředitel dolů Mischler z Karlových Var nebo Dr. G. Thiem z Lipska. Z toho lze usuzovat, že obě skupiny členů patřili spíše k vyšším vrstvám obyvatel.

Jaké bylo generační složení členů a zastoupení žen nelze z dostupných pramenů určit.

6.3. Významné osobnosti spolku

V této části budeme sledovat několik členů spolku VdN, kteří se významnou měrou podíleli nejen na formování a rozkvětu spolku, ale i na popularizaci přírodních věd pro širokou veřejnost.

Gustav Adolf BONTÉ, MUDr.

(*18. 11.1807, Liberec – †25. 3.1868)

Bonté studoval lékařství na univerzitách v Praze a poté v Padově, kde roku 1853 promoval. Posléze se vrátil do Liberce. Zde se významně zasloužil o zřízení liberecké nemocnice (Stephans-Hospital). Napsal celou řadu místních a kulturně dějepisných pojednání, která vyšla v roce 1850 pod názvem „Kalender aus Reichenberg für das Jahr 1850“²⁴⁶ a také například „Das Stephanshospital in Reichenberg“.

Byl to nejen významný vlastivědec,²⁴⁷ ale i veřejně činný člověk. Byl městským zastupitelem, a působil také v dalším spolku jako knihovník (Besední společnost – Reichenberger Ressourcegesellschaft).²⁴⁸

Hlavní jeho činností však byla medicína. Psal i lékařské články týkající se Liberce a zdraví obecně. Objasňoval příčinu řady onemocnění způsobených místním horským podnebím. Například, že v zimě a v předjaří se vyskytují zápal plic a pohrudnice, katar a revmatismus, v létě zase žaludeční a střevní katary a na podzim revmatická a katarální onemocnění. Dále patřil k prvním, kteří upozorňovali na potřebu nového vodovodního potrubí, protože dosavadní už nevyhovovalo potřebám domácností (to se týkalo jak vody pitné, tak i užitkové),²⁴⁹ ani hygienickým podmínkám.

²⁴⁶ V. Lug, Heimatkunde des Bezirkes, s. 253.

²⁴⁷ H. Sturm, Bibliographisches Lexikon zur Geschichte der Böhmischen Länder. Band I. A-H, Collegium Carolinum, München 1979, s. 124.

²⁴⁸ A. Anschiringer, Adress-Buch, 1863, s. II, s.XV.

²⁴⁹ Reichenberg in der Zeit, s. 358, s. 389-390.

Josef Alois FOUSEK, MUDr.

(*3.4.1803, Liberec – †29.8.1868)

Josef Fousek studoval medicínu v Praze a ve Vídni, kde v roce 1831 promoval jako doktor chirurgie. V témže roce ještě přesídlil do Liberce. Krátce na to byl zemským úřadem (Landesbehörde) požádán o pomoc při odstraňování následků cholery v Nymburce.

Lékař Josef Fousek byl druhým prezidentem spolku Naturfreunde. Tuto funkci zastával plných čtrnáct let, a to v období 1854 – 1868. Dále vydatně pomohl při vzniku a vybavení liberecké nemocnice. Řadu let zde také pracoval. V letech 1860 – 1866 byl dokonce jejím ředitelem. Účastnil se i veřejného života, a v roce 1848 byl zvolen do měšťanského výboru (Bürgerausschuß). Pro město pracoval i později. Jako městský fyzik (Stadtphysikus) se v letech 1851 – 1861 staral o hygienické záležitosti.

Obzvláště záslužná byla jeho dobročinnost a péče o chudé. Podporoval je často i finančně, a to z vlastních zdrojů. Společně s dalšími lékaři vykonával od roku 1854 lékařskou praxi v opatrovně pro malé děti.²⁵⁰

Josef GRÄNZER, Phil.Dr.

(*16. 8.1857, Suchdol–†7. 3.1934)

Přírodní vědy studoval ve Vídni. Poté působil na Učitelském vzdělávacím ústavu v Liberci (1894). Od roku 1902 učil na Státní reálce (Staatsrealschule), na níž byl zároveň v letech 1912 – 1924 ředitelem.

Řadu let se věnoval průzkumu a výzkumu jak blízkého, tak vzdálenějšího okolí Liberce. Snažil se objasnit geologickou minulost oblasti, pomocí tehdy všech dostupných prostředků. Pustil se i do přezkoumání a přehodnocení geologické mapy Libereckého okresu. Z tohoto výzkumu se mu podařilo získat nové poznatky a obohatit tak místní vlastivědu.

Napsal řadu pojednání, která měla ohlas i v odborných kruzích. Jeho práce vycházely především ve spolkovém časopise (Mittheilungen aus dem Vereine der Naturfreunde a později Mittheilungen des Vereines der Naturfreunde (1897–1934).²⁵¹

²⁵⁰ RZ, Nr. 204, 30. 8. 1868.

²⁵¹ Geologická stavba Ještědských hor, in: Reichenberg in der Zeit, s. 253.

Některé jeho články také byly uveřejněny v časopisech „Jahrbuch des Deutschen Gebirgsvereins (1900)“ a „Firgenwald“ (1929,1931,1933).²⁵²

Ludwig HLASIWETZ, lékárník
(*18.10.1833, Liberec – †22. 2. 1908)

Ludwig Hlasiwetz (obr. viz příloha) pocházel z Liberce a jeho otcem byl známý lékárník Philipp Hlasiwetz, majitel lékárny „U zlaté koruny“. Studoval na univerzitách v Praze, Jeně a Innsbrucku.²⁵³ Ludwig Hlasiwetz se věnoval řadě aktivit. Například v roce 1861 patřil k zakládajícím členům prvního německého tělovýchovného spolku v Liberci (Deutscher Turnverein). V roce 1862 převzal po svém otci vedení lékárny. O pár let později, roku 1865, se stal členem liberecké společnosti Union.²⁵⁴ Podílel se také na veřejném životě. Od poloviny 80. let zastával funkci městského rady, a také vedl oddělení pro zdravotní záležitosti. Z této funkce odešel až v roce 1904.²⁵⁵ Dále byl členem řady komisí, například zdravotnické, lesnické a školní.²⁵⁶

Především však byl prezidentem spolku Naturfreunde, a to od roku 1870 až do roku 1905. Zasloužil se o rozvoj přírodovědného bádání. Dále přispěl ke vzniku a rozvoji přírodovědeckého muzea a Zimní hospodářské školy (zastával funkci obmana v kuratoriu této školy).

Za dlouholetou a obětavou práci ve vedení spolku mu byla v lednu 1895 udělena pamětní listina.²⁵⁷ Hlasiwetz se také zasloužil o vybudování vodovodu v Liberci. Nejen za tuto činnost obdržel v prosinci roku 1902 čestné občanství města Liberce²⁵⁸. V roce 1912 mu byl na náklady spolku Naturfreunde postaven pomník v Lidových sadech (obr. viz příloha).

²⁵² V. Lug, Heimatkunde des Bezirkes . díl IV., s. 255.

²⁵³ MNR 1908, s. 49 – 50.

²⁵⁴ SOKAL, AML Písemná pozůstalost libereckého lékárníka Ludvíka Hlasivce, JAF č. 852, fon č. 47, inv. č. 150.

²⁵⁵ JWA, 1934, s. XIII.

²⁵⁶ MNR 1908, s. 49 – 50.

²⁵⁷ Jednalo se o listinu ve formě sešitu, který měl čtyři listy v kožených deskách zdobených kování viz SOKAL, AML Písemná pozůstalost lib.lékařníka Ludvíka Hlasivce, JAF č. 852, fon č. 47, inv. č. 150.

²⁵⁸ JWA, 1934, s. XIII.

Franz HÜBLER, vládní rada
(*25. 2. 1845, Chomutov – †15. 12. 1931)

Studoval zeměpis a dějepis v Praze v letech 1865 – 1868. Do Liberce přišel v roce 1875 a začal učit na Střední průmyslové škole (Staatsgewerbemittelschule). V roce 1901 přešel na reálku. Zároveň s tím působil v letech 1902 – 1906 jako ředitel Vyšší dívčí školy (Öffentliche Höhere Mädchenschule).

Byl velice činným člověkem. Například podporoval Německý horský spolek (Deutscher Gebirgsverein), cestoval a pořádal přednášky, na kterých vyprávěl o krásách vlasti. Jeho význačným dílem byl „Průvodce Libercem a okolím“ (Führer durch Reichenberg und Umgebung) z roku 1883.²⁵⁹ Většina jeho statí vycházela v časopise Německého horského spolku, který se jmenoval „Jahrbuch des Deutschen Gebirgsvereins“.²⁶⁰ Jeho články byly uveřejňovány také ve spolkovém časopise (Mitteilungen aus dem Vereine der Naturfreunde).²⁶¹ Aktivní byl také v jiných spolcích, například v Průmyslovém spolku vzdělávacím (Industrieller BildungsVerein).²⁶²

Gottlieb MENZEL, děkan
(*7. 6. 1798 – †14. 5. 1879)

Menzel pocházel z Krásného Lesa. V roce 1824 byl v Litoměřicích vysvěcen na kněze. Již tehdy se začal zabývat přírodními vědami, a této své zálibě zůstal věrný až do pozdního věku. Přes pokročilý věk a oční chorobu se jí věnoval i v důchodu.

Nejprve pracoval jako kaplan v Hrádku nad Nisou. Poté působil jako katecheta a učil na dívčí škole (Mädchenschule) v Liberci. O pár let později, v roce 1834, se stal farářem v Novém Městě pod Smrkem.

Z vědeckých důvodů navštívil v letech 1849 – 1851 Severní Ameriku. Poznatky nabyté na této cestě shrnul v práci s názvem „Spojené státy americké popsané z vlastní zkušenosti se zvláštním zřetelem k německému vystěhovalectví“.²⁶³ Dále napsal celou

²⁵⁹ V. Lug, Heimatkunde des Bezirkes, díl IV., s. 257.

²⁶⁰ Přednáška na téma „Putování po Šumavě“, z 14. 12. 1898, in: Reichenberg in der Zeit, s. 294.

²⁶¹ Přednáška z 12. 1. 1876 na téma „Člověk a jeho vztah k přírodě“, in: Reichenberg in der Zeit, s. 285.

²⁶² Přednáška z 25. 11. 1878 na téma „Brazílie“, in: Reichenberg in der Zeit, s. 286.

²⁶³ Cestu do Ameriky podnikl především proto, že se zajímal o životy lidí, kteří odcházeli za obživou právě do Severní Ameriky viz R. Anděl, R. Karpaš, Frýdlantsko, s. 73.

řadu přírodovědných děl, př. Herbář rostlin v okolí Liberce, Frýdlantu, Grabštejna a Lemberka.

Přírodními vědami se zabýval jak po praktické, tak po teoretické stránce. Například zkoumal pěstování morušovníku. Zajímal se o ovocnářství, astronomii a klimatická pozorování. Svou pozornost dále soustředil i na sbírání léčivých rostlin a minerálů,²⁶⁴ a na možnosti léčení přírodními cestami, například vodoterapií.²⁶⁵ Přispěl k poznání botanických, zoologických, geologických a klimatických poměrů v Severních Čechách. Řadu článků právě s těmito tématy také publikoval v novinách.²⁶⁶

Děkan Menzel byl nejen čestným členem spolku Naturfreunde, ale i celé řady dalších společností a vědeckých spolků, například Přírodovědecké společnosti ve Zhořelci či Říšského geologického ústavu ve Vídni.²⁶⁷

Bruno MÜLLER,

(*16. 5. 1882, Liberec – †1945)

V letech 1901 – 1907 studoval přírodní vědy na německé univerzitě v Praze. Od roku 1904 působil jako asistent na geologickém ústavu. Byl tedy žákem a později spolupracovníkem věhlasného profesora G. C. Laubeho. V dalších letech se věnoval pedagogické činnosti. Působil například v Ústí nad Labem jako profesor na obchodní akademii. Období 1. světové války strávil na frontách ve funkci vojenského geologa. Díky této práci získal řadu nových vědeckých poznatků a praktických zkušeností. Po válce působil několik let jako ředitel německé obchodní akademie v Olomouci. V roce 1927 se přestěhoval zpět do Liberce a zde také učil na obchodní akademii.

Müller se významně zasloužil o geologický výzkum a mapování severních Čech. Výsledky těchto výzkumů šířil mezi široké vrstvy obyvatel, tím že publikoval v různých časopisech. V roce 1928 založil odborný časopis Firgenwald, který vycházel čtvrtletně v Liberci. Dále vedl od roku 1932 časopis Mitteilungen des Vereines der Naturfreunde in Reichenberg, do kterého zároveň přispíval. Vedle toho po sobě zanechal více než 100

²⁶⁴ Jeho sbírky nerostů z Jizerských hor předal v roce 1939 Ferdinand Ressel (příbuzný G. Menzela) Novoměstskému Vlastivědnému muzeu viz *V. Lug*, *Heimatkunde des Bezirkes*, s. 260-261.

²⁶⁵ *R. Anděl, R. Karpaš*, Frýdlantsko, s. 73.

²⁶⁶ *RZ* 3.7.1867 (vliv atmosférického vzduchu na lidské zdraví), *RZ* 15.1.1868 (článek věnovaný větru).

²⁶⁷ *R. Anděl, R. Karpaš*, Frýdlantsko, s. 73.

odborných publikací a velké množství neuveřejněných prací.²⁶⁸ U této osobnosti je třeba rozlišit jeho záslužnou vědeckou činnost od osobních postojů, které byly souhlasné s německými nacionalistickými tendencemi.²⁶⁹

Theodor WATZEL, Dr.

(*9. 4. 1846, Česká Lípa –† 6. 1. 1912)

V Praze studoval přírodovědu, matematiku a fyziku. V letech 1872–1901 působil jako profesor na škole v Liberci. Své aktivity zaměřil především na publikační činnost. Články uveřejňoval ve spolkovém časopise spolku Naturfreunde.²⁷⁰ Například psal o „Generačních změnách ve světě zvířat“.²⁷¹

²⁶⁸ K jeho životu a dílu viz *Norbert Krutský*, Geologické dílo Bruno Müllera, in: Sborník Severočeského muzea, Přírodní vědy, č.18, Liberec 1992, s. 155 – 171.

²⁶⁹ O přesném datumu jeho úmrtí není bližších zpráv. Domníváme se, že skončil svůj život dobrovolně v květnu 1945. K této verzi se přiklání i výše citovaný N. Krutský.

²⁷⁰ *V. Lug*, Heimatkunde des Bezirkes, s. 277.

²⁷¹ Reichenberg in der Zeit, s. 280 - 281.

7. Proměny spolkové činnosti

7.1. Přednášková činnost

Již první stanovy z roku 1849 zakotvovaly pořádání přednášek.²⁷² Jak bylo uvedeno, byl to jeden z důležitých úkolů spolku, kterým bylo vzdělávání členů a veřejnosti v přírodních vědách.

7.1.1. Přednášková činnost v letech 1849 – 1868²⁷³

Přednášková činnost představovala v tomto období hlavní náplň práce spolku Naturfreunde. Celkově patřila k aktivitám, které spolek provázely po celé období jeho existence. Při přednáškách byli členové a veřejnost seznamováni nejen s odbornou přírodovědnou problematikou, ale i s populárně–naučnými tématy. Přednášející si totiž kromě vzdělávacích cílů kladli i cíle osvětové. Pro usnadnění této práce byla zřízena knihovna, kterou využívali jak členové spolku VdN, tak i ostatní obyvatelé (viz kapitola 7.2. Knihovna).

Součástí přednášek dále byla i čtení z odborných statí, referátů a časopisů, které spolek buď dostal v rámci spolupráce s obdobnými spolky, nebo sám nakoupil. Předčítání byla sice zařazována na konec schůzí a nekonala se často, ale byla oblíbená. Setkání členů se dále obohacovalo o ukázky rozličných exponátů a zajímavostí. Přednášky, které tvořili nedílnou součást schůzí spolku, se zpravidla konaly jednou do měsíce. K těmto účelům sloužila spolková místnost v budově reálky.²⁷⁴ Občas se ale stávalo, že přednáška z důvodů řešení spolkových záležitostí a pro nedostatek času odpadla. Byla přesunuta na další setkání členů spolku.

Veřejnost o pořádání přednášek informoval regionální tisk. Místo, doba konání, témata jednotlivých přednášek a jména přednášejících byla uvedena v těchto rubrikách:

²⁷² K této problematice viz také kapitola 5. ORGANIZAČNÍ VÝVOJ SPOLKU NATURFREUNDE.

²⁷³ Vzhledem k tomu, že časopis nevycházel, bylo nutné čerpat zprávy o přednáškové činnosti na základě excerptce regionálních novin. Bližší informace k jednotlivým tiskovinám obsahuje kapitola 2. Rozbor pramenů a literatury. Dále jsem poznatky k této části čerpala také z práce „Reichenberg in der Zeit“.

V novinách Reichenberger Wochenblatt to byl oddíl „Lokales“. V novinách Reichenberger Anzeiger byly informace uvedeny v části „Lokalnachrichten“, a v novinách Reichenberger Zeitung byly zprávy o spolkové činnosti uveřejňovány v oddíle „Tagesneuigkeiten“, a později „Reichenberg und Umgebung“.²⁷⁵

O počtech lidí, které v tomto období přednášky navštěvovali, se prameny nezmiňují. Pokud však byl v novinách uveřejněn článek hodnotící poslední schůzi a tedy i přednášky na ní konané, bylo konstatováno, že návštěva byla uspokojivá či dobrá.²⁷⁶

Informování jsme o úplně první přednášce, kterou měl 24. února 1849 Johann Wieß, úředník vrchnostenského úřadu. Hovořil o „Zemědělských poměrech na Liberecku“.²⁷⁷ Dále víme, že přednášky a předčítání se konaly pravidelně od 24. února 1849 až do 13. července 1850. Uskutečnilo se tak 37 řádných schůzí.²⁷⁸

Přednáškovou činnost můžeme shrnout do několika okruhů témat. V uvedeném období byla témata vybírána z oblastí: fyziky, chemie, medicíny, botaniky, zoologie, geologie a mineralogie, historie, meteorologie, hutnictví a hornictví. Nechyběly však ani populárně–naučné přednášky.

²⁷⁴ Místo konání až do roku 1860 uváděno nebylo, ale víme, že šlo o budovu reálky. I po roce 1860 to byla stejná budova, jen s pozměněným názvem spolkové místnosti. Schůze a přednášky byly pořádány v místnosti, která sloužila i pro umístění sbírek, v kabinetu přírodnin viz RZ Nr. 47. 11. 11. 1860, s. 5.

²⁷⁵ Jednou byl například program umístěn i do přílohy (Beilage) viz RZ Nr. 68. 24. 3. 1863.

²⁷⁶ Z pramenů ale vyplývá, že účast nebyla vždy uspokojivá: „Die Teilnahme der Hrn. Mitglieder an diesen Versammlungen war eine, im Vergleiche zu früheren Jahren, erhöhte“ viz RA Nr. 14. 2. 4. 1859.

²⁷⁷ A. Hlawatsch, *Geschichtliche Skizze*, s. 58.

²⁷⁸ Nejsme o nich však blíže informováni. A jak již bylo naznačeno, tento stav pokračoval i v dalších letech, až do roku 1855.

V tomto období se schůze zpočátku konaly v pátek, ale od 60. let 19. století každou první středu v měsíci, zpravidla od 6 hodin večer.

Pro názornost nyní uvedeme počty přednášek v jednotlivých letech.

rok	1855	1856	1857	1858	1859	1860	1861	1862	1863	1864	1865	1865
přednášek	10	6	10	19	10	13	6	4	5	5	2	3

V roce 1867 a 1868 jsem žádné zprávy o schůzích a o přednáškách nenalezla. Což jen potvrzuje skutečnost, že činnost spolku Naturfreunde na konci 60. let stagnovala.

Dále bylo nutné zkoumat, kdo byl autorem přednášek. V těchto letech mezi důležité referenty například patřili: Josef Fousek, Siard Kosak a Roman Maade. Prezident spolku Josef Fousek se také významnou měrou podílel na popularizaci medicíny. Z rozboru vyplývá, že právě oblast medicíny, zdraví a lékařství byla nejčastějším námětem přednášek. Poté následovala fyzika s chemií a také všeobecná přírodověda. Těmto tématům se většinou věnovali profesori škol. O obsahu přednášek bohužel většinou nic nevíme. Jen výjimečně byly uveřejňovány články popisující průběh schůze spolku VdN, a tedy i náplň přednášek. Z přehledu však vyplývá, že se členové spolku jen okrajově věnovali Liberci a jeho okolí.

- Nejvíce přednášek bylo pořádáno na různá témata z oblasti *medicíny, zdraví a lékařství*.²⁷⁹
 - 1855 Dr. Josef Fousek, „Aforismy o lidské noze. Příspěvek k fyziognomii.“
 - 1855 Dr. J. Fousek, „O vodě.“
 - 1855 Dr. J. Fousek, „O opojných nápojích.“
 - 1859 Dr. J. Fousek, „O arseniku a jeho užívání.“
 - 1862 Dr. J. Fousek, „O vodě, kterou pijeme.“
 - 1862 Dr. J. Fousek, „Tabák a kouření tabáku.“
 - 1864 Dr. J. Fousek, „O trichinech a s nimi spojená onemocnění.“²⁸⁰

²⁷⁹ Pro velké množství přednášek uvedu ke každému oboru jen několik příkladů. Všechna témata jsou však velmi zajímavá, ale vzhledem k omezenému rozsahu práce se o všech nemohu podrobněji zmínit.

²⁸⁰ V roce 1864 se výrazně rozšířilo onemocnění označované jako trichin (svalovec). J. Fousek ve svém příspěvku hovořil o tom, proč a jak se onemocnění šíří. Informoval o tom, že se šíří konzumací špatně upraveného masa, tzn. konzumují-li do lidí v nedopečeném, nedovařeném či syrovém stavu.

- Dále to byla různá témata z *fyziky, chemie a mechanické přírodovědy*.
 - 1855 sekretář spolku VdN Siard Kosak, „Možnosti využití kyvadla k měření rychlosti.“
 - 1855 Dr. J. Fousek, „Světelné schopnosti svíčky.“
 - 1859 prof. Walter, „Elektromagnetické hodiny.“
 - 1861 prof. Roman Maade, „Síla přitažlivosti a odpudivosti. O teple a chladu.“
 - 1862 prof. Fridolin Streit, „Newton a mechanická přírodověda.“

- Čas od času byla uspořádána přednáška, jejímž námětem byla *historie*.
 - 1855 Dr. J. Fousek, „Pravěk (pokračování: 1.12.1855, 5.1.1856 a konec 16.2.1856)“
 - 1860 Dr. J. Fousek, „O lázeňském životě Římanů.“
 - 1864 prof. R. Maade, „O nejnovějších poznatcích o vzniku lidstva.“
 - 1864 prof. R. Maade, „Vzniku lidského rodu.“²⁸¹
 - 1864 Dr. J. Fousek, „O prvních lidech.“

- Některé přednášky byly také věnovány *meteorologii, klimatu* či *povětrnostním podmínkám*.
 - 1855 S. Kosak, „Současná hlediska v hydrometrii.“
 - 1858 S. Kosak, „Ozón.“
 - 1860 prof. F. Streit, „Periodické změny teploty vzduchu.“

- Nechyběly však ani přednášky zaměřené na oblast *hutnictví a hornictví*.
 - 1855 S. Kosak, „Poznámky k výskytu zlata v Čechách, obzvláště pak na Bukové hoře (Buchberg) v Jizerských horách.“
 - 1858 Otto Pollak, „Ložiska uhlí a měděné rudy v severovýchodních Čechách.“
 - 1860 Ant. Schöller, „O zlatu.“

- Témata přednášek také byla věnována *geologii a mineralogii*.
 - 1856 S. Kosak, „Vznik minerálních pramenů.“
 - 1858 Dr. J. Fousek, „Hledání pramenů.“
 - 1858 prof. Pfohl, „Horniny Ještědských hor.“
 - 1859 prof. Pfohl, „Obecně o bludných kamenech a o bludných kamenech u Frýdlantu.“
 - 1860 prof. F. Streit, „Vulkanismus.“
- Z větší části byly přednášky orientovány na *obecnou přírodovědu*.
 - 1858 prof. R. Maade, „O příčinách, které zabraňují rozšiřování organických tvorů.“
 - 1858 Dr. J. Fousek, „Vliv lesů na přírodu.“
 - 1858 S. Kosak, „Vliv ozónu na rostliny a na život zvířat.“
 - 1859 prof. R. Maade, „Zeměpisné rozšíření zvířat (pokračování 30.4. a 28.5. 1859).“
 - 1860 prof. R. Maade, „Posloupnost organického života.“
- Dále na *zoologii a faunu*.
 - 1857 prof. R. Maade, „O trilobitech.“
 - 1858 Dr. J. Fousek, „Jedovatá zvířata.“
 - 1858 S. Kosak, „Jedovatí hadi ve sbírkách faráře Menzela.“
 - 1858 S. Kosak, „Jeskynní medvěd.“
 - 1860 Wilhlem Siegmund, „Luskokaz.“
 - 1860 prof. Zodl, „Zeměpisné rozšíření ptáků, obojživelníků, ryb, hmyzu, krunýřovitých a nižších živočichů.“
 - 1861 prof. F. Streit, „Rozmanité formy zrakových orgánů u zvířat.“
 - 1861 prof. R. Maade, „O útrobních červech.“

²⁸¹ Hovořil o různých druzích lidského rodu a opíral se o tehdejší nejnovější poznatky, mimo jiné o teorii Charlese Darwina.

- A také na *botaniku a flóru*.
 - 1856 Wilhelm Siegmund ml., „Mikroskopické rostliny (přednáška doplněna o praktické ukázky).“
 - 1859 S. Kosak, „Charakteristické rostliny Asie.“
 - 1865 Siegmund, „O houbách (hlízenkách).“

- Jak jsme již uvedli, některé přednášky byly především *populárně– naučné*.
 - 1856 Dr. J. Fousek, „Kousnutí hadem.“
 - 1858 Dr. J. Fousek, „Záplava v Liberci 1. 8. 1858.“
 - 1859 S. Kosak, „Tři ledoví muži: Pankrác, Servác a Bonifác.“
 - 1860 Dr. J. Fousek, „Pověry a ateismus a jejich vztah k přírodovědě.“
 - 1862 Dr. J. Fousek, „Vzpomínky na Londýn, na zoologickou zahradu.“
 - 1864 Dr. J. Fousek, „O lidských vlasech (s podtitulem: Je holení vousů předností pro zdraví nebo ne?).“

- Vyskytovala se však i témata, která nelze jednoznačně přiřadit k určitému okruhu. Do této skupiny proto zařazují všechna *ostatní* náměty přednášek.
 - 1857 Dr. J. Fousek, „O snu.“
 - 1858 Dr. J. Fousek, „O stáří a mládí.“
 - 1862 Dr. J. Fousek, „O duši zvířat.“

- Bylo již také několikrát konstatováno, že součástí přednášek byla i *čtení zpráv, statí a úryvků z různých časopisů*.
 - 1858 prof. R. Maade četl zprávu ze 4. svazku „Vesmír od Humboldta“.
 - 1858 S. Kosak četl z díla „Hedwiga“ poznámky ke studiu tajnosnubných rostlin.

7.1.2. Přednášková činnost v letech 1869 – 1915²⁸²

Obsah přednášek se po roce 1868 částečně změnil. Souviselo to obměněnou koncepcí spolku Naturfreunde. Nově byla zařazována témata z oblastí *zahradnictví, ovocnářství a pěstitelství* obecně. Tato problematika byla v 70. letech nejzařazovanějším okruhem. Začaly se také konat přednášky zaměřené na *astronomii, geografii a pedagogiku*.

Ve srovnání s předchozím obdobím bylo mnohem více přednášek orientovaných na *regionální* témata. Nejvíce přednášek pocházelo z oblasti fyziky a chemie. Na druhém místě zůstávala oblast medicíny a lékařství. Také populárně naučných přednášek bylo mnohem více. Naopak méně referátů bylo věnováno geologii a mineralogii, botanice a flóře. Dále byly zařazovány náměty z těchto oblastí: historie, meteorologie, obecné přírodovědy a zoologie.

Od roku 1871 byla v časopise vedle zkrácených verzí přednášek uveřejňována pojednání na různá, nejen přírodovědná témata. Jejich autory byli řádní, čestní i korespondující členové spolku. Počet těchto článků v jednom čísle časopisu byl různý, v průměru 2– 5. Okruh témat korespondoval s tématy přednášenými na schůzích spolku. Pro velké množství těchto článků uvedu jen několik příkladů:

- 1876 Rudolf Temple (z Budapeště), „O jedlých houbách.“
- 1881 Emil Holub, „Výlet k Viktoriiným vodopádům v Zambezi.“
- 1888 prof. Heinrich Hlasiwetz, „O mozku.“
- 1890 prof. Dr. Karl Eduard Zetzsche, „Používání telefonu v domácnosti.“
- 1903 prof. Franz Matouschek, „Flóra vyskytující se v blízkém i vzdálenějším okolí Liberce.“
- 1911 Alois Orsi, „O chorobách a škůdcích ovocných stromků a o jejich ochraně.“
- 1913 Karl Neuwinger, „Pozorování pstruhů ve vodách Jizerských hor. „

Přednášky se i nadále konaly v budově reálky.²⁸³ V pozdějších letech, po postavení nové radnice, se přednášky a schůze odehrávaly přímo v této budově,

²⁸² K pramenům, ze kterých získávám poznatky pro uvedené období patří spolkový časopis a práce „Reichenberg in der Zeit“.

Pro rok 1869 jsem ještě navíc procházela noviny Reichenberger Zeitung. Zde jsou spolkové záležitosti a zprávy o pořádání přednášek zahrnuty do rubriky „Aus Reichenberg und dem Kammerbezirke“.

v malém volebním sále.²⁸⁴ O návštěvnosti na přednáškách jsme informováni jen částečně (v kapitole 6. Členská základna spolku Naturfreunde jsem již čísla uvedla). Z těchto dostupných čísel vyplývá, že veřejnost o ně měla zájem a že byly hojně navštěvovány.

Počty přednášek v jednotlivých letech:

rok	1869	1870	1871	1872	1873	1874	1875	1876	1877	1878
přednášek	12	6	–	–	12	12	11	12	9	10
rok	1879	1880	1881	1882	1883	1884	1885	1886	1887	1888
přednášek	9	10	9	10	6	7	7	9	7	6
rok	1889	1890	1891	1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898
přednášek	7	7	7	6	5	6	4	6	4	5
rok	1899	1900	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908
přednášek	4	4	5	3	3	4	3	2	3	2
rok	1909	1910	1911	1912	1913	1914				
přednášek	2	1	2	1	X ²⁸⁵	2				

Z výše uvedených čísel a ze zvoleného přehledu přednášek vyplývá, že od počátku 20. století až do první světové války je patrný úbytek v počtu přednášek během roku. Naopak počet pojednání uveřejňovaných v časopise byl stále vysoký.

Dále lze říci, že autoři referátů se většinou nezaměřovali jen na jednu oblast, ale že přednášeli na různá témata.

Během války vyšel spolkový časopis naposledy v roce 1915. Obsahoval jen dvě přednášky, které se tematicky vztahovaly k blízkému okolí Liberce. O jiných přednáškách v této době nemáme informace, a tak nelze říci, zda se okruh témat v době války pozměnil.

²⁸³ Schůze se konaly stále ve stejné budově, která však v průběhu let měnila svůj název. V 80. letech to bylo reálné gymnázium (Oberrealgymnasium) a v 90. letech 19. století Státní střední škola (Stattsmittelschule) viz *F. Sagasser*, Adress-Buch 1887, s. 350; *týž*, Adress-Buch 1895, s. 104.

²⁸⁴ J. Dressler ve své práci uvádí *každou první středu v měsíci* viz *J. Dressler*, WGA 1901, s. 131.

²⁸⁵ Údaje nejsou k dispozici.

- Řada námětů na přednášky opět pocházela z oblasti *fyziky a chemie, mechanické přírodovědy*.
 - 1873 prof. F. Streit, „Použití rozpínavosti a tlaku atmosférického vzduchu.“
 - 1874 prof. F. Streit, „O dioptrii oka. „
 - 1875 prof. Josef Kreisel, „O fosforu.“
 - 1876 prof. F. Streit, „Elektromagnetická indukce.“
 - 1878 prof. Kreisel, „Hliník.“
 - 1878 prof. F. Streit, „Odstředivá síla.“
 - 1879 prof. Kytka, „O čase a počítání času.“
 - 1880 prof. Kreisel, „O kyanidu.“
 - 1883 Hans Hartl, „Elektrické osvětlení.“
 - 1889 prof. Wenzel Krynes, „Stroje s dynamem.“
 - 1891 prof. Wenzel Krynes, „Polární světlo.“
 - 1892 I. Richter, „Základy analytické chemie.“
 - 1893 Anton Behacker, „Význam Johanna Keplera pro vědu.“
 - 1896 Karl Hübner, „Význam Gallilea Gallilei pro vědu.“
 - 1899 H. Hartl, „Principy bezdrátové telegrafie.“
 - 1902 L. Loos, „Blesk a bleskosvod.“
 - 1904 H. Hartl, „Světlo a jeho nejdůležitější jevy.“
 - 1908 L. Loss, „Teplo a práce.“
 - 1910 L. Loss, „O fotografii.“
 - 1911 H. Hartl, „Jak určit velikost a tíhu naší planety.“

- Oblast *zahradnictví a ovocnářství* se stala velmi častým námětem přednášek.
 - 1869 zahradník Josef Töpfer, „Vliv světla na květy a plody.“
 - 1869 Töpfer, „K ochraně topolů.“
 - 1869 Watznauer, „O světle a stínu.“
 - 1869 Töpfer, „O zušlechťování a roubování rostlin, hlavně však dřevin.“
 - 1869 prof. R. Maade, „Pilotové–kůlové stavby.“
 - 1874 prof. Cyrill Reichel, „Výživné látky pro rostlinu.“

- 1878 prof. Janowsky, „Vztah mezi půdou a rostlinou.“
 - 1882 Dr. Karl Hamböck²⁸⁶, „O ovocnářství obecně a o jeho důležitosti pro zemědělství.“
 - 1896 učitel Emil Weber (z Fojtky), „O ovocnářství.“
 - 1909 Alois Orsi, „Okrasné květiny u domů.“
 - 1912 Alois Orsi, „O květinách v oknech a o zahradničení na balkónech.“
- Přednášek z oblasti *medicíny, zdraví a lékařství* byly také stále zařazovány.
- 1874 L. Hlasiwetz, „O tabáku.“
 - 1874 lékař Ferdinand Proksch, „Zdraví zohledňující způsob života.“
 - 1877 lékař Knížek, „O kvašení, hnilobě a tlení.“
 - 1877 prof. Kreisel, „O lidských kostech.“
 - 1877 lékař Knížek, „O krvi.“
 - 1881 prof. Wenzel, „O čichu a zraku.“
 - 1883 Hans Hartl, „Naše představy o vnitřní stavbě těla.“
 - 1884 lékař F. Bayer, „Oko a jeho princip.“
 - 1887 lékař Ulbrich, „O hypnotismu.“
 - 1894 Wilhelm Hilscher, „O výživě člověka.“
 - 1895 Karl Kostial, „Mléko v domácnosti.“
 - 1900 Ludwig Loos, „Problematika alkoholu.“
 - 1903 prof. Karl Hanovsky, „O tabáku a nejnovějších doutnících a cigaretách.“
- S těmito obory souvisí *biologie*, proto i témata z této oblasti byla častější.
- 1869 prof. Julius Sonntag, „Život rostlin.“
 - 1870 Bürger, „Šíření tekutin v rostlině.“
 - 1890 prof. Richter, „Rostlinné buňky.“
 - 1901 Bruno Schütze, lékař, „O bakteriích.“

²⁸⁶ Lektor Zemské kulturní rady pro království České. MNR 1883, s. 19-20.

- Opět byla řada přednášek, které nepatřily do *žádné konkrétní skupiny*.
 - 1875 L. Hlasiwetz, „Ochrana hmyzu.“
 - 1879 prof. Richter, „Svět rostlin a poezie.“
 - 1881 prof. Richter, „O zvířatech v poezii.“
 - 1888 prof. Friedrich Schuberth, „Pěstování bource morušového.“
- Některé přednášky byly nově zaměřeny na *astronomii*.
 - 1869 Sonntag, „Spektrální analýza (přednáška doplněna o praktické ukázky).“
 - 1874 F. Ginzel, „O zániku světa.“
 - 1886 F. Ginzel, „Změna stálic na obloze.“
 - 1905 Gustav Funke, „Hvězdná obloha.“
- Mnoho témat bylo stále věnováno *obecné přírodovědě*.
 - 1869 Leopold Watznauer, „Stěhování zvířat a jejich výskyt na místech, na kterých se dříve nevyskytovaly.“
 - 1878 L. Watznauer, „Nejčastější příčiny stěhování zvířat.“
 - 1881 L. Watznauer, „Fauna ve Středomoří.“
 - 1888 prof. F. Schubert, „Mořské proudy.“
 - 1894 I. Richter, „Význam bakterií.“
 - 1907 prof. Emil Thum, „Pohled do světa zvířat (s mikroskopickými ukázkami).“
- Součástí přednášek opět byla *čtení zpráv, statí a úryvků z různých časopisů*.
 - 1869 farář Schwertner, „O chytání krtků“. ²⁸⁷
 - 1869 Schwertner, „Význam polních holubů.“
 - 1869 prof. R. Maade, „Útrobní červy“.
 - 1870 L. Hlasiwetz četl článek z Lékařských novin „Náhrada za žíně“.

²⁸⁷ Byla vyzdvížena jejich užitečnost, především proto, že se živí červy, hmyzem a larvami a „podílejí se na likvidaci hlavních nepřátel rostlin. Dále však bylo konstatováno, že jich není mnoho.

- 1882 F. M. Beuer četl stat' „Rostlina jako čarovný prostředek“ (od Felixe von Thümena, z časopisu *Schriften des Vereines zur Verbreitung naturwissenschaftlicher Kenntnisse in Wien*).
 - 1890 F. M. Beuer– Dýchání rostlin (článek od Dr. Antona Heimerla).
 - 1892 Franz Ferdinand Kloss– Zimní život zvířat (článek od W. Marshalla).
- Mezi novými okruhy přednášek se objevila *geografie*.
- 1870 L. Watznauer, „Zprávy o Neziderském jezeru.“
 - 1891 prof. F. Schuberth, „Sibiř, země a její lidé.“
 - 1892 Rudolf Hermann, „Obrazy z Volyně.“
 - 1893 prof. F. Schubert, „Dunaj v zeměpisných a kulturně–historických vztazích.“
 - 1897 učitel Wilhelm Jedlitschka, „Přes Severní Ameriku k parku Yellowstone.“
 - 1909 prof. Hans Baer, „Vulkány a gejzíry.“
- Stále byly zařazovány přednášky zaměřené na *zoologii a faunu*.
- 1870 prof. R. Maade, „O vylíhnutí ptáčete.“
 - 1870 L. Watznauer, „Kůrovec (lýkožrout). Posouzení jeho škodlivosti či neškodlivosti v lesnictví.“
 - 1870 prof. R. Maade, „Láska ptačích rodičů k jejich potomkům.“
 - 1882 L. Watznauer, „Obranné prostředky u hmyzu.“
 - 1891 Karl Kostial, „Naše včely.“
 - 1898 F. M. Beuer, „Hadi.“
- Občas také byly uspořádány přednášky pojednávající o *historii (či etnografii)*.
- 1873 Hans Bassler, „Politický význam severských států ve středověku.“
 - 1875 L. Watznauer, „Etnografické poměry v Uhrách.“
 - 1880 prof. Hübler, „O době ledové a teoriích o ní.“
 - 1885 prof. Hübler, „O Egyptu a jeho staré kultuře.“
 - 1889 prof. Hübler, „Objevení Ameriky Kolumbem a Normany.“

- Témata byla také častěji volena z *Libereckého regionu*.
 - 1873 W. Siegmund, „Měkkýši vyskytující se v okolí Liberce.“
 - 1874 L. Watznauer, „Živočichové v Jizerských horách.“
 - 1876 L. Watznauer, „O příčinách chudosti vody v Ještědských horách.“
 - 1877 A. C. Hub, „Flóra Ještědských hor.“
 - 1884 L. Watznauer, „Příspěvek k problematice vody v Liberci.“
 - 1899 Ulrich Huber, „Zajištění vody v Liberci.“
 - 1901 Josef Gränzer, „O zemětřesení v Sudetech 10. 1. 1901.“
 - 1902 prof. Hübler, „O Ještědu a Jizerských horách.“
 - 1914 Josef Blumrich, „Nerosty Jizerských hor a jejich naleziště.“
 - 1914 Hans Kral z Mimoně, „Brouci z oblasti České Lípy a Mimoně.“

- Opět byly některé náměty voleny z oblasti *meteorologie*.
 - 1874 Anton Wiede, „Atmosférický ozón.“
 - 1874 Ferdinand Max Beuer, „O meteorologii.“
 - 1875 F. M. Beuer, „Termometr.“
 - 1878 F. M. Beuer, „Země a její atmosféra.“
 - 1886 prof. Franz Körner, „Tlak vzduchu a jeho vliv na vítr a počasí.“
 - 1892 Karl Lindner, „O větru: fén.“

- Méně často byla volena témata z *botaniky a flóry*.
 - 1874 W. Siegmund, „Houba domácí a nové prostředky proti ní.“²⁸⁸
 - 1877 Anton Schmidt, „O mechu.“
 - 1881 L. Watznauer, „Domácí jehličnaté stromy.“
 - 1886 prof. Jakob Eschler, „Vegetační zóny Alp.“
 - 1890 F. M. Beuer, „Tajnosnubné rostliny.“

²⁸⁸ Toto téma by mohlo patřit i do okruhu populárně naučných přednášek.

- Přednášky *populárně – naučné*.
 - 1875 prof. Wenzel Kur, „O telegrafii.“
 - 1876 prof. Maschek, „Role živočišné a rostlinné říše v německé mytologii a lidových pověrách.“
 - 1876 F. M. Beuer, „Zvuk v přírodě, vliv tónů na člověka a zvířata.“
 - 1877 prof. Hübler, „O Austrálii.“
 - 1878 prof. Hübler, „Skici z Brazílie.“
 - 1879 prof. Walter, „O Slunci.“
 - 1880 prof. Wenzel, „O telefonu, mikrofonu a radiometru.“
 - 1881 prof. Hübler, „O tzv. obětních kamenech v Jizerských horách.“
 - 1882 advokát Ignaz Ullmann, „Vzájemné působení přírody a civilizace.“
 - 1884 prof. Hübler, „O původu lidské řeči.“
 - 1884 Ignaz Richter, „Historický vývoj mikroskopu.“
 - 1885 prof. Hübler, „O Africe.“
 - 1886 prof. Rudolf Fiedler, „O Alpách, jejich významu v historii a jejich vliv na místní obyvatele.“
 - 1888 prof. Franz Hübler, „Marco Polo, největší cestovatel středověku.“
 - 1899 Kulturní poměry v Haliči.

- Přednášky také byly občas věnovány *geologii a mineralogii*.
 - 1878 prof. Hübler, „Nejnovější výzkumy v geologii.“
 - 1898 Anton Ludwig, „Těžba petroleje v Haliči.“

- Vyskytly se také přednášky zaměřené na *pedagogiku*.
 - 1886 Emanuel Reinelt, „Účel a cíle vzniklé Zimní hospodářské školy.“
 - 1896 H. Hartl, „Nové učební pomůcky pro výuku fyziky.“

7.1.3. Přednášková činnost v letech 1920 – 1938²⁸⁹

Přednášková činnost se obsahově nezměnila ani po skončení války, a ani po vzniku samostatného Československa. Počet přednášek se oproti předválečnému období postupně zvyšoval.

rok	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
přednášek	1	2	4	4	3	5	3	4	4	4
rok	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937		
přednášek	4	6	6	7	8	6	4	11		

Přednášky se stále konaly v budově radnice.²⁹⁰ O návštěvnosti veřejnosti na přednáškách nejsou k dispozici žádné záznamy.

Ve 20. letech se na přednášení podíleli zejména Josef Gränzer, J. Blumrich a Bruno Müller. Témata přednášek byla nejčastěji volena z *regionální oblasti*, tzn. z okolí Liberce. Zaměřeny byly jak na místní faunu, tak i na flóru, ale také například na historické souvislosti. Na dalším místě pak byl okruh témat souvisejících s *geologií a mineralogií*, zařazované především B. Müllerem. Tato témata se také vztahovala na oblast Liberecka. Dále byly přednášeny referáty z *obecné přírodovědy, zoologie a botaniky*. Lze vypořádat větší odbornost a vědeckost referátů, což v důsledku znamenalo snížení počtu populárně naučných přednášek.

Z hlediska rozmanitosti námětů bylo předchozí období tematicky bohatší, protože řada okruhů témat nebyla nyní vůbec zařazována.

Autory většiny přednášek ve 30. letech byli například Bruno Müller, Günter Vogel, Josef Gränzer a Ernst Peuker. K výše jmenovaným okruhům témat přibýly opět tyto oblasti: *zahradnictví a zahradní kultura, meteorologie, geologie a mineralogie, hospodářský zeměpis a biologie*.

²⁸⁹ Vedle již zmíněných pramenů a literatury jsem poznatky o přednáškové činnosti čerpala z ročenek města Liberce. Byla zde uveřejňována témata diskusních večerů viz JWA z let 1930 až 1938.

²⁹⁰ U příležitosti 75. výročí založení spolku VdN byl v rubrice „Vereinsnachrichten“ uveřejněn článek mapující aktivity spolku, tedy i schůze a přednáškovou činnost viz RZ 15. 1. 1925.

Pro názornost uvedme několik příkladů:

- Témata věnovaná *Liberce a jeho okolí*.
 - 1921 J. Blumrich, „Horniny vyskytující se ve Frýdlantském okrese. Příspěvek k vlastivědě.“
 - 1922 J. Blumrich, „Doba ledová ve střední části údolí řeky Smědavy.“
 - 1923 J. Soffner, „Motýli Jizerských hor.“
 - 1924 Bruno Müller, „O geologické sekci Zákupy–Brenná.“
 - 1925 Franz Gessner, „O planktonu v přehradách Jizerských hor.“
 - 1927 Rudolf Wünsch, „O planktonu v jablonecké přehradě a přehradě Mšeno nad Nisou.“
 - 1928 Franz Firbas, „O bažinách a slatích na Frýdlantsku.“
 - 1928 J. Gränzer, „Terciální vulkanické horniny v okolí Liberce.“
 - 1929 Rudolf Wünsch, „O alpské flóře v Jizerských horách.“
 - 1934 Ernst Peuker, „Ke stavbě vodárny v Liberci.“
- Náměty pro přednášky byly voleny i z oblasti *obecné přírodovědy*.
 - 1921 Franz Dengler, „O souvislostech mezi rostlinami a životem zvířat.“
- Další okruh témat tvořily přednášky zaměřené na *flóru a botaniku*.
 - 1922 Dr. Emil Thum, „Domácí rostlinstvo.“
- Přednášky byly orientovány také na *faunu a zoologii*.
 - 1926 A. Th. Hönl, „Svět hmyzu.“
- *Zahradní kultura a zahradnictví obecně* tvořily další oblast, ze které byly čerpány náměty na přednášky.
 - 1930 Günter Vogel, „Vývoj zahrady směrem k „obytné zahradě“.“
- Některé přednášky byly opět věnovány *geologii a mineralogii*.
 - 1931 Otto Mischler, „Odkud pochází karlovarské prameny?“

- 1932 Ernst Peuker, „O libereckém vodovodu a hloubkových vrtech v Machníně.“
 - 1932 Dr. ing. Georg Thiem, „Význam vodních zásob v Machníně pro zásobování města Liberce pitnou vodou.,,
 - 1933 B. Müller, „Geologická zpráva o hloubkových vrtech v Dolánkách u Českého Dubu.“
 - 1933 Josef Gränzer, „Rula v severovýchodní a severní části Jizerských hor.“
- Dalším okruhem byl *hospodářský zeměpis*.
- 1937 T. Schreiter, „Hospodářský význam chovu ryb v severních Čechách.“

Od 30. let začal spolek VdN také organizovat „diskusní večery“ (Diskussionsabende). První setkání se uskutečnila v roce 1930. Během roku se konalo okolo osmi večerů. Přednášeli na nich stejní členové, kteří připravovali přednášky na schůze spolku. Proto byla volena i obdobná témata.

Například:

- Bruno Müller, „Pomalé, přesto měřitelné pohyby našich hor.“
- Bruno Müller, „Geologická mapa Jablonného.“
- prof. ing. B. Tille, „O chemii pitné vody.“
- Günter Vogel, „O uspořádání zahrad na německé stavební výstavě v roce 1931 a na různých sídlištích v Berlíně, a o některých berlínských parcích.“

Přednášky stále složily hlavně jako „zdroj poznání“, ale také jako prostředek k propagaci spolku na veřejnosti. Zároveň pomáhaly získávat i nové členy. Pomocí nich také spolek Naturfreunde udržoval dobré vztahy s jinými spolky.

7.2. Knihovna

Spolek VdN založil knihovnu hned v prvních letech své existence, která pak byla nedílnou součástí sbírek a později muzea.

Zpočátku zde byly uchovávány tiskoviny, které věnovali vlastní členové spolku a také jeho různí příznivci.²⁹¹ V pozdějších letech sem náležely publikace získané v rámci spolupráce s obdobnými spolky z domova i ze zahraničí. Dále všechen ostatní tisk, který spolek Naturfreunde nakupoval. Od roku 1870 přibyl také vlastní spolkový časopis.

Správu knihovny měl na starosti knihovník. V této funkci se vystřídalo několik členů (viz kapitola 5. ORGANIZAČNÍ VÝVOJ SPOLKU NATURFREUNDE). O jejich pravomocích a možnostech využívání knihovny nás opět informují stanovy spolku. O nových přírůstcích v knihovně se dozvídáme z výroční zprávy knihovníka. Navíc některé tiskoviny byly také uveřejňovány v oddíle „dary pro knihovnu“.²⁹²

Z kapitoly o „Spolupráci spolku“ s ostatními korporacemi vyplývá, že významným zdrojem přírůstků byly odborné časopisy a publikace, které spolek VdN dostával výměnou.

Knihovna byla důležitá také pro členy připravující se na přednášku. Nejen, že zde čerpali potřebné informace, ale také si zapůjčovali různé statě, studie a články, které poté doplňovaly přednášky.

Pro představu uvedme také rozsah knihovny. Například v roce 1881 knihovna obsahovala 131 děl ve 316 svazcích.²⁹³ Konkrétně zde byla obsažena díla s těmito tématy: anatomie a zoologie, botanika, mineralogie a geologie, zemědělství a zahradnictví, chemie a fyzika, matematika a geometrie, geografie a historie. Dále různé časopisy a mapy.

²⁹¹ Byla – li jejich činnost opravdu výrazná, byli za to jmenováni čestnými členy spolku Naturfreunde.

²⁹² Například v roce 1873 daroval prezident spolku „Petermannova geografická sdělení“ 9. svazek; jeden čínský kalendář a „Prostředky výživy“, od Maxe Pettenkosera viz MNR 1874, s. 124.

²⁹³ Viz MNR 1881, s. 43. Výroční zpráva (Bibliotheks-Bericht) z roku 1881. Dále se zde uvádí, že tiskoviny jsou v knihovně děleny do dvou skupin. Na knihy, které jsou umístěny ve vlastních skříních. Každoročně zasílané statě a zprávy vědeckých spolků jsou uchovávány v policích na knihy a tvoří spolkový archiv. K uvedenému datu obsahoval archiv 731 statí a zpráv od 95 různých společností a spolků. Dále také 68 spisů ze zahraničí.

V roce 1920 například obsahovala již 113 přírodovědných děl v 1583 svazích a také 112 ročníků různých časopisů.²⁹⁴

Sbírky v knihovně postupem let narůstaly, nebyly však tolik využívány, jak se původně zamýšlelo, a tak se jejich část v polovině osmdesátých let devatenáctého století stala součástí nové zřizované lidové knihovny (podrobněji viz kapitola 8.2. Kontakty spolku Naturfreunde v letech 1869 – 1938). Přesto byla funkce knihovníka zachována až do konce spolku. V pozdějších letech již v časopise nebyly uveřejňovány podrobné zprávy o stavu knihovny. Bylo jen konstatováno, že knihovna dostává řadu časopisů od spřátelených spolků.

Knihovna se stala důležitou institucí a představovala významný prostředek při vzdělávání členů a hlavně obyvatel města.

7.3. Meteorologická pozorování

Další činností, kterou se spolek významně zapsal do povědomí veřejnosti, byla meteorologická měření a pozorování. Ta se však prováděla již řadu let předtím, než se touto činností začal systematicky zabývat právě spolek Naturfreunde. Pozorování probíhala jak v Liberci samotném, tak i v jeho blízkém okolí. Mezi prvními zprávami se objevují záznamy z pozorování ze Žitavy už z roku 1828.²⁹⁵ První zprávy z Liberce jsou z poloviny 50. let 19. století. Mezi průkopníky patřili Leopold Ullrich a Carl Wunsch.²⁹⁶ Na vyšší úrovni se této činnosti také věnoval již mnohokrát zmiňovaný děkan a zároveň i přírodovědec z Krásného Lesa Gottfried Menzel. Zkoumal především povětrnostní podmínky v okolí. Výsledky svých pozorování zveřejňoval v 60. letech 19. století v novinách Reichenberger Zeitung.²⁹⁷

²⁹⁴ MNR 1921, s. 45.

²⁹⁵ MNR 1874, s. 141.

²⁹⁶ Tamtéž.

²⁹⁷ Například G. Menzel psal na pokračování článek s názvem „Atmosferický vzduch a jeho účinky na lidské zdraví“ viz RZ 3. 7. 1867.

Podobné téma popisoval i v následujícím roce. Článek se jmenoval „O větru“ viz RZ 15. 1. 1868.

Počátky meteorologické stanice spadají do roku 1863 a jsou spojeny s profesorem reálky Antonem Wiedem.²⁹⁸ Místní noviny *Reichenberger Zeitung* ze 16. května 1863 psaly o „kladné odpovědi Centrálního meteorologického ústavu ve Vídni ve věci zřízení meteorologické stanice v budově reálky“ a o podpoře, kterou ústav nabízel A. Wiedemu.²⁹⁹ Další pomoc a materiální podporu profesor Wiede dostal v červenci 1865. V novinách *Reichenberger Zeitung* se k tomu uvádí: „Vedoucímu zdejší meteorologické stanice panu profesoru A. Wiedemu byly Komisí pro přírodopisné zkoumání Čech (Comité zur naturhistorischen Durchforschung Böhmens) zaslány tři teploměry k přesnému určování teploty pramenů a řek“.³⁰⁰ Místodržitelství vyslovalo svůj souhlas se vznikem stanice až v roce 1866. Některé studie proto chybně udávají tento rok jako rok zřízení stanice.³⁰¹

Wiede při své práci využíval přístroje odpovídající tehdejším vědeckým možnostem a požadavkům. Výsledky svých pozorování zasílal každý měsíc do Vídně. Centrálnímu ústavu pro meteorologii a zemský magnetismus (k. k. Centralanstalt für Meteorologie und Erdmagnetismus in Wien). Anton Wiede vedl tuto stanici až do roku 1869.

V následujícím období 1869 – 1873 byla meteorologická pozorování nepravidelná. Proto jsou pravidelná meteorologická pozorování spojena až se spolkem *Naturfreunde*, který stanici začal využívat. V roce 1873 se Fridolin Streit, člen spolku a také profesor liberecké reálky, rozhodl obnovit meteorologická pozorování.³⁰² Výsledky pozorování zveřejňoval na stránkách spolkového časopisu. Zpráva obsahovala údaje o stavu tlaku vzduchu, vlhkosti, srážkách, oblačnosti, směru a síle větru a o koncentraci vodních par v ovzduší. Byla k ní přiložena tabulka (viz příloha: Zpráva vedoucího meteorologické stanice).³⁰³

Další člen, který se měření věnoval od roku 1874, byl Ferdinand M. Beuer.³⁰⁴ Meteorologická pozorování dále prováděl Alfred Lorenz, profesor živnostenské školy.

²⁹⁸ Anton Wiede byl členem spolku *Naturfreunde*, ale nevíme přesně od kterého roku. Z výroční zprávy pro rok 1969 víme, že zastával funkci knihovníka viz MNR 1870.

²⁹⁹ RZ 16. 5. 1863.

³⁰⁰ RZ 30. 7. 1865.

³⁰¹ MNR 1874, s. 141.

F. A. Ressel, *Heimatskunde des Reichenberger Bezirkes*. I.díl. Stadt und Land. 1903–1904, Reichenberg, s. 43.

³⁰² MNR 1874, Reichenberg 1874, s. 141.

³⁰³ *K. Hübner*, 1849 – 1899. Rückblick, s. 32–33.

³⁰⁴ MNR 1874, s. 141.

Této práci se věnoval až do roku 1883, kdy byl povolán na brněnskou polytechniku. Právě on měl velký podíl na vybavení stanice. Během roku 1877 byly opatřeny další nutné přístroje. Pomoc opět poskytl Centrální ústav pro meteorologii a zemský magnetismus ve Vídni. Díky tomu spolek získal potřebné přístroje pro vybavení stanice. Proto byla v následujícím roce 1878 vytvořena nová funkce „vedoucího meteorologické stanice“.³⁰⁵

Stanice byla na začátku své činnosti vybavena z těchto přístrojů: tlakoměr, vlhkoměr, srážkoměr. Spolek si následně obstaral větrnou korouhvičku s anemometrem (přístrojem měřícím sílu větru), teploměr zaznamenávající teplotní extrémy. Stanice a přístroje byly od 11. ledna 1883 umístěny v botanické zahradě spolku Naturfreunde.³⁰⁶

Přehled o teplotních a srážkových úhrnech však nebyl – dle představ členů spolku – úplný. Proto se spolek zaměřil i na okolí Liberce. V průběhu několika let se podařilo vybudovat další čtyři pobočky, například v Dlouhém Mostu (Langenbruck), v Kryštofově Údolí (Christofsgrund), na Dračím vrchu (Drachenberg) a na Nové louce (Neuwiese). Tyto vedlejší stanice byly vybaveny teploměrem, větrnou korouhvičkou a srážkoměrem. Fungovat začaly 1. října 1878, a to zásluhou obecních učitelů a lesníků.

Ve spolkovém časopise vycházely od roku 1879 pravidelně výroční zprávy meteorologické stanice. Zpráva například obsahovala tyto informace: měsíční a roční teplotní průměry; tlakové extrémy vzduchu, teploty vzduchu, koncentrace vodních par v ovzduší, relativní vlhkost v procentech; údaje o oblačnosti a srážkách. Dále počet dní se srážkami a údaje o jejich formě a množství a také směry větrů. Stanice podávaly informace odpovídající kvalitě jejich vybavení. Pozorování se prováděla třikrát denně: v 7, ve 13 a 21 hodin.³⁰⁷

Časem se ukázalo, že stanice nesplňují očekávání a cíle, kvůli kterými byly instalovány. Nejprve se pozorování omezila na vybrané meteorologické jevy (například na množství srážek a nejvyšší a nejnižší teplotu) a ostatní byly zkoumány jen čas od

³⁰⁵ „Leiter der meteorologischen Beobachtungsstation“ viz MNR 1887.

Funkce byla zakotvena i ve stanovách z roku 1888 a spadala do oddělení pro přírodní vědy a vlastivědu (blíže viz kapitola 5.1.4. Stanovy 1888).

³⁰⁶ F. A. Ressel, Heimatskunde des Reichenberger Bezirkes. I.díl. Stadt und Land. 1903–1904, Reichenberg, s. 44.

Tato stanice byla na jaře roku 1921 nahrazena novou, neboť ta stávající již nevyhovovala a i její celkový stav byl chatrný.

³⁰⁷ F. Zeh, 1849 – 1889. Zur Geschichte, s. 58–59.

času (př. druh srážek). Postupně byla redukována. Na Dračím vrchu a v Dlouhém Mostu skončila úplně. Od roku 1900 se měření konala jen na Nové louce a v Liberci.³⁰⁸

Po odchodu profesora Lorenze vedli meteorologickou stanici v Liberci další členové spolku (viz kapitola 6. Členská základna spolku Naturfreunde).

Postupem doby si mnozí začali uvědomovat, že znalost předpovědi počasí patří k důležitým informacím. Byly učiněny dva důležité kroky k tomu, aby mohla být podrobněji informována i veřejnost. Nejprve spolek Naturfreunde v roce 1883 dosáhl toho, že mu byly denně zasílány „telegrafické zprávy o počasí“. Tyto informace dostával od Centrálního ústavu pro meteorologii a zemský magnetismus ve Vídni. Ve zprávách byly zahrnuty informace o počasí z celé Evropy, části Asie a severního pobřeží Afriky. Pro jejich uveřejňování si spolek opatřil informační tabuli, kterou umístil u vchodu do radnice³⁰⁹.

Dalším krokem byla instalace „povětrnostní budky“ (Wetterhäuschen). Na této akci měl velmi významný podíl spolek VdN. Popud a hlavní iniciativa však vzešly od Německého horského spolku pro Ještědské a Jizerské hory. Vydatnou pomoc poskytlo městské zastupitelstvo a liberecká spořitelna. Akci spolek VdN podpořil také finančně. Na krytí nákladů poskytl 100 zlatých.³¹⁰ Další finance poskytli sami členové a také představenstvo spolku Naturfreunde. Povětrnostní budka pak byla postavena v roce 1899 a poskytovala obyvatelům informace o aktuálním stavu počasí.³¹¹ Povětrnostní budka byla instalována v prostoru za radnicí a dodnes je funkční (viz obrázek v příloze : Povětrnostní budka v Liberci z roku 1899).

Od roku 1902 připravoval spolek měsíční zprávu o meteorologických pozorováních a zasílal ji do Vídně. Tyto informace také dával k dispozici zemědělské škole v České Lípě a místnímu velení vojenské posádky. Od roku 1904 také umisťoval telegrafické zprávy do povětrnostní budky.³¹² V dalších letech je písemně poskytoval

³⁰⁸ MNR 1901, s. 121.

³⁰⁹ K. Hübner, 1849 – 1899. Rückblick, s. 39.

³¹⁰ Tamtéž, s. 44.

³¹¹ F. A. Ressel, Heimatskunde des Reichenberger Bezirkes. I.díl. Stadt und Land. 1903–1904, Reichenberg, s. 45.

Obdobně R. Karpas a kol., Kniha o Liberci, s. 641.

Kdo ji udržoval a spravoval, není z výročních zpráv spolku Naturfreunde zřejmé. VdN se především spolupodílel na financování. Proto se lze domnívat, že ji udržoval Horský spolek.

³¹² MNR 1905, s. 47.

krajskému soudu v Liberci a soukromým osobám.³¹³ Od roku 1920 je posílal také meteorologickému ústavu v Praze.³¹⁴

Vzhledem k rostoucímu počtu institucí, které žádaly meteorologické informace, rozhodl se spolek postavit novou meteorologickou stanicí. Dosavadní již nevyhovovala a byla zastaralá. Vydátnou pomoc v této souvislosti poskytlo spolku město, a to příspěvkem ve výši 1000 korun.³¹⁵ Nová stanice byla umístěna do botanické zahrady.³¹⁶

I v dalších letech spolek Naturfreunde pokračoval v meteorologických měřeních. Této činnosti se věnoval až do konce své existence.

Meteorologická pozorování měla značný význam a zprávy zasílané řadě institucí a soukromým osobám dokládaly opodstatněnost této činnosti. Spolek Naturfreunde rozvíjel významnou oblast lidského snažení, jehož uplatnění je i dnes v určitých ohledech nepostradatelné.

7.4. Zahradnická a osazovací činnost

Tato aktivita souvisela se vznikem zahradnické sekce a s proměnou činností spolku VdN na přelomu let 1868 – 1869.³¹⁷

Vzhledem k tomu, že sekce zahradnická (a v pozdějších letech oddělení pro osazování a zahradnictví) fungovala bezmála šedesát let, zanechala za sebou řadu hmatatelných důkazů své činnosti v podobě odborně vysázených alejí, sadů a pečlivě udržovaných parků. Část z nich se zachovala do dnešních dnů (př. park za dnešním Severočeským muzeem), i když některá místa během dalších let pozměnila svou podobu. Některá bohužel zůstala neudržovaná a svůj původní ráz ztratila.

Proto se pro potřeby diplomové práce omezím na popis a výčet jen těch nejpodstatnějších a nejvýznamnějších projektů.

Činnost zahradnické sekce byla rozmanitá a obsáhlá. Dalo by se však říci, že některé práce byly neměnné a členové je prováděli každý rok. Jednalo se o zahradnickou činnost, a tou byla údržba a péče o zeleň. Na jaře se prováděl úklid,

³¹³ MNR 1911, s. 118-120.

³¹⁴ MNR 1921, s. 45.

³¹⁵ MNR 1923, s. 40-42.

³¹⁶ MNR 1922, s. 37.

³¹⁷ K okolnostem vzniku sekce a k náplni její práce viz kapitola 4.3. Vývoj spolku v přelomových letech 1868 – 1869. K její struktuře a organizaci viz kapitola 5. Organizační vývoj spolku Naturfreunde.

členové stříhali a prořezávali stromy a keře. Upravován byl trávník a připravovány záhonky na osazování květinami. Léto bylo ve znamení stříhání trávníků a osazování záhonků letními květinami. Podzimní práce obsahovaly opět stříhání stromků, úpravu květinových záhonů a přípravu samotných rostlin na přezimování. Spolek tak zastával funkci správce městské zeleně.

Pod tuto sekci spadala také botanická zahrada. Podílela se však i na pořádání výstav, konání výletů a odborných exkursí.³¹⁸

Samotnou činnost začala sekce zahradnická 17. února 1869. První prací bylo osázení dosud nevyužitých míst u kostela sv. Kříže (Kreuzkirche).³¹⁹ Spolek dále potřeboval lokalitu, kterou by mohl využít pro stromky, které mu zbývaly z různých projektů. Vedení liberecké nemocnice proto dovolilo, aby část jejich zahrady byla využita pro potřeby spolku. Ten této nabídce využil, a v zápětí sem začal zasazovat zbývající stromky.

V dalších letech se sekce věnovala hlavně budování cestiček a parkové úpravě v části nazývané Městský lesík (Stadtwäldchen). V srpnu 1872 se zde uskutečnilo slavnostní setkání a předání této lokality za účasti členů spolku VdN a zástupců městského zastupitelstva vedených městským radním Dr. Ignazem Siebertem.³²⁰ V následujícím roce byla vysazena alej javorů u přístupové cesty k již zmíněnému Městskému lesíku. Členové se věnovali vedle úprav v lesíku i výsadbě stromů a budování alejí. Během pěti let, od roku 1869, se jim podařilo upravit mimo jiné tyto ulice: Pavlovickou (r. 1870; Paulsdorfer Straße) a Rochlickou (r. 1871; Röchlitzer Straße- dnešní ul. Dr. Milady Horákové) osázeli jabloněmi a javory, Horskou (r. 1872; Gebirgsstraße- dnešní Jablonecká ul.) višněmi. Tyto aleje také udržovali. Dále byly zasazeny lípy na hřbitově a v jeho okolí.³²¹

Členové VdN se společně s Horským spolkem podíleli na budování cest v okolí Lidových sadů. Upravili také pramen, který byl pojmenován po Ludwigu Hlasiwetzovi.³²² Na jeho počest zde byl v roce 1912 odhalen pomník (viz příloha).

³¹⁸ Tato témata jsou podrobněji rozebírána v kapitolách 7.8. Botanická zahrada, 7.7. Výlety spolku Naturfreunde a 7.6. Výstavy spolku Naturfreunde.

³¹⁹ Na osázení bylo využito 221 stromků a 415 keřů viz *K. Hübner*, 1849 – 1899. Rückblick, s. 30.

³²⁰ *K. Hübner*, 1849 – 1899. Rückblick, s. 32.

³²¹ *F. Zeh*, 1849 – 1889. Zur Geschichte, s. 71. A také viz *K. Hübner*, 1849 – 1899. Rückblick, s. 32.

³²² Nacházel se při cestě kolem dnešní zoologické zahrady. V pozdějších letech však byla v Purkyňově ulici vybudována kanalizace a pramen skoro vyschl viz *R. Karpaš*, *Kniha o Liberci*, s. 215.

V roce 1875 byly vysazeny aleje jilmů podél promenády od zaopatřovacího ústavu (Armenversorgungshaus) až k plavecké škole (Schwimmschule), alej višní podél ulice Feldweg (dnešní Zeyerova ul.) až k Městskému lesíku a alej jasanů podél rybníka (Schwimmteiche). Započaly také přípravné práce a osazování javorů na nové okresní Harcovské ulici (Harzdorfer Straße- dnešní Svobodova ulice). Hlavní náplň prací však tvořily náročné parkové úpravy v okolí Rudolfova zaopatřovacího ústavu (dnešní škola v ulici 5. Května).³²³

Další parkové úpravy a osazování byly provedeny v roce 1878 v okolí letního cvičiště u tělocvičny turnerů (Sommerturnplatz der Reichenberger Turnhalle).³²⁴ V témže roce byla také vybudována březová alej od Spojovací cesty (Verbindungsweg) až k Sedmidomkům (Siebenhäuser).³²⁵

Na Císařské výšině (dnešním Sukově náměstí) bylo upraveno čtvercové parkové náměstí a u příležitosti výročí stříbrné svatby císařského páru (v dubnu 1879) zde spolek Naturfreunde zasadil dva symbolické duby, pod které umístil lavičky.³²⁶

Rok 1880 byl z pohledu sekce velmi zdařilý a úspěšný. Na návrh direktoria byl na prosincové schůzi schválen návrh na vybudování parku, který se měl rozprostírat v okolí zahradního Belvederu v Sedmidomcích a nést jméno císaře Josefa II.³²⁷ V tomto roce dále pokračovala úprava a zkrášlování Císařské výšiny. Byly zde zasazeny další stromy a keře, které z celého prostředí vytvářely uklidňující a odpočinkové místo.³²⁸ Odsud byl také krásný pohled na město a okolní hory.

Osázena byla i část Keilova vrchu (Keilsberg – dnešní Jungmannovo náměstí). Členové sekce zde zasadili listnaté stromy, především javory a břízy. V dalším roce (1881) byly provedeny parkové úpravy a zřízení dětský koutek u Rudolfovy školy (Kindergarten bei der Rudolfsschule). Významným dnem se stal 10. říjen, kdy byly zahájeny práce k založení parku císaře Josefa II.³²⁹ Během roku 1883 byl park dokončen a zároveň byly i některá místa osázena, neboť již v předchozím roce zde byl slavnostně

³²³ K. Hübner, 1849 – 1899. Rückblick, s. 34.

³²⁴ Tamtéž, s. 36.

³²⁵ F. Zeh, 1849- 1889. Zur Geschichte, s. 71.

³²⁶ K. Hübner, 1849 – 1899. Rückblick, s. 37. K témuž viz též R. Karpaš, Kniha o Liberci, s. 213.

³²⁷ „Vzpomínka na velkého, našim národům nezapomenutelného císaře“ viz K. Hübner, 1849 – 1899. Rückblick, s. 37-38.

³²⁸ Vysazeno zde bylo přes 7800 stromů a keřů. Nejvýznamnější z nich byly opatřeny tabulkami viz R. Karpaš, Kniha o Liberci, s. 214.

³²⁹ K. Hübner, 1849 – 1899. Rückblick, s. 38.

odhalen pomník císaře Josefa II.³³⁰ U příležitosti 50. výročí založení spolku byla v roce 1898 u vstupu do parku umístěna pamětní tabulka.³³¹

Další větší projekt sekce zahájila v roce 1882.³³² Během dvou let tento stávající park (pozdější městský park) rozšířila. V parku se nacházelo několik soch a fontán (fotografie parku z roku 1908 viz příloha). Přiléhalo k němu také údolí Jizerského potoka s Labutím jezírkem, které bylo vybudováno v roce 1901.³³³ Z Lidových sadů se postupem let stala významná rekreační a odpočinková oblast.³³⁴

K místům, o která se spolek VdN začal v dalších letech starat, přibýlo prostranství v okolí městského divadla a řada dalších alejí, které sekce vybuvovala. Rozšířena byla například v roce 1885 třída císaře Josefa (dnešní Masarykova třída). Postaven byl chodník a vysazena dvojitá alej lip a javorů.³³⁵

Ke čtyřicátému výročí nástupu panovníka na trůn navrhlo vedení spolku VdN – za souhlasu města – vybudovat nové náměstí v části nazývané „Alter Teich“ (dnešní „Rybníček“) a pojmenovat jej „Franz Josef Platz“. S přípravnými akcemi a osazováním lip se začalo 24. října 1888. Práce byly dokončeny v následujícím roce. Když v říjnu 1891 císař Liberec navštívil, podíval se také do stejnojmenného parku a k činnosti spolku se vyslovil pochvalně.³³⁶ Lípami a keři bylo také osázeno cvičiště u Rudolfovy školy a smrky a jasany vojenské cvičiště (Exerzierplatz). V červenci 1890 bylo v městském parku zřízeno dětské hřiště (Kinderspielplatz).³³⁷ V dalších letech se spolek podílel na upravení zahrady u vojenské nemocnice (Truppenspital).

Členové spolku Naturfreunde se také v letech 1889-1891 podíleli na úpravě okolí a vystavění nádrže nazývané Gondelteich (dnes Labutí jezírko).³³⁸

³³⁰ Po vzniku Československa byl pomník v roce 1923 odstraněn. Dle nařízení měly být všechny nápisy, pomníky a památky připomínající monarchii odstraněny. Na jeho místě se dnes nachází jen zachovaný obrubník s květinovou úpravou viz *R. Karpaš*, *Kniha o Liberci*, s. 216.

Podobu dodnes připomíná malované okno na chodbě v prvním patře radnice.

³³¹ *R. Karpaš*, *Kniha o Liberci*, s. 214 - 215.

Na tabulce bylo napsáno: „Diese Parkanlage wurde vom Verein der Naturfreunde in den Jahren 1882-1884 geschaffen“ (tento park založil Spolek přátel přírody v letech 1882 – 1884) viz MNR 1926, s. 74.

³³² Stalo se tak poté, co byla vybudována promenádní třída, a město se rozhodlo věnovat spolku VdN pozemky sousedící se zahradní restaurací Lidové sady (Volksgarten, také sady Petra Bezruče) viz *R. Karpaš*, *Kniha o Liberci*, s. 214.

³³³ *S. Technik*, *V. Ruda*, *Liberec minulosti a současnosti*, s. 66.

³³⁴ Mimo jiné i díky řadě výletních restaurací, upravenému lesoparku s lesními cestičkami a stezkami, doplněné o lavičky a místa k odpočinku.

³³⁵ *F. Zeh*, 1849- 1889. *Zur Geschichte*, s. 72.

³³⁶ *K. Hübner*, 1849 – 1899. *Rückblick*, s. 41 - 42.

³³⁷ *Tamtéž*, s. 41.

³³⁸ *R. Karpaš*, *Kniha o Liberci*, s. 214.

Ne vždy však bylo upravování a zkrášlování města úspěšné. Především sních v zimním období napáchal řadu škod na zeleni. Například v březnu 1894 byl silně poškozen les u Ludvíkova pramene. Mnoho vzrostlých stromů bylo díky sněhu a bouři polámáno. Proto na tomto místě byly vysazeny smrky.³³⁹ V nové vilové čtvrti (území za muzeem směrem k Sedmidomkům) byly v roce 1896 upraveny např. ulice Göthestraße a Mozartova. Bylo zde zasazeno přes 80 velkolistých lip.³⁴⁰ Během několika let zde byla postavena zahradní čtvrť rodinných domů. Osázení zahrad a parková úprava byla koncipována pod odborným vedením spolku Naturfreunde.³⁴¹ Dodnes patří zahradní vilová čtvrť Sedmidomky k nejhezčím částem města.³⁴²

Členové spolku se také podíleli na zlepšení vzhledu okolí kasáren. Pro parkové úpravy věnovali bezplatně řadu různých druhů stromů a keřů. Na dalším osazování se již finančně podílelo město. Částka, kterou město věnovalo, byla určena na nákup 1000 kusů keřů ptačího zobu.³⁴³

Také v dalších letech pokračovalo vysazování alejí a sadů. V roce 1901 dále byly zhotoveny dvě dětská hřiště v městském parku. V nové části města zvané „Am Kranich“ (Na Jeřábu) vysadil spolek několik alejí.³⁴⁴ Vzhledem k velkému množství ploch se však členové více soustředili na udržování a úpravu stávající zeleně.

Zahradnické oddělení také spolupracovalo se školami. Na žádost okresního školního rady města Liberec spolek věnoval žákyním Dívčí obecné a měšťanské školy 300 kusů sazenic květin v květináčích. Tento projekt v nich měl probudit zájem o zahradnickou činnost a přispět k získání nových zkušeností s pěstováním květin.³⁴⁵

Dalším významným počinem členů zahradnického oddělení byla květinová výzdoba oken a domů. První zmínky o této aktivitě jsou z roku 1908.³⁴⁶ Nový způsob zkrášlování domů si získal velkou oblibu a popularitu. Svědčí o tom i skutečnost, že v pozdějších letech byly obdobně zdobeny a upravovány i radniční balkóny.

Do činnosti zahradnického oddělení však zasáhla první světová válka, která zmařila řadu zamýšlených projektů. Jedním z velkolepých plánů spolku VdN například

³³⁹ K. Hübner, 1849 – 1899. Rückblick, s. 42.

³⁴⁰ Tamtéž, s. 43.

³⁴¹ R. Karpaš, Kniha o Liberci, s. 211.

³⁴² Tamtéž, s. 213.

³⁴³ Spolek zde například na vlastní náklady zasadil 38 lip, 19 jilmů, 8 kaštanů a 20 jehličnanů viz K. Hübner, 1849 – 1899. Rückblick, s. 44.

³⁴⁴ K. Hübner, Kurzer Rückblick, s. 47.

³⁴⁵ MNR 1909, s. 65.

byla úprava levé strany Jizerského potoka. Měl zde vzniknout velký park se stezkami a odpočinkovými místy. Doménou celého komplexu měla být galerie postavená na pahorku nad dnešním univerzitním areálem.³⁴⁷

Po skončení války a vzniku Československa se členové zahradnického oddělení zaměřili především na úpravu a údržbu městské zeleně. Této činnosti se díky válce několik let plně nevěnovali. Pozornost byla věnována hlavně prořezávání stromů a keřů, pěstování jarních květin, které byly posléze zasazovány do upravených záhonků. Pravidelně byly například pelargóniemi zdobeny balkóny na radnici, a v okolí divadla byly zasazovány macešky, fuchsie, begónie a další květiny. Udržovány byly také stávající aleje. Vznikaly i nové, ale ve srovnání s dřívějším obdobím jich bylo méně. Upravovány byly také všechny parky a další plochy, o které se spolek staral již dříve. K novým přibyl např. park vytvořený v roce 1931. V tomto roce byl odhalen pomník obětem první světové války. Na úpravě parku v okolí kostela sv. Kříže se podílel spolek Naturfreunde. Hlavním navrhovatelem byl člen zahradnického oddělení Günter Vogel.³⁴⁸

V souvislosti s nízkým počtem členů se také zahradnické oddělení rozhodlo usilovat o nové členy. Členové oddělení se zaměřili především na mladé lidi. Pro studenty libereckých škol chtěli zřídit malou zahradu, na které by si osvojovali pěstování různých rostlin a plodin. Zároveň by tak mohli získat kladný vztah k přírodě.³⁴⁹

Jak bylo uvedeno, potýkal se spolek s nedostatkem financí, proto začal opět organizovat výstavy.³⁵⁰ Jednou z nich byla výstava uspořádaná v roce 1930. V jejím názvu bylo: „Liberec – město zahrad a letních sídel“.³⁵¹ Ve třicátých letech se novou oblastí zájmu stala zahradní architektura a úprava sídlišť. V této souvislosti byla v roce 1934, v rámci veletrhů, uspořádána výstava „Siedlung“.³⁵²

³⁴⁶ MNR 1911, s. 130 – 131.

³⁴⁷ R. Karpas, *Kniha o Liberci*, s. 210.

³⁴⁸ MNR 1932, s. 90 – 92.

³⁴⁹ Tamtéž. (O bližší realizaci však více nevíme).

³⁵⁰ Bylo již zmíněno, že jejich pořádání patřilo do oddělení zahradnického. K výstavám viz kapitola 7.6. Výstavy spolku Naturfreunde a 7.8. Botanická zahrada.

Do této části jsem zahrnula jen dvě výstavy, o kterých se zmíním poprvé. Do kapitoly 7.4. Zahradnická a osazovací činnost jsem je zařadila pro jejich důležitost a význam.

³⁵¹ „Reichenberg als Sommerfrische und als Gartenstadt“. Zahradnické oddělení v této souvislosti představilo řadu plánů a fotografií viz MNR 1930, s. 37 – 38.

³⁵² Tématem byly zahrádky umístěné právě u sídlišť. Měly sloužit pro pěstování zeleniny a přispět k lepší výživě obyvatel viz MNR 1935, s. 60 – 63.

Vzhledem k hospodářské situaci Spolek Naturfreunde také zkoumal význam sídlišť jako vhodné formy obydlí pro chudé obyvatele. Členové VdN se chtěli do budoucna zaměřit na plánování sídlišť, budování zahrádek, vytváření odpočinkových míst s okrasnými rostlinami, keři, rododendrony a vzácnými listnatými a jehličnatými stromy. V této době při provádění zahradnických prací využívali nezaměstnaných lidí.³⁵³ Přispěli tak k jejich lepším životním podmínkám.

Ve třicátých letech se členové spolku také více zaměřili na údržbu městského parku, protože mu nebyla věnována patřičná pozornost. Bylo to způsobeno především nedostatkem peněz ve spolkové pokladně.³⁵⁴ Přesto se i nadále podíleli na nových parkových úpravách. V roce 1936 upravili a zahradnické práce provedli v okolí pomníku „Gothia“.³⁵⁵

V tomto roce také navštívil Liberec prezident republiky Edvard Beneš. Zahradnické oddělení při této příležitosti vyzdobilo květinami a zelení nejen radnici, ale i hotel Zlatý lev.³⁵⁶

Již víme, že činnost spolku Naturfreunde skončila v roce 1938. A ani o zahradnickém oddělení nemáme další zprávy.

7.5. Vydavatelská a publicistická činnost

Již na počátku existence spolku bylo počítáno s vydáváním odborného časopisu, který by zároveň sloužil jako spolkový list. Jeho vydávání bylo zakotveno hned v prvních stanovách z roku 1849. Avšak jak bylo uvedeno, časopis vyšel o 20 let později, roku 1870 a dostal jméno „Mittheilungen aus dem Vereine der Naturfreunde in Reichenberg“. Spolek vydával časopis vlastním nákladem. Jeden výtisk měl v průměru 90 stran.

³⁵³ MNR 1936, s. 52.

³⁵⁴ Zbytky městského parku se dnes rozprostírají pod areálem Lidových sadů. Zůstal zde jen kruhový bazén, bez vody a vodotrysku viz *K. Čtveráček, J. Mohr*, Liberec, Reichenberg. Mezi vzpomínkou a přítomností, s. 147.

³⁵⁵ Jednalo se o „Kriegsdenkmal der Burschenschaft“, který byl postaven naproti Obchodní komoře viz MNR 1937, s. 40 – 43.

³⁵⁶ Při Benešově návštěvě bylo 18. 8. 1936 uspořádáno setkání s místními spolky viz *R. Karpaš*, Kniha o Liberci, s. 348.
Ve spolkovém časopise jsem však podobné zprávy nenalezla, a tak není zřejmé, zda se ho účastnil i spolek VdN viz MNR 1937, s. 40 – 43.

Prvním redaktorem byl jmenován Adolf Hlawatsch, učitel a sekretář spolku VdN, který časopis redigoval do roku 1875. První číslo vyšlo 1. ledna 1870. Hned v úvodu byl otištěn článek, ve kterém direktorium oslovovalo členy a příznivce spolku. Výtisk měl jen 32 stran a obsahoval údaje za uplynulý spolkový rok, tzn. za rok 1869. Byly v něm obsaženy zprávy o stavu pokladny, seznam řádných členů spolku, korespondentů a čestných členů. Dále obsah schůzí za uplynulý rok, složení direktoria a zprávu zahradnické sekce o její činnosti.

Druhé číslo z roku 1871 navíc obsahovalo zprávu o činnosti spolku v předchozím roce. Poprvé byly otištěny zkrácené verze některých přednášek a také pojednání (Abhandlungen) na různá, nejen přírodovědná témata.³⁵⁷ V dalším čísle z roku 1872 byl navíc uveřejněn seznam spolků a společností, se kterými byl spolek Naturfreunde v písemném styku a s nimiž si vyměňoval časopis. Dále zde byl uveřejněn seznam dárců a předmětů, které byly spolku věnovány. Také zde nacházíme článek o exkursi, kterou členové podnikli v roce 1871.

Do čtvrtého čísla z roku 1873 byly přidány seznamy darů pro knihovnu a přehledy sbírek pro kabinet přírodnin. V časopise byl také uveřejněn článek pojednávající o výletu členů VdN na Sychrov. Páté číslo z roku 1874 poprvé otisklo „pamětní list“ (Gedenkenblatt) se seznamem zesnulých řádných a čestných členů spolku (v pozdějších letech nacházíme u významnějších členů i stručný nekrolog). V tomto čísle byla uveřejněna meteorologická tabulka a zpráva o činnosti a měření meteorologické stanice v Liberci (v dalších letech byly uváděny i 4 pobočky).

V letech 1876–1880 časopis redigoval Anton Schmidt, učitel obecné školy. V těchto letech se obsah čísel výrazně nezměnil. Jen se v některých ročnících ojediněle objevovaly nové rubriky. Například v roce 1878 byl v časopise uveřejněn seznam ptactva vyskytujících se v okolí Liberce. Dále pak byla poprvé uveřejněna zpráva knihovníka o stavu a přírůstcích v knihovně.

Od roku 1881 až do roku 1890 byl redaktorem časopisu Friedrich Zeh, úředník okresního soudu. S novým vedením časopisu došlo i k jisté proměně v koncepci časopisu a k upravení jeho podoby. Od čísla 13. z roku 1882 byl obsah časopisu následující:

³⁵⁷ Dalo by se říci, že tím byl časopis rozdělen na dvě části. První část, která obsahovala odborné články a druhá, která byla zaměřena na spolkové záležitosti. Autory těchto pojednání byli řádní, čestní i korespondující členové spolku. Počet článků v jednom čísle časopisu se pohyboval v průměru 2 – 5.

- I. Přednášky
- II. Spolkové záležitosti
 - Projev prezidenta spolku Ludwiga Hlasiwetze na výroční schůzi
 - Zpráva o činnosti spolku
 - Zpráva referenta sekce zahradnické
 - Zpráva konzervátora (o sbírkách mineralogických, botanických a zoologických, o návštěvnosti v přírodovědeckém muzeu)
 - Zpráva knihovníka (o stavu knihovny, o nových přírůstcích časopisů a odborných publikací zaměřených na zoologii, botaniku, mineralogii, anatomii, geologii, zemědělství, zahradnictví, chemii, matematiku, fyziku, geometrii, geografii a dějiny)
 - Zpráva o stavu pokladny (příjmy a výdaje spolku)
 - Výroční zpráva meteorologické stanice a čtyř poboček (odborné pojednání o počasí v minulém roce a také tabulka s údaji)
 - Seznam spolků, které si s VdN vyměňovaly časopisy
 - Pamětní list
 - Výpis darů (dary pro knihovnu a sbírky, různé předměty)
 - Seznam řádných členů
 - Seznam čestných členů
 - Seznam korespondujících členů
 - Složení direktoria

Po odchodu F. Zeha v roce 1890, zůstaly forma a vzhled časopisu přibližně stejné. Upraveny byly jen některé rubriky a jejich názvy. Tyto změny souvisely se stanovami z roku 1888. Základní koncepce – přednášky a spolkové záležitosti – zůstaly. Přejmenované a upravené názvy rubrik pak obsahovaly zprávy zapisovatele o činnosti VdN v roce, správce sbírek, oddělení pro přírodní vědy a vlastivědu a vedoucího meteorologické stanice z Liberce a Nové louky.

Redaktorem se stal Leopold Watznauer, učitel měšťanské školy. Časopis vedl v letech 1891–1894. V této době se začaly v časopise objevovat různé fotografie a výzvy vedení spolku a také reklama umístěná na zadní straně. Například informace o knihovně, botanické zahradě, muzeu a sbírkách.

Od 26. čísla, které vyšlo v roce 1895, vedl časopis plných 36 let Karl Hübner. Nové vedení redakce se zaměřilo více na odbornou stránku časopisu, a proto byl větší prostor věnován odborným článkům. Vydávána byla poměrně obsáhlá čísla, kdy jeden výtisk měl v průměru 140 stran. Opět se v časopise nacházely fotografie, př. květin, členů spolku či ze sbírek muzea. Když v roce 1908 zemřel dlouholetý starosta spolku L. Hlasiwetz, byl v časopise otištěn jeho životopis zaměřený především na výčet jeho zásluh o rozvoj spolku. Až do války měl časopis přibližně stejné schéma.

Během první světové války bylo jeho vydávání z ekonomických důvodů omezeno. Neznamenal to však jeho zánik. Například v roce 1915 vyšlo 42. číslo. Obsahovalo však jen dva odborné články a zprávu meteorologické stanice. Nebyla zde však žádná zmínka o situaci ve spolku, natož o aktuální politické situaci.

Po válce vyšel časopis v roce 1921. Vznik samostatného Československa však na jeho stránkách nebyl reflektován. Poválečná situace se odrazila na obsahu, rozsahu a vzhledu časopisu. V průměru měla jednotlivá čísla okolo 50 stran. Zprávy byly strohé (např. byla uveřejněna jen výroční zpráva meteorologické stanice) a obsahovaly málo zpráv o spolkové činnosti, neboť více místa bylo věnováno odborným článkům.³⁵⁸ Tak tomu bylo po celá dvacátá léta, konkrétně až do roku 1931, kdy K. Hübner zemřel.

Od roku 1932 měl časopis nové vedení. Na jeho redigování se podíleli ředitel Bruno Müller a Günter Vogel, zahradní architekt a zapisovatel. Základní obsahová náplň a struktura časopisu zůstala zachována. Vzhled časopisu však byl jiný. Na obalu nově vydávaného časopisu byl znak města Liberce.³⁵⁹ Další podstatnou změnou v témže roce bylo přejmenování časopisu. Od 54. čísla se jmenoval „Mitteilungen des Vereines der Naturfreunde in Reichenberg“ (titulní strana časopisu viz obrázek v příloze). Navíc od roku 1934 bylo v podtitulu označení „Wissenschaftlicher Verein“ – vědecký spolek. Pozorujeme tedy opět větší odbornost časopisu. Vědeckou část vedl Bruno Müller a spolkové záležitosti měl v časopise na starosti G. Vogel. Ve srovnání s předchozím obdobím byla čísla opět silnější, v průměru měl jeden výtisk 80–90 stran.

Časopis obsahoval z větší části odborné články, v průměru 5 vědeckých pojednání v jednom čísle. Dále obsahoval tyto zprávy: složení představenstva a seznam

³⁵⁸ V časopise již nebyly zveřejňovány přehledy o hospodaření spolku. Lze se také domnívat, že mnohem menší rozsah časopisu souvisel s nedostatkem financí. V tomto duchu pojednávají i zprávy o činnosti spolku.

³⁵⁹ Vedení města s tím souhlasilo viz MNR 1932, s. 90-92.

členů v „širším vedení“ spolku, seznam členů čestných a korespondujících. Také spolková sdělení o činnosti spolku v uplynulém roce plus počet čestných, řádných a korespondujících členů.³⁶⁰ Byly v něm byly zařazeny zprávy, které souvisely s činností spolku, např. zpráva zahradnického oddělení, přírodovědeckého muzea a meteorologické stanice. Nově se v časopise objevovala reklama, která upozorňovala na botanickou zahradu, muzeum, na schůze spolku či na skleníky ve spolkové zahradě. Inzerce měla zaujmout a upoutat veřejnost a přispět tak k získání nových členů.

V roce 1932 byla poprvé otištěna i cena časopisu. Jeden výtisk stál 15 korun. Od roku 1929 byl opět uveřejňován seznam spolků, které zasílaly spolku VdN své časopisy. Dále byly otiskovány články, které popisovaly studijní cesty spolku. Občas byl také uveřejněn přehled přednášek, které spolek pořádal od roku 1930 v rámci diskusních večerů.

Světová hospodářská krize měla dopad i na činnost spolku Naturfreunde, ale zdá se, že z pohledu časopisu ne tak výrazný.

Časopis byl dále doplněn o různé fotografie, obrázky, mapky, plány a jiný materiál. V roce 1935 byl také uveřejněn seznam autorů a děl, která byla napsána o místní vlastivědě.

V souvislosti s výročími spolku vycházela upravená vydání spolkového časopisu (Festschrift). Například v roce 1889, 1899, 1909. Většinou obsahovala oddíl shrnující historii spolku a různé statistické přehledy (např. o počtech členů, typech a množství přednášek aj.). Ostatní rubriky byly zachovány.

Po roce 1900 byla několikrát vydána dvojčísla časopisu, př. v roce 1906 (časopis obsahoval zprávy za roky 1905 a 1906), dále pak ještě ročníky 1909, 1911 a 1913.

Tisk časopisu obstarávala střídavě tiskárna Rudolfa Gerzabeka a firma Gebrüder Stiepel. Některá čísla byla vytištěna u firmy „Hermann Richter Söhne“ z Liberce či u Karla Thera. O počtech odběratelů nemáme žádné zprávy, stejně tak nejsou k dispozici údaje o nákladech časopisu za dobu jeho vydávání. Vycházel však vždy na jaře.³⁶¹

Spolkový časopis byl výhradně odborným periodikem, které přinášelo vědecká pojednání z různých oblastí přírodovědy, a kromě spolkových záležitostí zde nebyly publikovány žádné příspěvky soukromého charakteru. Na stránkách časopisu

³⁶⁰ Seznam řádných členů již uveřejňován nebyl.

³⁶¹ ...“in den alljährlich erschienenen Vereinsmitteilungen, deren 47. Jahrgang im heurigen Frühjahr erscheint“ viz RZ 15. 1. 1925.

publikovali nejen členové z řad spolku VdN, ale i významní přírodovědci a nečlenové.³⁶²

Poslední číslo časopisu vyšlo v roce 1938, a tím skončila veškerá vydavatelská činnost spolku Naturfreunde. Spolek jako celek jinou publikační činnost nevyvíjel, kromě vydávání svých stanov (titulní strany stanov spolku z let 1849 a 1869 viz příloha).

Jednotliví členové spolku (řádní a čestní) přispívali odbornými články do místních novin. Například Gottfried Menzel či Josef Fousek uveřejňovali (v 60. letech 19. století) své články v novinách Reichenberger Zeitung.

Výjimečný byl v této souvislosti počin profesora Franze Hüblera, který sestavil Průvodce po Liberci a jeho okolí (Führer durch Reichenberg und Umgebung). Podnět k této práci dal již v roce 1873 tehdejší prezident VdN Ludwig Hlasiwetz.³⁶³ Hüblerův „Průvodce“ z roku 1883 nastiňoval možnosti menších či větších výletů s rozdílnou obtížností a jsou zde také popsány ukazatele a tabulky pro turisty, které zhotovil sám autor.³⁶⁴

7.6. Výstavy spolku Naturfreunde

S myšlenkou na pořádání výstav přišel poprvé prezident spolku Wilhelm Siegmund. Navrhoval vystavovat květiny, zahradní a polní plodiny, zeleninu, zahradnické a hospodářské nářadí.³⁶⁵

Výstavy spolku Naturfreunde lze rozdělit do několika skupin. První skupinu tvoří „drobné“ výstavy, které se konaly v době, kdy spolek neměl ještě vlastní muzeum. Členové je mohli navštívit před schůzí spolku. Často zde byly vystavovány exponáty,

³⁶² O autorech a tématech odborných statí a referátech z přednášek viz kapitola 7.1. Přednášková činnost.

³⁶³ Navrhoval vytvořit průvodce pro cestující, kteří chtěli blíže poznat Liberec a jeho okolí viz K. Hübner, 1849 – 1889. Rückblick, s. 32.

³⁶⁴ Celé dílo bylo prací vlastivědné sekce spolku Naturfreunde viz F. Zeh, 1849 – 1889. Zur Geschichte, s. 66.

³⁶⁵ A. Hlawatsch, Geschichtliche Skizze, s. 72.

kteře souvisely řrřvř s řřednřřřkou. Dřle zde byly k vidřnř kvřtiny a dalřř drobnř řředmřř.³⁶⁶

Dřuhou skupinu řředstavujř, tzv. „velkř“ vřstavy. Byly řtyřř, a to v letech 1870, 1874, 1881 a 1883. Zamřřeny byly na vystavovřnř kvřtin a rostlin.³⁶⁷ Do třetř skupiny patřř ostatnř vřstavy. Myřleny třm jsou vřstavy, kterř spolek organizoval společně s jinřmř spolky, a vřstavy, na kterř byl ostatnřmř korporacemř zvan (viz kapitola Spolupřrce). Do třto kategorie dřle patřř vřřchny ostatnř vřstavy, kterř spolek organizoval, a kterř jsou jřř zmřnřny v jinřch kapitolřch, protože souvisely s uvedenou řinnostř.³⁶⁸

Prvnř drobnř vřstavy se uskuteřnily jřř v roce 1869.³⁶⁹ Napřřřklad na řervencovř schřzi byly vystavovřny rřře (200 kusř ve 100 druhřch) a dalřř rostliny, kterř dodaly sami řlenovř, např. zahradnřři Kilian, Třpferr nebo Anton Jahnel. Cizokrajnř rostliny řředstavil Wilhelm Siegmund. Na dalřř schřzi, konanř v srpnu 1869, vystavoval opřt K. Kilian. Tentokrřte zvonkokvřt, kterř sřm vypřřstoval ze semen.

Prvnř velkř vřstava rřřř a rostlin se uskuteřnila 3., 4., a 5. řervence 1870 na pozemcřch zahradnřřa Karla Kiliana.³⁷⁰ řřastnilo se jř 32 vystavovatelř a řistř zisk řinil 211 zlatřch. Byla to řplně prvnř vřstava rřřř v Liberci.³⁷¹ Vřstava byla řspřřnř, a tak se spolek Naturfreunde rozhodl uspořřdat dalřř. Tentokrřt bylo vystavovřno ovoce, zelenina, zahradnř a polnř plodiny. Vřstava se uskuteřnila v budovř reřlky, a to od 28. zřřř do 4. řřřna 1870.³⁷² Akce se zřřastnilo 58 vystavovatelř a hrubř přřjem obnřřel 387 zlatřch. Na třto druhř vřstavř byly udřlovřny medaile, 10 zlatřch a 15 střřbrnřch.³⁷³ Na vřstavř bylo konstatovřno, ře ovoce přřstovanř v okolř Liberce je stejnř kvalitnř jako z jinřch oblastř (př. ze Zhořelecka ři Sychrova).³⁷⁴

³⁶⁶ Např. profesor Maade ukřzal řivou břlou krysu a kvetou orchidej a dr. J. Fousek slepřř vejce bez řloutku viz RA Nr. 18. 3.3.1860.

³⁶⁷ Bude o nich pohovořeno v dalřř řřsti.

³⁶⁸ Napřřřklad Přřrodovřdeckř vřstava z roku 1875 je uvedena v kapitole pojednřvajřcř o muzeu spolku Naturfreunde.

³⁶⁹ Vřstavy byly zakotveny ve stanovřch z roku 1869, a organizovala je sekce zahradnřckř. Vřstavy mřly přřspřt k rozvoji zahradnřckř řinnosti a zřřkřvřnř novřch řlenř. Konřnřm vřstav si vřřak spolek hlavnř obstarřval nezbytnř finanřnř přřstředky pro dalřř řinnosti.

³⁷⁰ K. Hřbner, 1849-1889. Rřckblick, s. 31.

Břřře k třto vřstavř viz MNR 1871, s. 59 – 61.

³⁷¹ F. Zeh, 1849- 1889. Zur Geschichte, s. 51-52.

³⁷² K třto vřstavř viz MNR 1871, s. 61 – 65.

³⁷³ Tamtřř. Dřle takř MNR 1871, s. 8 – 9.

³⁷⁴ Obř vřstavy souvisely se vznikem botanickř zahrady (viz takř kapitola 7.8. Botanickř zahrada)

MNR 1874, s. 93.

Druhou významnou výstavu květin spolek zorganizoval v srpnu 1874. Výstava přinesla nejen vysoký finanční zisk (854 zlatých), ale přispěla také k uskutečnění jeho cílů (nárůst členské základny). Velkou zásluhu na uskutečnění měla i liberecká spořitelna, která dala k dispozici své zahrady. Návrh na uspořádání výstavy, která proběhla od 15. do 24. srpna 1874, vypracoval Karl Görner, poradce sekce zahradnické.³⁷⁵

Opět byly uděleny medaile (zlaté, stříbrné či bronzové, nebo také medaile s pozlacením). Návštěvnost výstavy byla vynikající, neboť ji navštívilo 7400 platících osob.³⁷⁶

V dalším roce, od 29. srpna do 9. září 1875, byla uspořádána již zmíněná Přírodovědecká výstava.³⁷⁷

Třetí velkou výstavu květin a rostlin připravil spolek VdN na srpen roku 1881. Kromě finančního zisku (489 zlatých) chtěl také přilákat a získat nové obdivovatele a milovníky květin. Výstava se uskutečnila opět v zahradě liberecké spořitelny a byla prezentována jako „podoba ideální zahrady“. Mezi účastníky na slavnostním zahájení 14. 8. 1881 byli přítomni starosta města Gustav Schirmer, okresní hejtmán Emil Janda a dále řada členů městského zastupitelstva. Vystavovány byly také „kobercové rostliny“,³⁷⁸ předměty pro vázání květin, rostliny studenomilné a teplomilné a zahrádkářské potřeby. Výstavy se zúčastnilo na 5500 návštěvníků.³⁷⁹ Výstava byla velmi úspěšná a u obyvatel byla kladně přijata. Díky tomu spolek získal nové členy a také dárce a příznivce.

O dva roky později, červnu 1883, byla uspořádána výstava růží. Výstavním místem se stal skleník Maxe Piersiga. Tato výstava však byla poznamenána nepříznivými okolnostmi, špatným počasím. V důsledku toho dorazily vystavované růže

³⁷⁵ K. Hübner, 1849 – 1889. Rückblick, s. 33-34.

³⁷⁶ F. Zeh, 1849 – 1889. Zur Geschichte, s. 56.

³⁷⁷ Viz kapitola 7.9. Přírodovědecké muzeum.

³⁷⁸ „Zahradní záhon hustě osázený nízkými rostlinkami, které svým uspořádáním vytváří zdánlivě kobercový vzor (př. violky a macešky). Vždy jsou sázeny rostliny stejného druhu dle květů, barvy listů, odstínu jejich zeleně a dle celkové délky jejich kvetení. Blíže viz Der große Brockhaus, 18. díl. Leipzig 1934, s. 561.

³⁷⁹ K. Hübner, 1849 – 1889. Rückblick, s. 38.

Z 24 vystavovatelů bylo 16 odměněno. Např. za první místo dostal vystavovatel zlatou spolkovou medaili nebo za druhé místo byl udělen stříbrný pohár, cena města viz F. Zeh, 1849 – 1889. Zur Geschichte, s. 62.

pozdě a řada vystavovatelů se odhlásila, a proto byla účast veřejnosti chabá. Z toho důvodu byla výstava zamýšlená na další část roku zrušena.³⁸⁰

I přes neblahou zkušenost se spolek rozhodl uspořádat další, již čtvrtou velkou výstavu květin a rostlin. Proběhla od 8. do 16. srpna 1886. Jako výstavní plocha posloužila spolková zahrada. Slavnostnímu otevření byli přítomni starosta města Karl Schücker, řada zastupitelů města a vedení spolku Naturfreunde. Opět přišlo málo návštěvníků, ačkoliv se výstava konala na dobrém místě. Vždyť třída císaře Josefa byla o letních měsících velmi rušná a živá. Finanční zisk z výstavy byl nulový. Přesto byly některým z 23 vystavovatelů uděleny ceny a čestné diplomy.³⁸¹

Výstavy tohoto typu pomalu ustávaly, protože neplnily očekávané předpoklady. Se vznikem botanické zahrady se spolek přeorientoval na jiný typ výstav. Dosavadní preferovaly spíše vystavování květin.

Výstavy pořádané v dalších letech byly zaměřené na vystavování flóry, která se nacházela v botanické zahradě. V pozdějších letech se výstavy také více orientovaly na prezentování zahradní kultury.³⁸²

7.7. Výlety spolku Naturfreunde

Výlety pro členy spolku Naturfreunde sloužily k rozšiřování jejich odborných znalostí. Pořádané výlety také souvisely s odborným výzkumem okolí. Již první stanovy z roku 1849 zakotvovaly výzkum, který měl být zaměřen na faunu a floru v okolí Liberce³⁸³. Výletní aktivity byly tedy zaměřeny výhradně na blízké okolí domova.

Členové o nich poté podávali zprávu na schůzi spolku. Výlety však byly pořádány nepravidelně, dalo by se říci, že nárazově. Nebo se o nich nehovořilo jako o výletech, protože přednášek s tematikou liberecké flóry a fauny bylo opravdu hodně. Výrazně více jich bylo jen v 70. letech 19. století a poté až ve 20. letech 20. století (o jiných typech výletů a studijních cestách spolku viz kapitola 8. SPOLUPRÁCE S JINÝMI SPOLKY A ORGANIZACEMI).

³⁸⁰ F. Zeh, 1849 – 1889. Zur Geschichte, s. 65.

³⁸¹ K. Hübner, 1849 – 1889. Rückblick, s. 41.

³⁸² K těmto výstavám viz kapitola 7.8. Botanická zahrada.

³⁸³ Výlety jako takové však byly zakotveny jen v Jednacím řádu spolku z roku 1890, a plánovalo je oddělení pro přírodní vědy a vlastivědu.

První výlet, který byl uskutečněn 13. srpna 1871, byl výlet na zámek Sychrov. Velkou zásluhu na zrealizování celého podniku měl zahradník Karl Kilian. Na cestu vlakem do Sychrova se vydalo 26 členů spolku plus 6 žen. Na tamním nádraží byli přivítáni panem Maschkem, ředitelem zahrady u knížete Rohana a panem Greinerem, správcem zámku. Kromě prohlídky zámku a domácí kaple se členové zaměřili hlavně na park a skleník s rostlinami a palmami. Výlet byl zakončen v restauraci společným jídlem.³⁸⁴

V následujícím roce podnikl výlet Leopold Watznauer společně s Wilhelmem Siegmundem. V srpnu 1872 se vydali ke zřícenině hradu Hamrštejn. Z Liberce jeli vlakem až do Machnína a odtud pokračovali pěšky. Během cesty hovořili o geologické minulosti údolí Nisy a o výskytu hornin v určitých lokalitách. Cestou se také zaměřili na sběr různých rostlin. O tomto výletu poté L. Watznauer referoval na schůzi spolku 2. října 1872. Na jejím závěru dodal, že by se výletní činnosti mělo věnovat více členů.³⁸⁵

Výletní činnost sice patřila mezi důležité aktivity spolku Naturfreunde, přesto jí ale nebyla věnována taková pozornost. Další výlet, o kterém jsme informováni, byl uskutečněn až v roce 1891. Podnikl jej Anton Schmidt, ředitel měšťanské školy a čestný člen VdN. Jeho cesta směřovala do Jizerských hor. Svou pozornost soustředil především na pozorování flóry a fauny.³⁸⁶

Více výletů bylo realizováno až ve dvacátých letech dvacátého století, konkrétně 13. května 1923 byl uspořádán jednodenní výlet do okolí Máchova jezera. Celou výpravu vedl profesor Emil Thum, jenž zároveň poskytl i zajímavé informace odbornějšího charakteru.³⁸⁷

V následujícím roce (1924) se uskutečnil další jednodenní výlet, který opět vedl E. Thum. Tentokrát výprava směřovala do oblasti severní strany Ještědských hor – Rynoltic).³⁸⁸ Také v roce 1925 byl uspořádán jednodenní výlet. V půli října se členové vydali na „procházku podzimním listnatým lesem“ směrem na Kryštofovo Údolí a Karlov pod Ještědem.³⁸⁹

³⁸⁴ MNR 1872, s. 85-87.

³⁸⁵ MNR 1873, s. 35-46.

³⁸⁶ MNR 1892, s. 1-6.

³⁸⁷ MNR 1924, s. 55-56.

³⁸⁸ MNR 1925, s. 50-51.

³⁸⁹ MNR 1926, s. 75.

V následujících letech výletní činnost opět ustala. Až ve 30. letech 20. století byl realizován další výlet. V souvislosti s hledáním pramenů pitné vody pro Liberec uspořádal Dr. Müller 20. srpna 1932 „geologický“ výlet k vrtům do Machnína.³⁹⁰

7.8. Botanická zahrada

Botanická zahrada představovala další významnou aktivitu spolku Naturfreunde. Její vznik spadá do poloviny 70. let 19. století. Popud k jejímu zřízení vzešel od spolku Naturfreunde. V roce 1869 vznikla nová sekce, „sekce osazovací a zahradnická“ (Anpflanzungs–und Gartebausektion).³⁹¹ Její součástí byla i později založená botanická zahrada. První impulsy a návrhy ke zřízení zahrady padly již na květnové schůzi spolku roku 1870.³⁹² Ze stanov již víme, že zamýšlená botanická zahrada měla pomáhat libereckým školám při výuce botaniky. Zároveň měla realizovat cíle spolku související s osazováním a výsadbou.

Postupem let se z ní stalo významné kulturní zařízení, které však během doby své existence prošlo řadou změn. Týkaly se jak pozemku, na kterém byla zahrada umístěna, tak materiálního zázemí (skleníky, atd.) a celé řady dalších záležitostí. V dnešní době patří mezi významné botanické zahrady jak u nás, tak v zahraničí, hlavně díky složení a rozmanitosti svých sbírek.

První problém, který musel spolek vyřešit, bylo nalezení odpovídající parcely. Pro získání finančních prostředků na její zakoupení začal spolek Naturfreunde organizovat výstavy. První dvě výstavy, o kterých jsem již psala, se uskutečnily v roce 1870 (k těmto dvěma výstavám podrobněji viz kapitola 7.6. Výstavy spolku Naturfreunde).³⁹³

Pro vznik zahrady byl rok 1870 neobyčejně důležitý. Na návrh Antona Jahnla, magistrátního rady, bylo na schůzi spolku 5. srpna 1870 rozhodnuto o zřízení botanické zahrady v Liberci.

³⁹⁰ MNR 1933, s. 77-78 (Výletu se zúčastnilo hodně členů).

O dalších výletech již nejsme informováni.

³⁹¹ F. Zeh, 1849 – 1889. Zur Geschichte, s. 43.

³⁹² Tamtéž, s. 51.

³⁹³ K této výstavě viz MNR 1871, s. 61 – 65.

Organizačním zajištěním byla v roce 1871 pověřena speciální komise. Komise se skládala ze čtyř oddělení zastoupených vždy dvěma členy. Právními otázkami se zabývali Anton Jahnel a advokát Ignaz Sieber. Stavební problematiku měli na starosti architekt Gustav Sacher a A. Griesbach, technický referent. Anton Wiede, profesor reálky a Ferdinand Appelt, učitel obecné školy, řešili otázky spojené se školstvím. A konečně problematice zahradnické se věnovali Adolf Walter, lesní asistent a Ignaz Křiž, pekař.³⁹⁴

Potřebný pozemek přenechalo spolku město v roce 1875. Tato parcela se stala výchozím místem pro vytvoření spolkové zahrady (místo dnešního muzea, Masarykova třída) a také místem, kde byla vybudována školka a později spolkový dům. S přípravnými pracemi se započalo hned na začátku ledna 1876. Městské zastupitelstvo schválilo bezplatné užívání pozemku již 18. ledna 1876. V tomto roce byla parcela ještě oplocena a vedení spolku rozhodlo, že pozemek bude dostatečně vhodný i pro umístění botanické zahrady. Rok 1876 se stal rokem vzniku botanické zahrady.

Finanční podporu spolek dále hledal u ředitelství reálného gymnázia, u učitelů škol a hlavně u místodržitelství pro království České. Místodržitelství ještě za rok 1876 přidělilo spolku Naturfreunde 200 zlatých. Navíc přislíbilo i podporu pro další roky.³⁹⁵ Zahradnická sekce také zřídila fond (Gartenbaufond), ze kterého měly být čerpány prostředky na krytí všech výdajů spojených s budováním zahrady.³⁹⁶

Dále se spolek Naturfreunde dohodl s odborníkem Josefem Töpferem, který zhotovil plán na rozdělení celé parcely. Vytvořil tři přibližně stejné díly. Největší třetina byla určena pro školku, a zbývající dvě třetiny pro botanickou zahradu. Dle tohoto plánu měla zahrada 12 hlavních a 80 vedlejších oddělení. Znamenalo to, že arboretum obsahovalo 49 čeledí s 460 druhy. Dále 80 čeledí jevnosnubných rostlin a 40 čeledí tajnosnubných či bezděložných rostlin s více než 2000 druhy. Ve spolkové zahradě byla školka, která sloužila hlavně pro pěstování dřevin určených pro výsadbu ve městě. Vedle ní zde bylo již zmíněné arboretum. Podstatné práce v něm byly dokončeny v roce

³⁹⁴ F. Zeh, 1849 – 1889. Zur Geschichte, s. 52 - 53.

Dále viz MNR 1872, s. 16.

³⁹⁵ MNR 1877, s. 42.

³⁹⁶ Tamtéž, s. 43.

1879.³⁹⁷ Tento rok je proto považován za rok vzniku arboreta, které bylo určeno hlavně pro vědecké účely.

Zřízení a fungování botanické zahrady představovalo velké nároky na její péči a údržbu. Z toho vyplývalo, že zahradník musel bydlet přímo v zahradě. Proto se spolek usnesl, že v botanické zahradě bude postaven spolkový dům. Dále, že jeho součástí bude také učební místnost sloužící školám pro výuku botaniky.³⁹⁸ Návrh byl schválen na výroční schůzi spolku 17. ledna 1877.³⁹⁹ Ještě v témže roce vypsalo vedení spolku dlužné úpisy (celkem 188, po 10 zlatých) na pokrytí nákladů spojených s touto stavbou. Na jejich zaplacení se podíleli z velké části příznivci spolku.⁴⁰⁰ V srpnu téhož roku byl dům dokončen a zpřístupněn. Při této příležitosti spolek uspořádal malou slavnost, které se zúčastnili starosta města Gustav Schirmer, zástupci městského zastupitelstva, dále členové mužského pěveckého sboru (Männergesangsverein) a celá řada dalších hostů.⁴⁰¹

Na tomto pozemku byly zpočátku pěstovány stromy a keře, neboť spolek chtěl touto činností zajistit dostatek materiálu k osazování parků a dalších zatím nevyužitých ploch ve městě. Jedním z hlavních důvodů vzniku zahrady byl také zisk finančních prostředků na činnost spolku Naturfreunde.

V první fázi se spolek v zahradě zaměřil na úpravu a zkvalitnění půdy a zeminy pro rostliny, které zamýšlel pěstovat. Vlivem špatného počasí v roce 1879 však o některá semena rostlin a i o samotné rostliny přišel. Proto začal ve větší míře vysazovat rostliny, které si sám vypěstoval.⁴⁰² V tomto roce členové uspořádali ve spolkovém domě výstavu ovoce. Z větší části se na ní materiálně podíleli sami. Pomoc poskytli různí dárci, jako například městské zastupitelstvo a spořitelna.⁴⁰³

Na začátku 80. let 19. století začal spolek Naturfreunde uvažovat o vybudování skleníku, který by sloužil jako zásobárna rostlin použitelných pro další zkrášlování jinak nevyužitých míst v Liberci.⁴⁰⁴ Souhlas ke stavbě byl dán na prosincové schůzi roku 1883.⁴⁰⁵ V této záležitosti pomohl spolku Naturfreunde Johann Liebieg věnováním čtyř

³⁹⁷ MNR 1936, s. 34.

³⁹⁸ MNR 1878, s. 81.

³⁹⁹ F. Zeh, 1849 – 1889. Zur Geschichte, s. 57-58.

⁴⁰⁰ Mnoho z nich se nakonec vzdalo zpětného vyplacení peněz viz F. Zeh, 1849 – 1889. Zur Geschichte, s. 58.

⁴⁰¹ Tamtéž.

⁴⁰² Například až 800 druhů různých bylin viz MNR 1881, s. 36.

⁴⁰³ MNR 1880, s. 47 – 53.

⁴⁰⁴ MNR 1884, s. 14 – 15.

⁴⁰⁵ F. Zeh, 1849 – 1889. Zur Geschichte, s. 64.

fotografií palmových skleníků z vídeňského Schönbrunnu. Spolek se nechal předlohou inspirovat a na počátku roku 1884 započal s jeho stavbou (fotografie skleníku viz příloha).⁴⁰⁶ Skleník byl rozdělen na tři části. Ve dvou odděleních se pěstovaly rostliny a jedna část sloužila jako vstupní místnost. Především zde byly pěstovány „kobercové rostliny“ (Teppichpflanzen).

Do stejného období spadá činnost „Komise pro slavnostní odhalení památníku císaře Josefa“. Ta věnovala spolku Naturfreunde 350 zlatých. Spolek jich zpětně použil na osázení právě budovaného parku císaře Josefa. K výsadbě byly využity rostliny vypěstované v novém skleníku.⁴⁰⁷ Finální práce na skleníku byly dokončeny v březnu, a to i díky finančnímu příspěví prezidenta VdN. Pro účely dalšího vysazování spolek zhotovil ještě šest pařenišť, které byly využívány pro předpěstovávání.

V roce 1884 byla provedena regulace třídy císaře Josefa, která se dotkla také zahrady spolku Naturfreunde. Její plot musel být posunut o několik metrů nazpět. To znamenalo, že spolek byl nucen část stromů přemístit jinam, část bohužel byla skácena (jednalo se o vzrostlou alej javorů a jilmů). Zrušením části zahrady utrpělo především arboretum, které tak ztratilo své systematické a tematické uspořádání.⁴⁰⁸ Proto se spolek v následujícím roce zaměřil na jeho obnovu a díky trvalým sympatiím spořitelny na ni dostal částku 700 zlatých.⁴⁰⁹

V souvislosti s již zmíněnou výstavou, konanou v srpnu 1886,⁴¹⁰ byly v zahradě provedeny úpravy, které měly návštěvníkům poskytnout lepší obraz o spolkové zahradě. V tomto roce se v zahradě nacházel spolkový dům, botanická zahrada, arboretum a školka. Školka obsahovala okolo 10000 kusů dřevin. Například divoké a šlechtěné třešně a jabloně, šlechtěné švestky, dále vlašské ořechy, javory, jasany, hlohy, lípy, břízy, duby, buky, jilmy a mnoho druhů jehličnanů. Také celou řadu keřů (angrešt, rybíz a magnólie). Velké množství těchto ovocných stromů a keřů bylo prodáváno a spolek tak získával prostředky na další činnost. Byly také případy, kdy spolek některé dřeviny bezplatně daroval.

⁴⁰⁶ MNR 1884, s. 44 – 51. Konstrukce byla zhotovena ze železa. Celkové náklady se pak dostaly na 1000 zlatých.

⁴⁰⁷ F. Zeh, 1849 – 1889. Zur Geschichte, s. 64.

⁴⁰⁸ MNR 1885, s. 30 – 43.

⁴⁰⁹ Tamtéž, s. 39 – 43.

⁴¹⁰ MNR 1887, s. 58 – 61.

V botanickém oddělení se nacházely například studenomilné a teplomilné rostliny, několik druhů orchidejí, rozličné byliny a dále celá řada kvetoucích a hlíznatých rostlin.⁴¹¹

Po více než dvaceti letech existence čekala zahradu změna. Město totiž v roce 1895 rozhodlo, že na tomto pozemku bude postaveno muzeum (dnes Severočeské muzeum). Spolek Naturfreunde proto získal jiný pozemek. Nový areál pro zahradu spolku VdN byl nalezen za vojenskou nemocnicí (Truppenhospital), v ulici Hlasiwetz–Straße (dnes je to škola v Lesní ulici). Botanická zahrada tam je stále.

Nový pozemek o výměře 14.000 m² dostal spolek bezplatně. Stávající dřeviny a rostliny ale musely být přemístěny. Některé dřeviny však byly ponechány na svém místě a dodnes jsou v parku, který se kolem muzea rozprostírá. Do nové zahrady bylo přemístěno okolo 15.000 kusů rostlin, stromů a keřů.⁴¹² Spolek Naturfreunde dostal od města (2000 zlatých) a od muzea (7000 zlatých) odškodné za původní pozemek.⁴¹³

Od počátku roku 1895 byla stará zahrada v podstatě mimo provoz. Spolek neměl čas na osazování městských parků a alejí novými keři a stromy,⁴¹⁴ neboť nový pozemek musel být zušlechťován, protože půda nebyla dostatečně kvalitní. Ornice obsahovala hodně kamení a štěrkopísku, což stěžovalo přípravné práce. Stavební práce pak byly zahájeny 5. září 1895.⁴¹⁵ Postupně byl opět vybudován spolkový dům s bytem pro zahradníka, dále skleník pro teplomilné a studenomilné rostliny, kůlny, stáj, pařníky a dvě studny. O rok později, 26. září 1896, se tak mohla konat slavnost k otevření spolkového domu, který postavil stavitel Eduard Beckert. Výdaje, které si vyžádaly stavební a zemní práce v tomto roce, překročily 11.000 zlatých.⁴¹⁶

Za další dva roky (1898) byl vybudován skleník pro studenomilné rostliny. Náklady na jeho zhotovení činily 900 zlatých.⁴¹⁷ Už v předchozím roce (1897) byly započaty práce k vybudování nového botanického oddělení (předtím arboretum).⁴¹⁸ Prostředky, které spolek potřeboval na pokrytí všech aktivit, však stále nestačily. Proto další finance poskytl město, spořitelna a některé spolky (například Společenstvo

⁴¹¹ MNR 1887, s. 58 – 71.

⁴¹² K. Hübner, Kurzer Rückblick, in: MNR 1925, s. 47.
Dále také R. Karpaš, Kniha o Liberci, s. 635.

⁴¹³ K. Hübner, 1849 – 1899. Rückblick, s. 43.

⁴¹⁴ MNR 1896, s. 25 – 26.

⁴¹⁵ K. Hübner, 1849 – 1899. Rückblick, s. 43.

⁴¹⁶ Tamtéž, s. 44.

⁴¹⁷ Tamtéž, s. 45.

soukeníků).⁴¹⁹ Nová zahrada se pozvolna opět stávala významným producentem a dodavatelem dřevin pro městské parky a hlavně vzdělávacím zařízením pro místní školy. Poskytovala poznatky z oblastí botaniky, ovocnářství a zahradnictví.⁴²⁰

Botanická zahrada však nebyla ani na počátku dvacátého století zcela dokončena, neboť spolek neměl dostatek peněz na realizaci všech zamýšlených plánů. Například problém s obstaráváním semen rostlin vyřešil spolek sběrem semen divokých rostlin. Tímto úkolem se především zabývali Fr. Matouschek a učitelé Watznauer a Schwarz.⁴²¹ I přes obtížné podmínky obsahovala spolková zahrada velké množství rostlin, dřevin, květin a dalších rostlinných druhů. Díky tomu se z Liberce stalo město zeleně, sadů, parků a okrasných zahrad. Například v roce 1904 obsahovalo nové botanické oddělení 202 listnatých a 22 jehličnatých dřevin a 430 různých bylinných rostlinek.⁴²² Nadějný rozvoj zahrady ale zastavila první světová válka. V této době se zde pěstovala i zelenina pro obyvatelstvo. Velká část spolkové zahrady se totiž přeměnila v kolonii rodinných zahrádek.⁴²³

Činnost v botanické zahradě se po válce obnovovala jen pozvolna. Spolek zaměřil svou pozornost nejprve na prořezávání stromů, čištění cest a na zakládání nových záhonků. V roce 1922 kompletně vyměnil všechny stávající tabulky označující jednotlivé druhy rostlin. V tomto roce dostal VdN dar od pražské univerzitní botanické zahrady. Jednalo se o semena rostlin, které byly hned použity pro výsadbu nových rostlin.⁴²⁴ Návštěvnost v tomto období nebyla vysoká, přestože se spolek snažil obyvatele opět zaujmout a přilákat. Proto byla v září 1923 uspořádána výstava na Výstavišti (Messehalle), které se spolek také účastnil. Prezentoval zde různé skupiny rostlin a květin, př. juky, chryzantémy a begonie.⁴²⁵

Význam botanické zahrady jako důležité vzdělávací instituci nebyl stále doceněn. Pár let po skončení války, v roce 1923, byl kus pozemku určen jako parcela pro stavební účely.⁴²⁶

⁴¹⁸ MNR 1936, s. 35.

⁴¹⁹ MNR 1897, s. 12-13.

⁴²⁰ K. Hübner, Kurzer Rückblick, s. 47.

⁴²¹ MNR 1904, s. 38 – 39.

⁴²² MNR 1936, s. 35.

⁴²³ R. Karpas, Kniha o Liberci, s. 635. A dále také MNR 1936, s. 35.

⁴²⁴ MNR 1923, s. 40-42.

⁴²⁵ MNR 1924, s. 7.

Výstavu organizoval Severočeský zahrádkářský svaz.

⁴²⁶ R. Karpas, Kniha o Liberci, s. 635. A dále MNR 1936, s. 35.

V následujícím roce byly dokončeny všechny práce, které ještě souvisely s přemístěním zahrady. Botanická zahrada nyní nabízela návštěvníkům úplný a utříbený obraz. Tato skutečnost se projevila i v lepší návštěvnosti. Stejně jako v případě muzea velkou část zájemců o botaniku tvořili žáci a studenti místních škol.

V létě roku 1924 spolek umožnil zahradnické firmě Sweceny prezentovat se na veřejnosti. Tato firma uspořádala v zahradě výstavu, na které představila nové a barevně různorodé druhy jiřin. Postupem doby tak spolek Naturfreunde vytvořil novou tradici a dával příležitost i dalším zahradníkům.⁴²⁷ V následujícím roce 1925 zde například vystavovalo Společenstvo zahradníků-okresní skupina Liberec. Jejich výstava se zaměřila také na jiřiny.⁴²⁸

Dosavadní správce zahrady Fritsch odešel v roce 1927 na odpočinek. Na jeho místo přišel Josef Feistner, který vtiskl zahradě novou podobu. Byly založeny nové záhony pro rannou zeleninu, a podstatné změny také prodělala školka. Dále byla v létě uspořádána rozsáhlá výstava jiřin. Z velké části se na její realizaci podílel právě nový správce zahrady.⁴²⁹

Velká změna nastala v botanické zahradě v roce 1929. Spolek Naturfreunde zakoupil od města opravdový palmový skleník.⁴³⁰ Skleník obsahoval především tropickou flóru z deštných pralesů, např. různé druhy anturií, filodendronů, cykasů, datlových palm a také begonie, banánovníky a sbírku orchidejí. Dále zde byla fontána s tryskající vodou a se zlatými rybičkami. Svě místo zde také měla ptačí klec s andulkami a indickými slavíky. Významnou skupinu rostlin dále tvořily sukulenty. Například kaktusy z Mexika, bromélie, ananasovníky a další teplomilné rostliny, jako např. různé druhy dračinců.⁴³¹ V zahradě se nacházela celá řada dalších druhů rostlin.⁴³²

⁴²⁷ MNR 1925, s. 50.

L. Sweceny byl členem spolku Naturfreunde.

⁴²⁸ MNR 1926, s. 75.

⁴²⁹ Představil na ní více než 500 druhů těchto květin viz MNR 1936, s. 35.

⁴³⁰ Město ho získalo od firmy Karsch z České Kamenice a byl zakoupen za 36. 000 korun. Velkou zásluhu na jeho koupi měl bývalý starosta města Dr. Bayer a také starosta VdN Ernst Peuker viz MNR 1930, s. 34 a dále také MNR 1936, s. 35. a také MNR 1931, s. 37-39.

⁴³¹ MNR 1930, s. 77-78.

⁴³² Nelze vyjmenovat všechny, proto uvedeme jen pár příkladů. V zahradě byly zastoupeny bažinaté, slatinné a vodní rostliny, sazenice listnatých a jehličnatých stromů, rostliny rostoucí na suchých či mokřích loukách, léčivé a jedovaté rostliny, různé druhy trávníků, hospodářské rostliny (př. různé druhy jetelů, obilovin a ovoce) nebo domácí technické rostliny. K vidění byly různé rostliny obsahující omamné látky viz MNR 1936, s. 37-41.

Upraven byl i venkovní prostor osázením různých druhů keřů. Před skleníkem se nacházel záhon s růžemi. Dále zde byla vytvořena i alpská skalka.⁴³³

Ke slavnostnímu otevření skleníku došlo 11. května 1930 za účasti mnoha důležitých osobností, např. starosty spolku Ernsta Peukera či starosty města Carla Kostky.⁴³⁴ Pro veřejnost byl skleník přístupný v létě od osmi do šestnácti hodin a v zimě do tří hodin odpoledne. Vstup do skleníku stál jednu korunu.⁴³⁵

V následujících letech se zde konala řada výstav. Na jaře 1931 byly vystavovány chryzantémy a v létě pak jiriny.⁴³⁶ V zahradě se dále organizovaly prohlídky, které byly určeny školám a především učňům zahradnických oborů. V této souvislosti spolek Naturfreunde udržoval velmi dobré vztahy s Německou odbornou pokračovací školou v Liberci (Deutsche Fachfortbildungsschule) a také se společenstvem zahradníků (Gärtnergenossenschaft).⁴³⁷

Na rok 1934 byla připravena další výstava. Do palmovém skleníku byly umístěny růže a jiriny a část výstavy se konala i venku. Spolek chtěl ukázat zahradu v plné velikosti a kráse. Vystavoval zde různé keře a letní květiny, například rododendrony a azalky.⁴³⁸

V druhé polovině 30. let spolek Naturfreunde zorganizoval reklamní kampaň. Chtěl na sebe více upozornit a získat nové členy, neboť jak víme z analýzy členské základny, počet členů nebyl vysoký.⁴³⁹

Spolek uspořádal v roce 1937 další výstavu květin, která měla velký ohlas u obyvatel. Intenzivněji se zabýval prezentací zahradní kultury. Ukazoval zahrádkářům nové postupy a možnosti, které tento obor přinášel. Například správnou výstavbu skalek či vhodné použití keřů.⁴⁴⁰

Činnost botanické zahrady byla přerušena vypuknutím války, kdy pozemek zahrady připadl městu.⁴⁴¹

⁴³³ MNR 1936, s. 36.

⁴³⁴ MNR 1931, s. 37-39.

⁴³⁵ MNR 1932, s. 98.

⁴³⁶ Tamtéž, s. 91-92.

⁴³⁷ MNR 1936, s. 52.

⁴³⁸ MNR 1935, s. 63.

⁴³⁹ MNR 1937, s. 40.

⁴⁴⁰ MNR 1938, s. 60.

⁴⁴¹ R. Karpáš, *Knihy o Liberci*, s. 635.

Autor dále uvádí, že zahrada za války sloužila jako zahradnictví a pěstovala se zde zelenina pro obyvatele.

7.9. Přírodovědecké muzeum

K dalším významným činům spolku Naturfreunde patřilo založení muzea. Členové chtěli z muzea vytvořit kulturně–vzdělávací instituci, která by pomáhala šířit nejen zájmy spolku, ale podílela by se na propagaci města Liberce jako takového. V muzeu měly být shromažďovány především přírodopisné a přírodovědné předměty z blízkého i vzdáleného okolí.

Samotné spolkové muzeum vzniklo v roce 1879. Jeho vývoj však nebyl jednoduchý. Sbírky byly nejprve shromažďovány a uchovávány na nepříliš vhodných místech. Proto byl založen kabinet přírodnin, který se stal předchůdcem muzea. Existence spolku samotného však nebyla od poloviny padesátých let 19. století do roku 1869 snadná, a tato situace měla vliv i na sbírky.

Počáteční impulsy ke shromažďování různých předmětů a k jejich vystavování spadají do prvních let existence spolku. Jak bylo uvedeno, v době založení v roce 1849, měl spolek Naturfreunde problémy se zřízením spolkové místnosti. První spolková místnost v budově reálky se stala také základem pro rozsáhlé sbírky (viz kapitola 4.1. Založení spolku v roce 1849).

Tyto aktivity korespondovaly se stanovami spolku. Připomeňme si ty podstatné klausule, které souvisely s muzeem. Zpočátku bylo prioritou spolku, aby samotní členové rozuměli přírodovědě a dalším podobným oborům a své vzdělání si stále doplňovali a rozšiřovali. Své poznatky měli dále předávat obyvatelům na přednáškách. Později začali za tímto účelem využívat muzeum a jeho sbírky. Ve stanovách byla klausule, která konkrétně ukládala členům zřídit sbírky především z oblastí mineralogie, zoologie a botaniky. Sbírky nejprve spravoval inspektor spolku, který se zároveň staral o preparaci, konzervaci a umístění sbírek. Přírodopisné činnosti se věnovala i jedna ze tří sekcí spolku (viz kapitola 5.1.1. Stanovy z roku 1849). V dalších statutech již byla zakotvena funkce konzervátora, který se staral o sbírky spolku, sestavoval jejich seznamy a přispíval k jejich rozrůstání (viz kapitola 5.1.2. Stanovy z roku 1869).

Postupem doby byly sbírky natolik rozsáhlé, že musely být umístěny do samostatné místnosti, kabinetu přírodnin. Další důležité ustanovení bylo až v posledních

stanovách a týkalo se Přírodovědeckého muzea. Statuta zakotvovala, že muzeum bude spravovat oddělení přírodovědné (viz kapitola 5.1.5. Stanovy z roku 1903).

O rozšiřování sbírek se starali nejen členové – korespondenti, ale i ostatní členové VdN, bohatí příznivci spolku, nejrozumnější dárce působící mimo spolek či jen obdivovatelé přírody. Mezi významnými mecenáši byli také čestní členové. Například roku 1850 navštívil, výše zmiňovaný, lékař a čestný člen VdN Wenzel Blumrich Severní Ameriku, a z této cesty dovezl nové předměty do sbírek spolku.⁴⁴²

Podobné to bylo i u dalšího čestného člena děkana Gottfrieda Menzela z Krásného Lesa. Ten v letech 1849 – 1851 podnikl cestu do Texasu. Zajímal se zde především o místní poměry a také o osudy lidí, kteří do Severní Ameriky odcházeli za obživou.⁴⁴³ Při této příležitosti se zaměřil na tamní zajímavé rostlinné a živočišné druhy. V dopise zaslaném spolku Naturfreunde 10. srpna 1857 oznamoval, že přírodniny, které přivezl, chce věnovat právě spolku.⁴⁴⁴ Rostlinných sbírek si velice považoval, neboť z botanického hlediska šlo o zatím méně prozkoumanou oblast Texasu. Tyto rostliny představovaly mezistupeň mezi mexickou a vlastní severoamerickou flórou. Dále navrhoval, aby vzácné zoologické exponáty vyskytující se v jeho sbírce aspoň ve dvou exemplářích, byly výhodně vyměněny za jiné.

Dle Menzela byly rostlinné exempláře určeny správně, protože je srovnával pomocí herbářů význačných amerických botaniků, jako byl Dr. Engelmann ze Saint Louis či Ferdinand Lindheimer z New Braunsfelsu. Ve sbírkách zoologických však byly ještě některé druhy neurčeny. Děkan byl již v pokročilejším věku, trpěl oční chorobou a žil na venkově a neměl tedy potřebné pomůcky k jejich určení. Většinu jeho sbírek tvořila texaská flóra a fauna, výjimkou byly mušle a kousek zlata z Kalifornie.

O sbírkách děkana Menzela informoval na výroční schůzi v lednu 1858 sekretář spolku profesor Siard Kosak. Sdělil dále, že byly uloženy do samostatné vitríny a označeny jako „Menzelova sbírka“. V letních měsících byly zpřístupněny pro veřejnost, a to každou neděli od deseti do dvanácti hodin.⁴⁴⁵ Profesor Kosak hned v následujícím měsíci, 18. února 1858, hovořil o jedovatých hadech právě z „Menzelovy sbírky“, a na

⁴⁴² A. Hlawatsch, *Geschichtliche Skizze*, s. 59.

⁴⁴³ A. Anděl, R. Karpáš a kol., *Frýdlantsko*, s. 73.

⁴⁴⁴ F. Zeh, 1849 – 1889. *Zur Geschichte*, s. 42.

⁴⁴⁵ RA 25. 1. 1858.

stejné téma přednášel ještě 2. června 1858.⁴⁴⁶ V následujícím roce 1859 byl dokončen seznam Menzelova herbáře rostlin z Ameriky a předložen inspektorem spolku Wilhelmem Siegmundem na dubnové schůzi.⁴⁴⁷ Z toho vyplývalo, že sbírky děkana Menzela byly opravdu rozsáhlé a zajímavé.

Jak se sbírky postupně rozrůstaly, začalo se ve spolku hovořit o vytvoření kabinetu přírodnin. Spolek stále usiloval o vytvoření muzea, zatím k tomu však nebyly vhodné podmínky. Proto se kabinet přírodnin stal dočasnou institucí, která seznamovala širokou veřejnost s přírodovědou. Vedení spolku počítalo s tím, že obyvatelé se nebudou zajímat jen o sbírky samotné, ale v další fázi i o členství ve VdN. Proto také bylo rozhodnuto o snížení ročního příspěvku ze 4 na 2 zlaté. Snížené příspěvky se týkaly i majetných občanů, kteří měli zájem o vstup do spolku Naturfreunde.⁴⁴⁸ Vedení spolku učinilo tento krok ze zřejmých důvodů a myslelo při tom na budoucnost spolku. Bohatí členové budou v případě potřeby ochotnější pomoci jak finančně, tak i při opatřování nových přírůstků do sbírek.

Kabinet sídlil v budově reálky a začal fungovat od listopadu 1860. Konaly se zde nově i schůze spolku.⁴⁴⁹ Mezi význačné dary, jež obohatily nově vytvořený kabinet, patřily minerály věnované baronem Johannem Liebiegem.⁴⁵⁰

Obsahy sbírek byly určeny nejen pro veřejnost, ale i pro názorné ukázky doprovázející přednášky spolku. Profesor Maade například doplnil svou přednášku „O mořských zvířatech“ zajímavými exponáty z mořského dna.⁴⁵¹ Součástí přednášek byly též aktuální ukázky přírůstků ve sbírkách. Jednalo se například o zajímavé nálezy minerálů v okolí Liberce. Jedním z takových objevů byly kusy dendritů⁴⁵² nalezených v ulici Na ladech (Ladegasse).⁴⁵³ Jindy zase byly vystaveny kousky žul s otisky pravěkých rostlin nalezených v Ruprechticích.⁴⁵⁴

⁴⁴⁶ RA 18. 2. 1858 a také RA 2. 6. 1858.

⁴⁴⁷ RA 2. 4. 1859.

⁴⁴⁸ RA 25. 1. 1858.

⁴⁴⁹ RZ 11. 11. 1860, s. 5.

⁴⁵⁰ RA 3. 3. 1860.

⁴⁵¹ RZ 22. 11. 1865.

⁴⁵² Jde o povlak na puklinách nebo vrstevních plochách hornin, černý nebo černohnědý, keříčkovitě či mechovitě uspořádaný. Vznikají srážením oxidu a hydroxidu železa a manganu z prosakujících vod viz elektronická Encyklopedie Diderot a Příruční slovník naučný A-F, I.díl, Praha 1962, s. 531.

⁴⁵³ RZ 4. 6. 1869.

⁴⁵⁴ MNR 1873, s. 26.

Hlavní poslání sbírek spočívalo v něčem jiném. Sbírky sloužily jako učební pomůcky pro výuku přírodních věd ve školách.⁴⁵⁵ Nešlo však vždy jen o půjčování. Například na únorové schůzi spolku roku 1869 byla projednávána žádost ředitelství hlavní školy. Spolek Naturfreunde byl žádán, zda by nemohl škole přenechat některé postradatelné exponáty, které měl ve svých sbírkách vícekrát.⁴⁵⁶ Návrh byl spolkem přijat a odsouhlasen.

Mezi štědré dárce sbírek v roce 1869 patřili například prelát Freiherr von Zeidler, Ritter von Bundschuh, Filip Hlasiwetz, Ed. Siegmund aj.⁴⁵⁷ Dary bylo možno rozdělovat do tří kategorií. Dle toho se dále zařazovaly buď do oddělení zoologického, botanického či mineralogického. Doplnování sbírek se někdy dělo i z popudu vedení, protože například v září 1869 byl prezident spolku pověřen účastí na mezinárodní výstavě květin v Hamburku, kde se měl mimo jiné zajímat o doplnění kabinetu přírodnin o nové exponáty.⁴⁵⁸

Jak bylo uvedeno, některé předměty byly vystavovány i na schůzích. Dále bylo odsouhlaseno, že členové mohli navštěvovat kabinet od půl čtvrté do pěti hodin odpoledne, tedy před schůzí spolku.⁴⁵⁹

Ne vždy se však vedení shodlo, jak se sbírkami určenými pro školy naloží. Na výroční schůzi 7. ledna 1870 se například dostali do sporu prezident VdN Wilhelm Siegmund a lékař Hlasiwetz. Prezident Siegmund navrhoval, aby sbírky vyskytující se dvakrát dostaly i ostatní školy v okolí a mezi prvními jmenoval školu v Chrastavě. Naproti tomu se lékárník Hlasiwetz vyslovil pro školu v Kristiánově (v Oblačné ulici) a školu Na čtvrti (ulice v Orlí).⁴⁶⁰ Na to ale prezident poznamenal, že spolek by měl ukázat dobrou vůli a postupně podporovat také mimoliberecké ústavy patřící do okruhu zájmů spolku.⁴⁶¹ V roce 1871 byla při rozdělování sbírek zohledněna vedle národních škol také obchodní škola.⁴⁶²

⁴⁵⁵ Na prvním místě mezi školami byla reálka, ale spolek pamatoval i na ostatní školy. Například v roce 1884 předal zoologické a botanické nástěnné tabule pro potřeby přírodopisné výuky měšťanské školy z Bezděčína viz MNR 1885, s. 27.

⁴⁵⁶ A. Hlawatsch, *Geschichtliche Skizze*, s. 69.

⁴⁵⁷ RZ 24. 1. 1869.

⁴⁵⁸ RZ 14. 9. 1869.

⁴⁵⁹ RZ 6. 1. 1870.

⁴⁶⁰ Některé předměty, které měl spolek ve sbírkách dvakrát, předal škole v roce 1883 viz MNR 1884, s. 47–49.

⁴⁶¹ RZ 16. 1. 1870.

⁴⁶² MNR 1872, s. 15.

Významná změna v umístění sbírek se stala v říjnu 1872. Nové ředitelství reálného gymnázia (dříve reálka) v čele s ředitelem Wolfem poskytlo Spolku Naturfreunde lepší místnost pro spolkové schůze (posluchárnu fyziky), ale hlavně větší a prostornější místnost pro kabinet přírodnin. Spolek za to škole nabídl své sbírky pro potřeby výuky, neboť gymnázium doposud žádné nemělo.⁴⁶³

Kabinet v srpnu téhož roku navštívil Alois Rogenhoser, správce zoologického muzea ve Vídni a také přítel Wilhelma Siegmunda. O sbírkách se vyslovil pochvalně, sám přispěl cenným dárkem a rozšířil tak entomologickou sbírku.⁴⁶⁴

Kabinet přírodnin se snažil prezentovat i ve vzdálenějším okolí. V následujícím roce 1873 se spolek Naturfreunde účastnil světové výstavy ve Vídni. Této výstavy se účastnil jako vystavovatel. Hlavním vystavovaným předmětem byl herbář od děkana Menzela. Spolek představoval herbář jako důležitou učební pomůcku.⁴⁶⁵

Významným mezníkem při vytváření muzea byl rok 1875, kdy spolek v Liberci uskutečnil přírodovědeckou výstavu. Velký podíl na uspořádání této výstavy měl prezident L. Hlasiwetz. Výstava se konala od 29. srpna do 9. září 1875 v kreslírnickém mistrovského domu soukeníků v Liberci (dnes Sokolovské náměstí) (Zeichensaal des Meisterhauses der Tuchmachergenossenschaft).⁴⁶⁶ Uspořádáním této výstavy chtěl spolek ve veřejnosti vzbudit zájem o přírodu, vypěstovat cit pro přírodu a její krásy, podporovat vzdělanost a také zvýšit počet svých členů.⁴⁶⁷ Místnost měl zapůjčenou bezplatně. Spolek znamenitě využil možností, které mu poskytovala. Byly zde zastoupeny nejrozličnější přírodovědné exponáty, zvláště soukromé sbírky přitahovaly řadu návštěvníků. Zisk z výstavy činil 98 zlatých.⁴⁶⁸

Dlouhotrvající přání VdN založit Přírodovědecké muzeum se naplnilo v roce 1879. Spolku vyšlo vstříc městské zastupitelstvo a dalo mu k dispozici tři místnosti ve třetím patře Rudolfova zaopatřovacího ústavu (v chudobinci, dnes ZŠ 5. Května). Sem

⁴⁶³ A. Hlawatsch, *Geschichtliche Skizze*, s. 75 – 76.

⁴⁶⁴ *Tamtéž*, s. 75.

V následujícím roce 1873 se A. Rogenhoser stal na návrh W. Siegmunda korespondentem spolku Naturfreunde viz A. Hlawatsch, *Geschichtliche Skizze*, s. 76.

⁴⁶⁵ K. Hübner, 1849 – 1899. *Rückblick*, s. 32.

Blíže k výstavě viz MNR 1876, s. 23 – 26.

⁴⁶⁶ K. Hübner, 1849 – 1899. *Rückblick*, s. 34.

⁴⁶⁷ Lze říci, že výstava ovlivnila příliv nových členů. V roce 1874 byl počet řádných členů 627, v roce výstavy již 667 členů a roku 1876 681 členů. Větší nárůst nových členů byl zaznamenán v následujícím roce, a to 703 členů pro rok 1877 viz F. Zeh, 1849 – 1889. *Zur Geschichte*, s. 78.

⁴⁶⁸ MNR 1876, s. 32.

byly přeneseny z reálného gymnázia a postupně připraveny k vystavování. Slavnostní otevření se konalo 11. července 1880.⁴⁶⁹ Pro veřejnost byly sbírky zpřístupněny ještě v červenci téhož roku.⁴⁷⁰ Sbírký byly roztříděny a rozděleny správcem Antonem Schmidtem, učitelem měšťanské školy. V jedné místnosti byl archiv spolku a knihovna. V další bylo zoologické oddělení a v poslední botanické a mineralogicko–geologické oddělení. V zoologické části byly konkrétně zastoupeny například tyto druhy: savci, ptáci, plazi, dále plazi a jiná zvířata uchovávaná v lihu, ryby, kostry zvířat, skleněné modely medúz a preparáty hmyzu. V druhé části muzea se například nacházely: velká sbírka lastur a měkkýšů od A. Schmidta, dále herbář hub, mechů a lišejníků, mořská fauna a herbář děkana Menzela. Byly zde také nerosty, minerály, zkameněliny a různé horniny aj.⁴⁷¹

Muzeum začalo být hojně navštěvováno všemi vrstvami obyvatel a využíváno místními školami a jejich žáky.⁴⁷² Náklady spojené s přemístěním kabinetu přírodnin (a také knihovny spolku) do Rudolfova zaopatřovacího ústavu činily celkově 200 zlatých.⁴⁷³ Další výdaje (67 zlatých) byly spojeny s adaptací místnosti a vitrín.⁴⁷⁴ Na říjnové schůzi spolku byly tyto částky schváleny a dále bylo ještě rozhodnuto o zakoupení kamen potřebných k vytápění místností.⁴⁷⁵ Muzeum bylo otevřeno každou neděli a o svátcích vždy od května do října, v dopoledních hodinách od 9 do 11 hodin.

Až do roku 1923 byl vstup volný. Od roku 1924 bylo zavedeno vstupné, a činilo 1 korunu na osobu. Děti měly stále vstup zdarma.⁴⁷⁶ Od roku 1928 však žáci platili 50 haléřů. Pokud ale měli dohled učitele, neplatili nic.⁴⁷⁷ Školy mohly navštěvovat sbírky dle potřeb výuky v libovolných dnech, jen se musely dopředu ohlásit u správce sbírek.⁴⁷⁸ Ze zápisů lze vyčíst, že návštěva byla značná. Například v roce 1881 navštívilo muzeum celkem 1811 návštěvníků během 68 návštěvních dnů. V tomto roce obsahovaly sbírky 5257 kusů exponátů.⁴⁷⁹

⁴⁶⁹ V. Lug, *Heimatkunde des Bezirkes*, s. 120.

⁴⁷⁰ K. Hübner, 1849 – 1899. *Rückblick*, s. 36 – 37.

⁴⁷¹ MNR 1881, s. 40 - 42.

⁴⁷² K. Hübner, 1849 – 1899. *Rückblick*, s. 36 – 37.

⁴⁷³ MNR 1881, s. 40.

⁴⁷⁴ MNR 1880, s. 67.

⁴⁷⁵ Tamtéž, s. 76.

⁴⁷⁶ Beneš, Č. *Podaný*, *Sto let spolku*, s. 4.

V ročence JWA 1925 není u informací o muzeu uvedena žádná cena.

⁴⁷⁷ JWA 1929, s. 70.

⁴⁷⁸ K. Hübner, 1849 – 1899. *Rückblick*, s. 37.

⁴⁷⁹ MNR 1882, s. 97.

Dosavadní správce sbírek Anton Schmidt přesídlil roku 1880 do České Lípy. Prezident navrhl na jeho funkci dalšího učitele F. M. Beuera. Anton Schmidt byl za svou práci po zásluze odměněn, a na říjnové schůzi téhož roku byl jmenován korespondentem VdN.⁴⁸⁰

Prezident Hlasiwetz usiloval od svého nástupu o vědecktější ráz a pozvednutí úrovně spolku. Odpovídala tomu i další zajímavá skutečnost. Byla jí návštěva proslule známého českého cestovatele Dr. Emila Holuba. Podnět k návštěvě a uspořádání přednášek tohoto afrického cestovatele vzešel právě od L. Hlasiwetze. Emil Holub navštívil Liberec během roku 1881 dvakrát.⁴⁸¹ První přednášku uspořádal 2. ledna 1881 v restauraci na Střelnici (Schützenhaus) a hovořil v ní o Viktoriiných vodopádech na řece Zambezi. Zisk z přednášky činil 200 zlatých a bylo rozhodnuto, že si je ponechá na svou další cestu do Afriky. Spolek Naturfreunde zato obdržel od E. Holuba cenný dar, a to ptačí kožky, několik mořských korálů a také jeho knihu „7 let v Jižní Africe“.⁴⁸² Cestovatel Holub dva měsíce nato, 13. března 1881, přednesl další příspěvek na téma afrického kmene „Matabele Zulu“. Opět daroval zajímavé předměty, které si přivezl z Afriky. Mezi zajímavé zoologické exponáty patřily například lebky antilop či kožešiny a rohy různých savců.⁴⁸³ Emil Holub byl za svou záslužnou práci jmenován v roce 1882 korespondentem VdN.⁴⁸⁴

Další chloubou ve sbírkách spolku byl dar významného badatele a korespondenta VdN, Antona Schmidta. V roce 1881 daroval Přírodovědeckému muzeu svou sbírku „domácích mechorostů, lišejníků a řas“.⁴⁸⁵ Mezi dárce v roce 1880 například patřili prezident VdN L. Hlasiwetz (vycpané ptactvo); Wenzel Jantsch, Gustav Funke a C. Müller (různé minerály). Výměnou získalo muzeu exponáty z průmyslové školy (dnes škola v Ulici 5. Května) (lastury a různou mořskou faunu), z libereckého umělecko–průmyslového muzea (kolekci zubů a kostí jeskynních medvědů) a také z reálného gymnázia (různé druhy ryb).⁴⁸⁶

⁴⁸⁰ MNR 1881, s. 70.

⁴⁸¹ Nikde nebyla zmíněna jeho česká národnost.

⁴⁸² MNR 1882, s. 17.

Beneš, Č. Podaný, Sto let přírodovědeckého spolku v Liberci, 1950, s. 3.

⁴⁸³ MNR 1882, s. 1, MNR 1882, s. 118.

⁴⁸⁴ MNR 1883, s. 79.

⁴⁸⁵ MNR 1882, s. 114.

⁴⁸⁶ MNR 1881, s. 41.

Svémi peněžními a hmotnými dary se mezi významné příznivce spolku v roce 1882 zařadili například Hospodářsko–lesnický spolek, společnosti Casino a Union, jezdecký klub (Reitclub), Živnostenský spolek a starosta Ludwig Ritter von Ehrlich.⁴⁸⁷ V tomto roce se ještě konala zajímavá výstava spojená se všeobecným dnem učitelů. Vystavovány byly především učební pomůcky a prostřednictvím sbírek minerálů a sbírek umělého ovoce na ní byl zastoupen i spolek Naturfreunde. Tato výstava měla i pozitivní vliv a návštěvnost v přírodovědeckém muzeu samotném.⁴⁸⁸

Aby byla návštěvnost muzea ještě vyšší, rozhodl se spolek vytvořit plakáty, které měly především mladé lidi a studenty upozornit na návštěvní dny v muzeu.⁴⁸⁹

V roce 1886 navštívil muzeum sám ministr školství Paul von Gautsch.⁴⁹⁰ K příznivcům muzea patřil i baron Johann Liebieg ml., který v roce 1887 přispěl do sbírek cenným darem patřícím do oblasti národopisu. Položil tak základ k etnografickým sbírkám.⁴⁹¹

V roce 1893 byl zvolen nový konzervátor Franz Ferdinand Kloss. Dospěl k závěru, že stav sbírek není v dobrém stavu. Řadu z nich již nebylo možné vystavovat, hlavně pro stárání či opotřebení. Zjistil, že ani stav vitrín není dobrý. Proto byly pořízeny nové a lepší, které umožňovaly přehlednější vystavení exponátů.⁴⁹² Ve vedení spolku se začalo hovořit o přemístění sbírek do vhodnějších prostorů, které by lépe vyhovovaly. Někteří členové viděli naději v právě vyrůstající budově umělecko–průmyslového muzea (Gewerbemuseum).⁴⁹³ Mezitím se stále pokračovalo v kontrolování a zařazování sbírek do nových vitrín. Jednotlivé exponáty byly dle potřeby ošetřeny naftalínem a byly k nim navíc zhotoveny popisky.⁴⁹⁴

V roce 1897 zemřel bývalý prezident spolku Wilhelm Siegmund. V jeho soukromých sbírkách byla celá řada cenných a zajímavých předmětů. Jejich část byla následně darována právě Přírodovědeckému muzeu.⁴⁹⁵ Po roce usilovné práce byly uvedené sbírky umístěny do jedenácti vitrín. V této „Siegmundově sbírce“ byly různé

⁴⁸⁷ MNR 1883, s. 24 - 25.

⁴⁸⁸ Tamtéž.

⁴⁸⁹ MNR 1884, s. 20.

⁴⁹⁰ MNR 1887, s. 57.

⁴⁹¹ MNR 1888, s. 51.

⁴⁹² MNR 1894, s. 22 – 25.

⁴⁹³ MNR 1895, s. 34.

⁴⁹⁴ Tamtéž, s. 41.

⁴⁹⁵ K. Hübner, 1849 – 1899. Rückblick, s. 44.

savci, ptáci, hmyz, mušle a šneci a také sbírka rozličných druhů vajec.⁴⁹⁶ Pro nedostatek místa však nemohla být vystavena celá sbírka. Podobně na tom byl i obsáhlý herbář. Pro nedostatek místa byl zapůjčen a dočasné místo našel v přírodovědném kabinetě učitelského vzdělávacího ústavu (Lehrbildungsanstalt).⁴⁹⁷

Představenstvo spolku stále hledalo odpovídající prostory pro sbírky, které si zasluhovaly velké a dobře prosvětlené místnosti. Muzeum by se pak konečně stalo uznávanou institucí, kterou by navštěvovali nejen obyvatelé, žáci a odborníci, ale i návštěvníci Liberce. Spolek nadále hledal pomoc u magistrátu, u příznivců a přátel spolku. Finanční prostředky přednostně použil na přemístění a obnovu botanické zahrady.⁴⁹⁸

Příznivější dobu pro muzeum přinesl až rok 1899. Prezident spolku Hlasiwetz totiž přišel se zajímavou myšlenkou. V roce 1900 se měla Obchodní komora přestěhovat z radnice do nové budovy obchodní komory. Město slíbilo, že uvolněné prostory přenechá spolku Naturfreunde a že zde budou moci být jeho sbírky. Spolek zatím stále zkoumal i jiné možnosti. Tyto prostory však měly přednost v tom, že se nacházely ve středu města a byly tedy dobře dostupné pro všechny zájemce. Měly ale i jednu podstatnou nevýhodu, a to nedostatek osvětlení, což se pro zřízení muzea moc nehodilo. Proto u příležitosti padesátého výročí založení VdN byl spolkem zřízen „Jubilejní fond“, do kterého měly být shromažďovány peníze potřebné k získání vhodných prostor pro sbírky.⁴⁹⁹ Mezi prvními dárci například byli prezident VdN Ludwig Hlasiwetz (300 zlatých), ředitelství liberecké spořitelny (200 zlatých), továrník Johann Liebieg (100 zlatých), stavební společnost či starosta a oční lékař Franz Bayer (po 50 zlatých), dále Průmyslový spolek vzdělávací či pivovar v Plzni.⁵⁰⁰

Ještě v tomto roce (1899) dostalo Přírodovědecké muzeum obsáhlou sbírku skeletů. Spolku Naturfreunde ji věnoval August Schmidt, jablonecký lékař a čestný člen VdN. Sbírka obsahovala lebky a kostry zvířat, například lebku člověka rozumného

⁴⁹⁶ MNR 1899, s. 65.

⁴⁹⁷ Tamtéž.

Stále se jednalo o budovu reálky.

⁴⁹⁸ MNR 1898, s. 34.

⁴⁹⁹ MNR 1900, s. 20 – 25.

⁵⁰⁰ Tamtéž, s. 41 – 45.

(homo sapiens), leoparda, srnce, dále kostru hranostaje, krtka či želvy (fotografie z expozice muzea viz příloha).⁵⁰¹

V roce 1900 došlo k dalšímu posunu. I přes všechny snahy spolku se stále nedařilo nalézt vhodné místo pro sbírky a prezident Hlasiwetz začal otevřeně mluvit o umístění sbírek v prostorách nové radnice. Vedení města s návrhem souhlasilo, a tak byly sbírky postupně přemísťovány do druhého poschodí radnice. Spolek dostal tři velké místnosti o ploše 96, 36 a 36 m². A k tomu ještě dvě menší po 16 m², které měly sloužit jako knihovna a pracovna. Celkový rozměr místností byl 200 m² a umožňoval lepší rozdělení sbírek a umístění vitrín.⁵⁰² V následujícím roce nechala městská rada na žádost spolku upravit prostor kolem místností tak, že z chodby vzniklo další vhodné osvětlené místo pro vystavování. Největší místnost byla určena pro exponáty zoologické, na chodbě byly umístěny mineralogicko – geologické sbírky a obě menší místnosti sloužily botanickým sbírkám.

Během srpna 1901 byly sbírky přemísťovány a bylo započato i s dočasným vystavováním. Vedení spolku předpokládalo, že by vše mohlo být hotovo do poloviny příštího roku. Na tuto práci navazovala další, ještě více namáhavější a zodpovědnější činnost. Sbírký měly být správně a odborně zařazeny a katalogizovány.⁵⁰³

V březnu roku 1902 byla v malé volební místnosti radnice uspořádána výstava zbraní, zvířecích kůží a koster z německé Východní Afriky. Okresnímu soudci Ottu Stollowskemu pomáhali radní magistrátu O. Ringelhaan, soukromník Gustav Funke a další. Výstava byla hojně navštěvována. Některé z vystavovaných předmětů byly spolkem zakoupeny, a tak byly sbírky muzea opět o něco početnější. Výtěžek z výstavy činil 400 korun.⁵⁰⁴

I díky této výstavě bylo vlastní přírodovědné muzeum otevřeno v říjnu téhož roku. Jak jsme se již zmínili, slavnostnímu otevření předcházela náročná práce, která spočívala ve srovnání a zařazení sbírek. Zasloužili se o to především Gustav Miksch a Gustav Funke. Dále Max Wildner z Libverdy prohlédl a opravil vycpaniny ptáků a savců. Zabezpečil je proti molům a roztočům. Brouky a motýly zkontroloval Julius Friedrich a G. Pilz. Ten také dal do odpovídajícího stavu kostry zvířat, které měly

⁵⁰¹ Tamtéž, s. 29 – 30.

⁵⁰² MNR 1901, s. 111 – 119.

⁵⁰³ MNR 1902, s. 60 – 61.

⁵⁰⁴ MNR 1903, s. 73 – 78.

poškozený nebo neúplný chrup. Staré vitríny byly upraveny, opatřeny většími skleněnými tabulemi a zajištěny proti vniknutí prachu. Lepší umístění dostaly dále houby, langusty a minerály. Každý kámen měl svůj podstavec i s náležitým popisem.⁵⁰⁵

V prosinci roku 1903 byla v muzeu otevřena výstava obrazů nazvaná „Naumannovy obrazy – Ptactvo ve Střední Evropě“. Výstavu připravil Eugen Köhler z Gery a spolek z ní získal 56 korun.⁵⁰⁶

V roce 1904 se sbírky minerálů rozrostly o další přírůstky. Šlo o zvláštní sbírku z Jizerských a Ještědských hor, která měla poskytnout přehledný obraz o geologické stavbě a složení minerálů v těchto horách. Každý kus byl zvlášť, na oválném černém podstavci a s označením místa nálezů. Na této práci se podílelo mnoho členů i nečlenů. Mezi důležité patřili G. Miksch, Dr. J. Gränzer, profesor Blumrich z Bregenz, profesor F. Matoušek, G. Funke, Dr. Theodor Watzel, Bruno Müller (asistent na německém geologickém institutu v Praze) a mnoho dalších.⁵⁰⁷

Ještě během tohoto roku dostalo muzeum darem několik mumií a dalších podobných předmětů, takže se vytvořila malá prehistorická, etnologická a antropologická sbírka. Zápisy uvádí, že tento rok navštívilo muzeum 8512 návštěvníků. Tento počet byl navýšen také o návštěvu členů ze Zhořeleckého živnostenského muzea.⁵⁰⁸ V roce 1907 zavítalo do muzea 8771 návštěvníků a v následujícím roce 1908 dokonce 9864 zájemců.⁵⁰⁹

V roce 1906 se v Liberci konala výstava Němců žijících v Čechách (Deutsch-böhmische Ausstellung). Spolek Naturfreunde rozhodl, že se muzeum výstavy účastnit nebude. Návštěvníci zajímající se o přírodovědu by stejně neviděli vše a měli by tak jen zjednodušený obraz o sbírkách. Navíc spolek měl i omezené finanční prostředky a výstava by jeho rozpočet citelně zatížila. Spolek se rozhodl raději připravit muzeum samotné, aby si jej případní návštěvníci mohli prohlédnout v celé jeho velikosti.⁵¹⁰

V roce 1907 byly dokončeny práce na sbírkách motýlů a brouků (30 krabic). Následně byly vystaveny a zpřístupněny veřejnosti. Další zajímavou sbírku spolek

⁵⁰⁵ MNR 1904, s. 38 – 41.

⁵⁰⁶ Tamtéž, s. 36.

⁵⁰⁷ Členové chtěli, aby v muzeu byla co možná nejúplnější sbírka nerostů z Ještědských a Jizerských hor. Proto v letních měsících podnikali výlety do okolí. Nalezené objekty byly poté opatřeny následujícím popisem: název, místo nálezů, současné umístění, nalezeno kým viz MNR 1905, s. 32.

⁵⁰⁸ MNR 1905, s. 51 – 57.

⁵⁰⁹ MNR 1908, s. 58.

MNR 1909, s. 76.

dostal opět od barona Johanna Liebiega. Věnoval muzeu sbírku nástrojů indiánského kmene Siuxů.⁵¹¹

Vedení spolku postupně zjišťovalo, že ani místnosti na radnici nejsou dostatečně vyhovující a že bude nutná změna. Město vyšlo spolku Naturfreunde vstříc a dalo mu k dispozici dvě místnosti v budově zvané „Liberecký dvůr“ (Reichenberger Hof). Dům se nacházel ve Wienerstraße číslo 18.⁵¹² Slavnostní otevření muzea se uskutečnilo 17. října 1909 mimo jiné za účasti zástupců města, liberecké spořitelny a celé řady učitelů. V tomto roce navštívilo Přírodovědecké muzeum dokonce 11 611 osob.⁵¹³

Do začátku první světové války pokračovaly práce na uspořádávání, třídění a novém vystavování sbírek. I návštěvnost muzea byla stále dobrá a svědčilo to o bohatém obsahu jeho sbírek. Pro nedostatek vhodných pramenů nemáme konkrétní informace o stavu muzea během první světové války. Z výroční zprávy za rok 1920 se dovídáme, že se spolek Naturfreunde pokoušel i přes následky války a další různé nesnáze pokračovat ve své práci.⁵¹⁴ Muzeum nadále sloužilo především potřebám škol, ale i veřejnosti a širokému okolí.⁵¹⁵ Návštěvnost muzea byla také uspokojivá.⁵¹⁶

Muzeum postupně obnovovalo své aktivity. Více zdůrazňovalo, že sbírky slouží hlavně potřebám žáků. Nemělo však již takovou pozici jako před válkou. Projevovalo se to i na menším počtu darů. Proto členové žádali o finanční podporu pro muzeum, vybízeli k častým návštěvám a k darování různých předmětů.⁵¹⁷ Z tohoto důvodu bylo zavedeno vstupné (od roku 1921 ve výši 6 korun). Opět jsme také informováni o tom, kdo se staral o sbírky a vykonával funkci správce sbírek (blíže viz kapitola 6. Členská základna spolku Naturfreunde).

V roce 1931 vedení spolku poprvé jmenovalo ředitele Přírodovědeckého muzea. Stal se jím Dr. Helmut Richter. Starat se měl hlavně o zařazování a určování nových sbírek. Na starost však měl i revizi sbírek v muzeu. Zajímavým přírůstkem ve sbírkách

⁵¹⁰ MNR 1906, s. 64.

⁵¹¹ MNR 1908, s. 50.

⁵¹² Dnešní Moskevská ulice, kde nyní sídlí Naivní divadlo.

⁵¹³ MNR 1911, s. 118.

⁵¹⁴ Dále se například podařilo nainstalovat elektrické lampy do místností.

⁵¹⁵ MNR 1921, s. 45.

⁵¹⁶ Například v roce 1922 muzeum navštívilo 3126 osob. Velkou část tvořili žáci a studenti místních a okolních škol viz MNR 1923, s. 40-42.

⁵¹⁷ Například v roce 1924 věnoval Dr. Gränzer zajímavou sbírku hmyzu viz MNR 1925, s. 50.

Nebo Elsa Siegmundová, vdova po továrníkovi, darovala sbírku obsahující 400 kusů nerostů viz MNR 1923, s. 40. Nebo v roce 1930 lékárník Conrath přenechal spolku vycpané mořské ryby, zkameněliny a schránky mušlí a šneků viz MNR 1930, s. 36.

byla různá přírodní znetvoření a nedokonalosti nebo např. v roce 1931 zakoupená sbírka cizokrajného ptactva.⁵¹⁸ Slibný vývoj muzea byl ale poznamenán světovou hospodářskou krizí. Muzeum na tuto situaci muselo reagovat a přizpůsobit se. Nemělo dostatek prostředků na zaplacení ředitele, proto musel být v roce 1932 odvolán.⁵¹⁹ Špatné hospodářské poměry se dále odrazily i na velmi nízkém počtu uspořádaných výstav.⁵²⁰ Práce v muzeu byla od poloviny třicátých let zaměřena převážně na údržbu sbírek. Vedení spolku doufalo, že se situace časem vylepší a že se z Přírodovědeckého muzea jednou stane významné vlastivědné muzeum.

Osud muzea během druhé světové války nebyl příliš šťastný. Jeho cenné sbírky připadly v roce 1939 městu a většina byla navíc poničena stěhováním jak během války, tak i po ní. Za druhé světové války byly sbírky umístěny v městských garážích a v továrním objektu v ulici U věže. Zde byli ubytováni němečtí vojáci a sbírky značně poničili. Sbírkami poškodilo také nepříznivé klima a plísně. Nevhodně skladované a poničené sbírky byly po osvobození umístěny od bývalé Liebiegovy vily v Jablonecké ulici.

Nikdo nevěděl, co se sbírkami. A tak bylo navrženo, aby byly předány do Národního muzea v Praze. Nakonec však zůstaly v Liberci. Došlo k jejich uspořádání a své místo po čase našly ve sbírkách Přírodovědeckého oddělení, které začalo fungovat a sídlí v budově Severočeského muzea.⁵²¹

7.10. Zimní hospodářská škola (Landwirtschaftliche Winterschule)

Spolek Naturfreunde měl široký záběr zájmů. Velký podíl na vzniku Zimní hospodářské školy (dále jen školy) tento fakt jen dokládá.

Hospodářské školy byly zakládány jednotlivými hospodářskými spolky v místě jejich působení a umožňovaly zemědělcům přístup k odbornému i praktickému vzdělání.

⁵¹⁸ Sbírkou obsahovala 213 kusů vycpaného ptactva viz MNR 1931, s. 33.

⁵¹⁹ MNR 1931, s. 33.

⁵²⁰ MNR 1934, s. 82 – 83.

⁵²¹ Viz R. Karpaš a kol., Kniha o Liberci, s. 610. A dále B. Beneš, Č. Podaný, Sto let spolku, s. 5 – 6.

Podpory se jim dostávalo jak od státu, tak od zemských institucí.⁵²² Stejně to bylo i u této školy.

Za přispění členů spolku, především však ale z podnětu Ludwiga Hlasiwetze, tehdejšího prezidenta spolku Naturfreunde, vzešla iniciativa k založení školy. Svůj návrh přednesl na výroční schůzi spolku 20. ledna 1886. Vedení spolku souhlasilo a rozhodlo v této věci kontaktovat Hospodářsko – lesnický spolek v Liberci, v čele s jeho prezidentem Friedrichem Trenklerem.⁵²³

Škola měla být zaměřena na výuku zahradnictví, ovocnářství a zelinářství. Postupně tak měla přispět k rozvoji zemědělství v Liberci. Proto bylo dále nutné ustavit komisi, která by se zabývala organizačním zajištěním školy. Komisi tvořili tři zástupci z každého spolku. Navíc v ní byli také oba prezidenti spolků. Komise se potom konkrétně skládala z těchto členů:

Za spolek Naturfreunde v ní byli:

- Ludwig Hlasiwetz, prezident VdN,
- Wenzel Wolf, ředitel gymnázia,
- Leopold Watznauer, úředník,
- Josef Gahler, mlynář.

Hospodářsko – lesnický spolek zastupovali:

- Friedrich Trenkler, jeho prezident,
- Robert Porsche z Rochlic,
- Engelbert Reinelt, ředitel měšťanské školy,
- Simon, statkář z Kunratic.

Nezbytná dále byla podpora úřadů. Další členy do komise proto vyslalo místodržitelství, okresy Liberec a Chrastava, hospodářský spolek z Rochlic a také město.⁵²⁴

Takto složená komise se sešla 7. února 1886 a doporučila jmenovat Ludwiga Hlasiwetze hlavním představitelem školy, tj. starostou (Obmann). Dále pověřila ředitele

⁵²² F. A. Ressel, Heimatskunde des Reichenberger Bezirkes. I. díl., s. 480.

⁵²³ K. Hübner, 1849 – 1899. Rückblick, s. 41.

měšťanské školy Reinelta sepsáním učebního plánu pro školu. Komise následně jeho plán schválila. Dále Český zemský výbor 11. srpna 1886 schválil statuta školy.

Členové spolku Naturfreunde si uvědomovali, že nestačí jen školu zřídit, ale je třeba ji také finančně zajistit. Proto byla na prosincové schůzi roku 1886 schválena finanční podpora 50 zlatých na rok, a to po dobu pěti let.⁵²⁵

Na školu dále dohlíželo kuratorium. Jeho členy byli hlavně lidé schopní platit roční příspěvky nezbytné pro chod školy. Spolek VdN v kuratoriu zastupoval Ludwig Hlasiwetz. Zvolen byl na dubnové schůzi roku 1887.⁵²⁶

První kuratorium se na začátku svého funkčního období skládalo ze zástupců těchto institucí:

- zástupce vlády (ministerstvo orby):
Schlögl, okresní hejtman,
- zástupce zemského výboru:
Leopold Riedel, majitel sklárny z Kristianova, zastupoval starostu školy (Obmannstellvertreter),
- zástupce Zemědělské rady pro království České:
Emanuel Reinelt, ředitel měšťanské školy,
- zástupce města Liberce:
Wenzel Wolf, ředitel gymnázia,
- zástupce okresního výboru:
statkář Robert Porsche z Rochlic,
- zástupce Hospodářsko–lesnického spolku v Liberci:
Friedrich Trenkler, soukromník; zároveň byl také účetním,
- zástupce spolku Naturfreunde:
Ludwig Hlasiwetz, lékárník.⁵²⁷

Kuratorium složené z výše uvedených členů poté rozhodlo o jmenování Ludwiga Hlasiwetze starostou školy. Následně byly ustanoveny i další funkce. Anton Losert byl jmenován ředitelem školy (*Leiter*) a učitelé Karel Neumann, Johann Richter

⁵²⁴ Reichenberg in der Zeit, s. 326 – 327.

⁵²⁵ F. Zeh, 1849 – 1889. Zur Geschichte, s. 69.

⁵²⁶ Tamtéž, s. 68 – 69.

⁵²⁷ Tamtéž.

a Karl Lindner byli ustanoveni jako vedlejší–poboční učitelé. Zpočátku byla školou spolkovou, tzn. soukromou. Teprve v roce 1909 obdržela právo veřejnosti (Öffentlichkeitsrecht) a stala se samostatnou školou.⁵²⁸

Škola poskytovala dvouletý kurs. Vzdělání nabízela mladým lidem, kteří již měli za sebou obecnou školu a chtěli získat teoretické, ale hlavně praktické zkušenosti z oblasti zemědělství a drobného hospodářství. Výuka začínala na začátku října a končila vždy v březnu. Vyučování bylo rozděleno na dva zimní semestry, přičemž látka vyučovaná v prvním půlroce byla v druhém opakována a prohlubována.

Slavnostní otevření školy se uskutečnilo 15. října 1887.⁵²⁹ Docházku zahájilo deset žáků, jednalo se především o syny statkářů⁵³⁰. Nejprve byla otevřena jedna třída. Až od školního roku 1891–1892 byla škola dvoutřídní.

Vyučování probíhalo jen v němčině a učební plán obsahoval tyto předměty: matematiku, fyziku, chemii, německý jazyk. Dále to byla zoologie, botanika, mineralogie, geometrie, zeměměřičství a kreslení. Mezi další předměty patřila geografie, hospodářské pěstování rostlin, ovocnářství a zelinářství, hospodářský chov zvířat, mlékárenství, ekonomie a též základy práva a právního systému. Výuka také zahrnovala ošetřování zvířat, řemenářství či kovářské práce.

Bylo možné navštěvovat i speciální kursy mlékařství nebo pěstování píce a lukařství. Některé kursy byly věnovány chovu drůbeže či kontrole semen. Škola také vlastnila chemickou laboratoř a zkušebnu.⁵³¹

Tento ústav také poskytoval vzdělání dívkám. Vyučování probíhalo šest týdnů v létě a zaměřeno bylo na kursy vaření a vedení domácnosti.

Mimo to se ve škole konaly odborné přednášky. Například lékař Bruno Schütze přednášel „o první pomoci při nehodách“. Josef Fritsche, zahradník VdN hovořil „o pěstování ovocných stromů“.⁵³²

Na školu mohli být přijati jen žáci, kteří se prokázali výstupním vysvědčením buď z obecné nebo z měšťanské školy. Museli dosáhnout patnácti let a zároveň nesměli být starší osmnácti let. Velice dobré znalosti němčiny byly další podmínkou pro

⁵²⁸ V. Lug, Heimatkunde des Bezirkes 1931 – 1941. díl IV. s. 102.

⁵²⁹ Viz 39 – 40. Jahres-Bericht der landwirtschaftlichen Fachschule in Reichenberg.

⁵³⁰ F. Zeh, 1849 – 1889. Zur Geschichte, s. 69.

⁵³¹ F. A. Ressel, Heimatkunde des Reichenberger Bezirkes. I. díl., s. 480 – 481.

⁵³² Reichenberg in der Zeit, s. 327.

přijetí.⁵³³ Školu navštěvovalo průměrně 24 až 30 žáků, kteří byli z Liberec a z jeho okolí, například z Chrastavy, Mimoně, Boru u České Lípy a Jablonného.⁵³⁴

Studenti platili školné. Pro rok 1887 činilo 12 zlatých,⁵³⁵ ale v roce 1895 bylo školné jen 6 zlatých⁵³⁶ a např. v roce 1901 byla jeho výše 12 korun.⁵³⁷ V této souvislosti je nutno zmínit kompetence kuratoria. Kuratorium totiž mohlo školné částečně nebo úplně prominout. Úlevy dále dostávaly děti, které pocházely z obcí platících příspěvky nutné pro chod školy. Navíc žáci z chudých rodin neplatily školné vůbec.⁵³⁸

Škole tak musely velkou měrou přispívat jiné instituce. Například již zmíněné ministerstvo orby (1000 korun), zemský sněm království Českého (2000 korun), liberecké zastupitelstvo (800 korun), okresní zastupitelství v Liberci (800 korun) a obec Chrastava (800 korun). Na příspěvcích se podílel spolek Naturfreunde (100 korun), Hospodářsko – lesnický spolek v Liberci (také 100 korun) a liberecká spořitelna (300 korun).⁵³⁹

Škola nejprve sídlila v pronajaté budově v ulici Stefanstraße č.p. 9⁵⁴⁰ (dnešní Husova třída). Zde však nezůstala natrvalo, jen do roku 1889. V devadesátých letech (roku 1893) přesídlila do ulice Ehrlichstraße číslo 28 (dnešní Matoušova ulice). Zároveň tu od téhož roku fungovala parní mlékárna.⁵⁴¹ Ve stejném domě byla škola až do roku 1932, kdy získala vlastní budovu a přemístila se do ulice Brandström–Straße č.p. 3⁵⁴² (dnešní Beskydská ulice).

Jaké bylo složení učitelů v roce 1887 už víme. Prvním ředitelem školy byl Anton Losert a v této funkci zůstal do roku 1889. Po něm následovali Anton Veith; Karl Kostial (1891–1905).⁵⁴³ Na jeden školní rok, rok 1906, jej vystřídal Rudolf Richter.⁵⁴⁴

⁵³³ F. Sagasser, Adress-Buch 1895, s. 29.

⁵³⁴ F. A. Ressel, Heimatkunde des Reichenberger Bezirkes. I. díl., s. 481.

Údaje o počtech žáků známe dále z roku 1895. F. Sagasser ve své práci uvádí 30 žáků viz F. Sagasser, Adress-Buch 1895, s. 29.

Dále ve školním roce 1899-1900 to bylo 11 žáků v prvním semestru a 10 žáků v druhém semestru.

V následujícím roce 1900-1901 se jednalo celkem o 31 žáků viz Reichenberg in der Zeit, s. 327.

⁵³⁵ F. Sagasser, Adress-Buch 1887, s. 298-299.

⁵³⁶ F. Sagasser, Adress-Buch 1895, s. 29.

⁵³⁷ J. Dressler, WGA 1901, s. 33-34.

⁵³⁸ F. Sagasser, Adress-Buch 1895, s. 29.

⁵³⁹ F. A. Ressel, Heimatkunde des Reichenberger Bezirkes. I. díl., s. 481.

⁵⁴⁰ F. Sagasser, Adress-Buch 1887, s. 298-299.

⁵⁴¹ Reichenberg in der Zeit, s. 327.

⁵⁴² V. Lug, Heimatkunde des Bezirkes, s. 102.

⁵⁴³ Viz F. A. Ressel, Heimatkunde des Reichenberger Bezirkes. I. díl., s. 481.

⁵⁴⁴ Viz JWA 1906, s. 345.

V letech 1907 – 1913 byl řídícím Alois Orsi.⁵⁴⁵ Toho vystřídal Franz Windirsch, ředitelem školy byl mezi lety 1914–1929.⁵⁴⁶ Po něm byl šest let ředitelem Anton Hoblik, do roku 1936.⁵⁴⁷ A od roku 1937 vykonával tuto funkci Emil Mayer. Ředitelem byl i za války. Jen škola, na které působil, byla přejmenována na „Landwirtschaftsschule Reichenberg“.⁵⁴⁸

Jak již bylo uvedeno, spolek Naturfreunde podporoval školu především finančně. Podílel se však i na výuce. Členové VdN ve škole pořádali přednášky. Někteří členové spolku byli i učiteli na Zimní hospodářské škole. Například ředitel školy Alois Orsi byl členem spolku Naturfreunde, ve kterém zastával funkci vedoucího meteorologické stanice.⁵⁴⁹ Pro výuku spolek Naturfreunde také poskytoval exponáty ze svých sbírek. Žáci však mohli sbírky spolku navštěvovat přímo v muzeu.

Škola se postupem doby dostala do povědomí veřejnosti a našla své místo mezi ostatními vzdělávacími ústavů. Tomuto faktu nasvědčoval i vzrůstající počet žáků ve třídách.

7.11. Kursy pořádané spolkem Naturfreunde

Spolek se snažil získávat finanční prostředky i jinak než jen z členských poplatků a příspěvků, které dostával především od města a od liberecké spořitelny. Začal podnikat a organizovat různé kursy a koncerty. Kursy a koncerty pořádané spolkem VdN sloužily hlavně k doplňování financí do spolkové pokladny. Získané prostředky byly používány na ostatní aktivity spolku, např. na zahradnickou činnost.

První akce tohoto charakteru se uskutečnila v roce 1882. Zásluhou Ludwiga Hlasiwetze a také díky Antonu Tauschovi, poslanci říšského a zemského sněmu, byl v srpnu 1882 uspořádán kurs sadařství. Jako vedoucí kursu byl určen učitel Dr. Karl Hamböck (Specialwanderlehrer), kterého do funkce jmenovala Zemská kulturní rada pro království České. Kurs organizovalo zahradnické oddělení spolku VdN a vedle denního kursu probíhal i kurs večerní. Výuka v dopoledním kursu byla zaměřena

⁵⁴⁵ Viz JWA 1913, s. 95.

⁵⁴⁶ Viz JWA 1929, s. 108.

⁵⁴⁷ Viz JWA 1936, Reichenberg, s. 204.

⁵⁴⁸ Viz Adreßbuch der Gauhauptstadt Reichenberg 1941/42, s. A11.

⁵⁴⁹ MNR 1909, s. 87.

obecně na ovocnářství. Pozornost byla soustředěna na hospodářskou problematiku. Určen byl především pro učitele a další vzdělané osoby. Na večerním kursu se také vyučovalo ovocnářství, ale byl pro pomocnice v zahradnictvích a pro ekonomy s nižším stupněm vzdělání. Oba kursy byl hojně navštěvovány. Denního se zúčastnilo 72 zájemců z 23 obcí, a večerní kursy navštěvovalo 34 osob z 8 obcí.⁵⁵⁰

Velmi zajímavý kurs mikroskopické techniky pro učitele uspořádal spolek *Naturfreunde* v roce 1907.⁵⁵¹ Spolek totiž stále podporoval výuku zaměřenou na přírodní vědy. Byl si však vědom toho, že výuka neprobíhá na všech školách na stejné úrovni.⁵⁵² Proto se rozhodl uskutečnit mikroskopický kurs, který vedl Dr. Emil Thum a probíhal od dubna do července 1907. Při organizačních záležitostech, např. při zajištění vhodné místnosti a opatření přístrojů, vydatně spolku pomohl starosta města Franz Bayer.

Na kurs se přihlásilo 12 učitelů z Liberce a okolí.⁵⁵³ Jeho účastníci se učili připravovat preparáty. Procvičovali si znalosti při různých výzkumných metodách, př. při barvení. Nebo zkoušeli některé důležité reakce na látkách rostlinného původu.⁵⁵⁴ Cílem celého projektu bylo, aby se nové poznatky dostaly až k žákům a získané informace v nich probudily trvalejší zájem o přírodní vědy.

V dalších letech se již obdobné kurzy neuskutečnily.

⁵⁵⁰ *F. Zeh*, 1849-1889. *Zur Geschichte*, s. 63.

⁵⁵¹ MNR 1908, s. 54-55.

⁵⁵² Například pro nedostatek času a řadu dalších faktorů nemohli učitelé seznamovat žáky se zajímavostmi z biologie.

⁵⁵³ Základním předpokladem pro úspěch celého projektu byla shoda účastníků na základních vědeckých tezích (např. že se vše živé skládá z nejmenších elementárních organizmů, které se skládají z buněk). Dále se shodli na tom, že je nutné zlepšit informovanost žáků (př. v té době byla aktuální problematika bakterií).

⁵⁵⁴ Zkoumali například tloušťku svrchní vrstvy u řady požívatín a různé druhy buněk. V buňkách hledali jádro, epidermis či zděvnatělé buněčné stěny. Dále například pozorovali stavbu vegetačních částí u mechu.

7.12. Hospodaření spolku Naturfreunde

Základ spolkových příjmů zpočátku tvořily členské příspěvky a poplatky, které byly zakotveny ve stanovách.⁵⁵⁵ Prostředky pro svou činnost spolek dále získával z darů jednotlivců (později z odkazů v závětech) či institucí, které v pozdějších letech hrály velmi významnou roli.⁵⁵⁶

Úplný přehled o hospodaření (ekonomické situaci spolku VdN) a spolkových financích však máme až od roku 1869. Do této doby poznatky získávám jen z místního tisku. O tom, jaký byl poměr příjmů a výdajů v tomto období, lze jen spekulovat. Spolek VdN neměl mnoho členů, takže byl odkázán na město, spořitelnu a příznivce spolku. Z výzkumu jsem získala jen dva údaje, ze kterých usuzuji, že spolek hospodařil vyrovnaně.⁵⁵⁷ Zprávy o finanční situaci spolku byly publikovány ve spolkovém časopise v letech 1869 – 1913.

O hospodaření spolku v dalších číslech časopisu MNR nejsou žádné podrobnější informace. Poznatky čerpám pouze z výročních zpráv, které byly po celá 20. a 30. léta velmi strohé. Zprávy pokladníka spolku zveřejňovány v té době nebyly.

Z výročních zpráv pokladníka (výroční zpráva z roku 1904 viz příloha) vyplývá, že trvalými a dlouholetými sponzory spolku byly liberecká spořitelna (Reichenberger Sparkasse) a město Liberec (Stadt Reichenberg).⁵⁵⁸

Přehled příspěvků od města a spořitelny:

ROK	MĚSTO	SPORITELNA	MĚNA
1884	500	1 200	zlatých
1894	800	700	korun
1904	2 200	1 600	korun
1911	4 000	1 600	korun

⁵⁵⁵ Výše příspěvků a poplatků viz kapitola 5. Organizační vývoj spolku Naturfreunde.

⁵⁵⁶ Například Ludwig Hlasiwetz.

⁵⁵⁷ Viz RA Nr. 4. 25. 1. 1858 (výdaje: 48 zlatých, 52 krejcarů; příjmy: 104 zlatých a 52 krejcarů), RA Nr. 14. 2. 4. 1859 (výdaje: 145 zlatých; příjmy: 154 zlatých).

I když i nepříznivá finanční situace spolku v pozdějších letech přispěla ke stagnaci spolku.

⁵⁵⁸ V letech 1921 – 1926 přispívalo město spolku na údržbu a výsadbu nové zeleně částkou 40 000 korun. V dalších letech již na osazování a úpravu zeleně město poskytovalo částku 60 000 korun viz Zum 80 jährigen Bestande, s. 59 – 60.

Příjmy spolku dále plynuly z prodeje stromků a keřů a z činností spojených se zahradnictvím. Jednalo se například o budování a úpravu cest, sázení a stříhání stromů, které si objednala buď soukromá osoba či instituce.⁵⁵⁹ Významnou částku v rozpočtu také tvořily finance získané z výstavní činnosti.⁵⁶⁰ Za účelem získání finančních prostředků uspořádal spolek čas od času koncert.

Příjmy do spolkové pokladny však plynuly i z dalších činností. Například v 80. letech 19. století z prodeje „Průvodce po Liberci a okolí“.⁵⁶¹ Další částku v příjmech také tvořily úroky, zpětně proplácené peníze, inzerce a vlastní půjčky od spořitelny.

Výdaje spolkové pokladny byly určeny na osazování (př. keřů, stromů, květin a semen) a na práce s tím spojené (př. zřízení parku císaře Josefa), a dále také na nákup potřebného materiálu. Významnější položku zaujímal spolkový časopis (dohromady s inzercí a dalšími tiskařskými záležitostmi) a platy (př. pro zahradníka či dělníky). Dále se jednalo různé jednorázové akce. V osmdesátých letech devatenáctého století šly prostředky na vybudování skleníku a na vydání „Průvodce po Liberci a okolí“. V pozdějších letech v souvislosti s činností spolku připadly určité výdaje na muzeum (údržbu muzea, řemeslnické práce, nákup nových exponátů a jejich ošetřování, dohled na návštěvníky při prohlídkách, apod.) dále na meteorologické stanice (na jejich údržbu a provozování v Liberci a na Nové Louce; určitý obnos spolek zasílal i do Vídně, Meteorologické centrále).

Z pokladny byly vypláceny různé položky na: reklamu, daně, tisk různých materiálů, na práce řemeslníků a dělníků, na nákup stromů, květin. Ale také na osvětlení, na nákup uhlí či na subvence pro Zimní hospodářskou školu. Výdaje dále tvořily vklady do spořitelny či výdaje na kancelářské potřeby. Dílčí částkou byly náklady na přednáškovou činnost.

Podrobný rozbor hospodaření a ekonomické situace spolku není v rozsahu této práce možný. Ze zjištěných údajů však lze říci, že hospodaření spolku bylo vyrovnané a nepohybovalo se v záporných číslech.

⁵⁵⁹ „Ke zbudování cesty k restauraci Městský lesík vynaložil její majitel H. Plischke 20 zlatých“. Nebo „prořezání lip na hřbitově 15 zlatých“ viz MNR 1876, s. 33.

⁵⁶⁰ Např. z Přírodovědecké výstavy pořádané v roce 1875 získal spolek 98 zlatých viz MNR 1876, s. 32. Například cena časopisu nikde udávána nebyla, přesto víme, že nějakou částku členové za nákup platili. Až v desátých letech 20. století nacházíme zprávu, že jeden ročník stál 1 korunu a 20 haléřů viz MNR 1913. Cena časopisu byla udávána až po vzniku Československa, kdy výtisk stál 15 korun.

Nástin hospodaření spolku:

rok	Příjmy		Výdaje	
1869	910 zlatých	30 krejcarů	511 zlatých	40 krejcarů
1884	5 183 zlatých	83 krejcarů	5 183 zlatých	83 krejcarů
1894	3 329 korun	17 haléřů	3 329 korun	17 haléřů
1904	14 871 korun	91 haléřů	14 841 korun	91 haléřů
1911	14 377 korun	25 haléřů	14 377 korun	25 haléřů

Spolek neměl žádné větší úspory, neboť všechny příjmy byly použity na krytí nákladů spojených s jeho veřejně prospěšnou činností, jak lze ostatně u vědeckého spolku očekávat.

⁵⁶¹ MNR 1885, s. 50.

8. SPOLUPRÁCE S JINÝMI SPOLKY A ORGANIZACEMI

Z hlediska činnosti spolku je důležité také zkoumat jeho vztahy k ostatním spolkům. Proto se v této kapitole zaměřím na rozbor vztahů a různé druhy spolupráce spolku Naturfreunde k obdobným spolkům v rámci monarchie a mimo její hranice do roku 1918. Dále pak na kontakty, které spolek v letech 1918 – 1938 udržoval s korporacemi v novém státě i v zahraničí.

8.1. Kontakty spolku Naturfreunde v letech 1849 – 1868

Z již zmiňovaných důvodů existuje v tomto období řada „bílých míst“, přesto si lze udělat určitou představu o spolupráci a typech kontaktů, které spolek udržoval⁵⁶². Spolek Naturfreunde se snažil již od samého počátku udržovat přátelské styky s jinými organizacemi, které se také věnovaly přírodovědě a zabývaly se pořádáním odborných přednášek. Kontakty nebyly omezeny jen na uvedené aktivity, neboť úplně první spolupráci spolek navázal s Živnostenským spolkem v Liberci. Jeho členové pomáhali spolek Naturfreunde zakládat a dočasně poskytl nově vzniklému spolkům Naturfreunde i spolkovou místnost. Další vztahy byly navázány při přípravě stanov spolku z roku 1849 (blíže kapitola 4.1. Založení spolku v roce 1849).

Informace o spolupráci jsou v dalších letech jen kusé. Například od roku 1852 udržoval přátelské styky s Českolipským hospodářským spolkem. Spolupráce se odvíjela na základě korespondence (ta je doložena, blíže kapitola 4.2. Vývoj spolku Naturfreunde v letech 1850 – 1868), ale dá se předpokládat, že vzhledem k malé vzdálenosti byly kontakty intenzivnější.

Dále v roce 1854 navázal spolupráci s vídeňskou Akademií věd. Tuto spolupráci iniciovala sama Akademie, neboť chtěla být podrobně informována o zajímavých místních přírodních úkazech (blíže opět kapitola 4.2.).

⁵⁶² Poznátky čerpám opět z libereckého tisku a z přehledů o historii spolku Naturfreunde uveřejňovaných ve spolkovém časopise.

Až z roku 1858 víme o navázání kontaktů s říšským geologickým ústavem ve Vídni. V rámci této spolupráce byli čtyři členové spolku určeni jako dopisovatelé uvedené instituce: starosta města Ludwig Ehrlich, Siard Kosak, učitel Pfohl a čestný člen Gottfried Menzel.⁵⁶³

Velmi významné kontakty navázal spolek Naturfreunde v roce 1863. Začal totiž spolupracovat s Komisí pro přírodopisné zkoumání Čech a s Centrálním ústavem pro meteorologii a zemský magnetismus. Poskytly mu vydatnou pomoc při vybavení meteorologických pozorovatelů. S Centrálním ústavem intenzivně spolupracoval i v pozdějších letech (blíže kapitola 7.3. Meteorologická pozorování).⁵⁶⁴

Z analýzy členské základny také víme, že členy spolku Naturfreunde byli i jednotliví zástupci různých organizací a spolků. V roce 1869 měly své zástupce ve spolku Naturfreunde následující liberecké organizace: Česká beseda, Besední společnost Ressourcegesellschaft, zábavní klub (Geselligkeitsklub) a spolek Union.⁵⁶⁵

8.2. Kontakty spolku Naturfreunde v letech 1869 – 1938

Po roce 1868 se rozšířila spolupráce na řadu dalších oblastí. Spolek Naturfreunde udržoval kontakty nejen s jinými spolky, ale specifické vztahy měl i k místním školám. Na žádosti ředitelů a z vlastní iniciativy školám věnoval duplikáty svých přírodovědných sbírek.⁵⁶⁶

Dobré vztahy také udržoval s místními a státními úřady. S okresním hejtmánstvím spolupracoval v létě roku 1869 na odstraňování přírodní lokální katastrofy, kterou způsobil nebyvalý výskyt hmyzu na obilných polích (blíže kapitola 4.3. Vývoj spolku v přelomových letech 1868 – 1869).

Přátelské kontakty udržoval také s libereckou spořitelnou a městským zastupitelstvem (obecně s městem Liberec a se spořitelnou měl spolek velmi intenzivní vztahy po celé období své existence). Od nich dostával finanční pomoc, kterou oplácel

⁵⁶³ RA Nr. 16. 1. 5. 1858.

⁵⁶⁴ Například od jmenovaného ústavu dostával od roku 1883 telegrafické zprávy o počasí.

⁵⁶⁵ Dá se však předpokládat, že zde měly své zástupce již dříve. Například Geselligkeitsklub vznikl již v roce 1846.

Ke spolkům, které měly své zastoupení ve spolku VdN viz také kapitola 6. Členská základna spolku Naturfreunde.

⁵⁶⁶ Pomoc školám při výuce zaměřené na přírodní vědy byla také zakotvena ve stanovách.

vysazováním a upravováním zeleně ve městě.⁵⁶⁷ O oblibě spolku a o dobrých vztazích s úřady svědčila účast státních úředníků na schůzích spolku Naturfreunde. V roce 1870 to byl okresní školní inspektor pro Liberec, Dr. Alexander Wiechowsky z Prahy (Bezirksschulinspektor für den Reichenberger Stadtbezirk).⁵⁶⁸

Spolupráce se spolky založená na výměně časopisu byla až do roku 1870 jednostranná. Spolek Naturfreunde časopisy, různé zprávy, oznámení či odborné statě jen přijímal, ale vlastní časopis nevydával. Jak již bylo uvedeno, první číslo bylo vydáno právě v roce 1870. Na základě tohoto časopisu si spolek mohl začít dopisovat a vyměňovat odborné časopisy a publikace s podobně zaměřenými spolky a společnostmi. Například v roce 1870 si vyměnil odborné publikace a časopisy s hesenskou Přírodovědnou a lékařskou společností v Giessenu (Gesellschaft für Natur- und Heilkunde), Zoologicko-mineralogickým spolkem v Regensburgu (Zoologisch-mineralogischer Verein) či s Přírodovědnou společností Graubündens ze švýcarského Churu (Naturforschende Gesellschaft Graubündens in Chur).⁵⁶⁹

Vytvořil se tak prostor i pro vzájemné styky s těmito spolky. První zprávy od zahraničních spolků byly čteny na červencové schůzi roku 1869. Byla to například výroční zpráva Spolku na ochranu zvířat v Alžíru (Thierschutzverein in Algier) a dále zprávy ze schůzí Přírodovědné společnosti "Isis" v Drážďanech (Naturwissenschaftliche Gesellschaft Isis in Dresden).⁵⁷⁰

Dalším způsobem spolupráce s ostatními spolky byla přímá účast na jejich schůzích. Na výroční schůzi členů Spolku na ochranu zvířat – konané 21. září 1869 – v Chrastavě (Thierschutzverein in Kratzau) zastupoval spolek Naturfreunde jeho sekretář.⁵⁷¹

Existovaly i jiné způsoby navazování kontaktů. Na cestě do Hamburku na výstavu květin se prezident spolku setkal ve Vratislavi s proslule známým přírodovědcem Dr. H. Göppertem. Profesor Göppert projevil velký zájem o činnost spolku Naturfreunde. Proto již v říjnu téhož roku zaslal spolku výroční zprávu „Slezské společnosti pro vlasteneckou kulturu“ (Schlesische Gesellschaft für vaterländische

⁵⁶⁷ Například od městského zastupitelstva dostal na rok 1872 částku 50 zlatých viz A. Hlawatsch, *Geschichtliche Skizze*, s. 74.

⁵⁶⁸ A. Hlawatsch, *Geschichtliche Skizze*, s. 72.

⁵⁶⁹ *Tamtéž*.

⁵⁷⁰ K. Hübner, 1849 – 1899. *Zur Geschichte*, s. 30.

⁵⁷¹ A. Hlawatsch, *Geschichtliche Skizze*, s. 70.

Kultur). Za své zásluhy byl v listopadu jmenován čestným členem spolku Naturfreunde.⁵⁷² Obdobné to bylo v roce 1870. Prezident spolku se ve Vídni setkal s tamními učiteli, kteří spolek vydatně podporovali (např. doplňovali knihovnu o nové přírůstky). Mezi nimiž byl například Adolf R. von Senoner – pracovník knihovny v říšském geologickém ústavu nebo redaktor rakouského botanického časopisu Alexander Skofitz.⁵⁷³

Spolek neměl za sebou ještě ani rok po obnovení, a již byl různými institucemi žádán o pomoc. Jeho pomoc chtěli využít i v zahraničí. Prezidium Sjedenocných německých zahradnických spolků v Erfurtu (Vereinigung deutscher Gartenbauvereine) zamýšlelo sestavit vegetační tabule rostlin vyskytujících se ve Střední Evropě. Pozornost chtěli věnovat hlavně kulturním rostlinám. Zajímalo je, kde se bude které rostlině dařit. Spolek Naturfreunde v této souvislosti požádal o radu dlouholetého čestného člena Gottfrieda Menzela. Děkan Menzel se však k tomuto projektu vyslovil negativně, a tak z této spolupráce sešlo.⁵⁷⁴

Neméně významnou spolupráci představovaly – již zmíněné – odborné přednášky (viz kapitola 7.1. Přednášková činnost).

Rozličné kontakty existovaly také při konání výstav. Členové byli jinými spolky zváni k účasti na výstavách. Nebo naopak sami pořádali výstavu a zvali podobné spolky k účasti na výstavě. (O výstavách obecně viz kapitola 7.6. Výstavy spolku Naturfreunde).

Tak tomu bylo i v září roku 1870, kdy byl spolek zván na výstavu semen. Výstavu pořádala Zahradnické společnosti ve Vídni (Gartenbaugesellschaft in Wien). Další výstava se konala v říjnu v Děčíně. Pořádal ji regionální Hospodářský spolek pro Severní Čechy (Landwirtschaftlicher Regionalverein für Nordböhmen in Tetschen)⁵⁷⁵.

I v dalších letech pokračovalo prohlubování již starších kontaktů. Zároveň docházelo k navazování nových přátelských styků. Například v roce 1871 došlo k dalším výměnám časopisů, čímž si spolek získával větší renomé a známost ve světě. Nové kontakty navázal například s Přírodovědným spolkem ze Štýrska

⁵⁷² A. Hlawatsch, *Geschichtliche Skizze*, s. 70. Obdobně též MNR 1871, s. 47-57.

⁵⁷³ A. Hlawatsch, *Geschichtliche Skizze*, s. 72.

⁵⁷⁴ Děkan Gottfried Menzel tak učinil na základě spisu, který měl k dispozici a jenž uvedený projekt popisoval. Menzel jej zhodnotil jako nepříliš odborný. Dále autorovi spisu vytýkal, že text obsahuje řadu nepřesných termínů a že není neposuzována vědecká a všeobecná využitelnost projektu. Blíže viz MNR 1871, s. 47 – 52. K témuž také A. Hlawatsch, *Geschichtliche Skizze*, s. 71.

(Naturwissenschaftlicher Verein für Steiermark in Graz), se sedmihradským Přírodovědným spolkem v Sibini (Siebenbürgischer Verein für Naturwissenschaften in Hermannstadt), dále s Přírodovědným spolkem z Augsburgu (Naturhistorischer Verein), s Přírodopisnou společností ve Zhořelci (Naturforschende Gesellschaft) nebo se Společností přírodovědců z Moskvy (Kaiserliche Gesellschaft der Naturforscher)⁵⁷⁶.

Vzhledem k velkému nárůstu spolků a společností, které si se spolkem Naturfreunde v pozdějších letech vyměňovaly časopisy a další odborné materiály, bude jejich seznam uveden zvlášť (viz 8.3. Přehled spolků korespondujících s VdN).

Spolek udržoval řadu formálních kontaktů se státními institucemi. V únoru 1871, dle výnosu ministerstva vyučování ze 7. listopadu 1870, zaslal spolek své výroční zprávy za rok 1869 a 1870.⁵⁷⁷

V červnu 1871 dostal spolek pozvánku od Hospodářsko–lesnického spolku ve Frýdlantu. Zval jej k účasti na zářijové výstavě se zaměřením na zemědělské a lesnické nářadí a také na zahradnické produkty.⁵⁷⁸

Vzájemná spolupráce a kontakty byly prohlubovány také při pořádání společných výletů, a v pozdějších letech při studijních cestách. (Spolek Naturfreunde dále pořádal výlety a exkurse pro své členy – podrobněji viz kapitola 7.7. Výlety spolku Naturfreunde).

První výlety uskutečnil spolek právě v roce 1871. Na pozvání Zahradnického spolku ze Zhořelce se 1. července 1871 vydalo 26 členů (plus jedna žena) spolku Naturfreunde na výlet. Cílem cesty byly známé parky v Branitzu a Muskau. Cesta vlakem vedla přes Žitavu, Löbau a Zhořelec. Zde se k nim přidali členové z pořádajícího spolku a zbytek prvního dne cesty strávili právě ve Zhořelci. U zahradníka Dammana si prohlédli jeho zahradnictví a skleník s palmami. Dále se zastavili na místním hřbitově s pěkně udržovanými plochami a také v městském parku, který měl na starost zdejší inspektor pro parky O. Sperling. Další den se vydali do Branitz, kde se zaměřili na prohlídku parku v okolí místního zámku. Poté následovala cesta do Muskau a návštěva tamního rozlehlého parku s arboremem, školkou pro stromky

⁵⁷⁵ A. Hlawatsch, *Geschichtliche Skizze*, s. 72.

⁵⁷⁶ *Tamtéž*, s. 73.

⁵⁷⁷ *Tamtéž*.

⁵⁷⁸ *Tamtéž*.

a zahradnictvím zaměřeným na parkové květiny. Tím byla exkurse ukončena a členové mohli s uspokojením konstatovat, že přátelské styky byly ještě více upevněny.⁵⁷⁹

O oblibě spolku a jeho dobrých vztazích s obdobně zaměřenými spolky z nedalekého okolí svědčí také pozvánka Přírodovědeckého spolku ze Žitavy (Verein für Naturkunde). Ten zval ředitelství spolku Naturfreunde na 29. září 1872 na oslavu svého pětiletého výročí.⁵⁸⁰

Se zmíněnou korporací spolek Naturfreunde udržoval velmi dobré vztahy, a proto v přátelských návštěvách pokračoval i v následujícím roce. Výlet do Žitavy se uskutečnil 15. srpna 1873. Zaměřen byl na poznání nových možností zahradní architektury. Spolek se chtěl nechat inspirovat a načerpat podněty pro vlastní zkrášlovací práci v Liberci. Za spolek VdN se cesty zúčastnilo 60 osob, mezi nimi byla i řada manželek členů. V Žitavě se členové setkali s již zmiňovaným Přírodovědeckým spolkem a také se zástupci Hornolužického ovocnářského spolku (Oberlausitzer Obstbauverein).⁵⁸¹

Jak již bylo naznačeno, spolupráce měla rozmanitou podobu. Například v roce 1873 navázal spolek kontakty se Spolkem pro vysloužilé vojáky (1. Militär veteranenverein). Spolek Naturfreunde se totiž staral o osazování zeleně na hřbitově v okolí pomníku, připomínajícího padlé vojáky ve válce z roku 1866.⁵⁸²

I v tomto roce pokračovala spolupráce zaměřená na konání výstav. Tentokrát byl spolek Naturfreunde zván Hornolužickým zahradnickým spolkem (Oberlausitzer Gartenbauverein) na výstavu květin, ovoce, zeleniny a rostlin pořádanou 14.–18. září 1873.⁵⁸³

Spolek Naturfreunde pokračoval ve svých aktivitách a jeho členové se snažili zapsat do povědomí dalších domácích i zahraničních společností a spolků. Tak v roce 1874 dostal pozvánku na hospodářsko–lesnickou výstavu, kterou organizoval okresní Hospodářsko–lesnický spolek ve Frýdlantu. Zúčastnil se také výstavy květin a ovoce pořádanou Hornolužickým ovocnářským spolkem ze Žitavy. Pozván byl dále

⁵⁷⁹ Viz MNR 1872, s. 83–85.

⁵⁸⁰ Spolek Naturfreunde zastupoval jeho prezident, sekretář, pokladník a členové W. Siegmund a Josef Hoffmann. Celé slavnostní setkání se neslo v srdečné a přátelské atmosféře viz A. Hlawatsch, *Geschichtliche Skizze*, s. 74.

⁵⁸¹ Výlet byl zaměřen na prohlídku některých zajímavých zahrad v Žitavě. Například do parku A. Lukeho nebyli vpouštěni psi. U vstupu do zahrady byli umístěni do vybudovaného psince. O programu podrobněji viz MNR 1873, s. 56–62.

⁵⁸² A. Hlawatsch, *Geschichtliche Skizze*, s. 77.

Varnsdorfským osazovacím spolkem (Wansdorfer Anpflanzungsverein) na výstavu květin.⁵⁸⁴ Sám spolek Naturfreunde uspořádal v srpnu téhož roku exkursi, jejímž cílem bylo okolí vrchu Vápenný.⁵⁸⁵

Od poloviny 70. let 19. století – v souvislosti s činností muzea – spolupracoval spolek s mnoha spolky a institucemi. V roce 1875 například se společenstvem soukeníků, které spolku propůjčilo kreslírnu pro uspořádání přírodovědecké výstavy. V pozdějších letech spolupracoval s libereckým umělecko–průmyslovým muzeem, školami (př. živnostenskou školou a reálným gymnáziem), učitelským vzdělávacím ústavem a Zhořeleckým živnostenským muzeem (blíže kapitola 7.9. Přírodovědecké muzeum).

Formální vztahy měl spolek například s mužským pěveckým sborem (Männer Gesangverein). V roce 1877 jej pozval na slavnostní otevření domku ve spolkové zahradě (blíže kapitola 7.8. Botanická zahrada). Společně se také podíleli na organizování několika koncertů.

V dalších letech byl spolek VdN opět pozván na řadu výstav. Například roce 1878 se zúčastnil výstavy ovoce v Lovosicích a poté výstavy ovoce a zeleniny v Žitavě. Z ní si dokonce odnesl medaili za největší kolektivní sbírku různých druhů ovoce.⁵⁸⁶ V září 1880 se účastnil regionální zemědělské výstavy v České Lípě. Spolek zde prezentoval 55 druhů brambor. Byla mu za to udělena státní medaile.⁵⁸⁷

Ne vždy však spolek Naturfreunde vyvíjel přímé kontakty. V roce 1879 se například nechal ovlivnit a po vzoru mnoha spolků vznikajících v oblasti Alp začal podrobněji a důkladněji zkoumat okolí Liberce.⁵⁸⁸

V roce 1880 začal spolupracovat s Vojenským geografickým institutem ve Vídni (k.k. Militär–geographisches Institut). Vlastivědná sekce spolku Naturfreunde totiž pracovala na Průvodci po Liberci a jeho okolí. Součástí měly být speciální mapy Liberce a přilehlého okolí, které právě vyhotovil zmiňovaný institut.⁵⁸⁹

⁵⁸³ A. Hlawatsch, *Geschichtliche Skizze*, s. 77.

⁵⁸⁴ F. Zeh, 1849 – 1889. *Zur Geschichte*, s. 56.

⁵⁸⁵ *Tamtéž*.

⁵⁸⁶ K. Hübner, 1849 – 1899. *Rückblick*, s. 36.

⁵⁸⁷ *Tamtéž*, s. 38.

⁵⁸⁸ Zaměřil se na hlediska kulturně-historická, geografická a přírodovědná. Za tímto účelem byla vytvořena komise, která se měla tímto úkolem zabývat (celý projekt jistě také souvisel se vznikem muzea) viz F. Zeh, 1849 – 1889. *Zur Geschichte*, s. 60.

⁵⁸⁹ F. Zeh, 1849 – 1889. *Zur Geschichte*, s. 60.

V dalších letech pokračovala spolupráce s úřady. V roce 1881 se spolek na žádost Zemské kulturní rady podílel na hubení vrabců a t'uhýků. Pomáhal libereckému magistrátu při regulování prodeje ovocných stromků na trhu.⁵⁹⁰

V rámci šíření přírodovědných znalostí začal spolek VdN intenzivně spolupracovat s Libereckým spolkem učitelů (Reichenberger Lehrerverein). Učitelský spolek totiž v roce 1883 založil lidovou knihovnu (Volksbibliothek). Spolek Naturfreunde se mu rozhodl pomoci. Ve prospěch nově budované knihovny zapůjčil část svého fondu (při zachování vlastnických práv).⁵⁹¹

Vzájemné kontakty však byly vytvářeny na různém základě. V roce 1884 byl založen Německý horský spolek (Der deutsche Gebirgsverein für das Jeschken- und Isergebirge).⁵⁹² Část jeho zakladatelů pocházela z vlastivědné sekce spolku Naturfreunde. Následkem toho byla činnost sekce zastavena.⁵⁹³

V této době dále spolupracoval s Komisí pro odhalení pomníku císaře Josefa. Uvedená komise poskytla spolku finanční obnos, jenž byl spolkem využit na vybudování stejnojmenného parku (blíže kapitola 7.8. Botanická zahrada).

V dubnu roku 1885 získal spolek VdN velmi významné právo od Zemské kulturní rady (Landeskulturrath), které spočívalo ve volbě a vysílání zástupce do Zemské kulturní rady pro České království. Společně s Hospodářsko-lesnickým spolkem jej ihned využil.⁵⁹⁴

V dalším roce (1886) bylo ještě více prohloubeno vzájemné přátelství obou spolků. Příčinily se o vznik Zimní hospodářské školy v Liberci (blíže kapitola 7.10. Zimní hospodářská škola).⁵⁹⁵ V tomto roce (20. ledna 1886) vedení spolku Naturfreunde také rozhodlo o svém zastoupení v jiném spolku. Stalo se členem Německého

⁵⁹⁰ F. Zeh, 1849 – 1889. Zur Geschichte, s. 61.

⁵⁹¹ Vedení spolku Naturfreunde bylo pro, neboť návštěvnost spolkové knihovny byla nízká. Výběr knih, které měly být přenechány, byl svěřen komisi. Komise se skládala jak ze členů spolku Naturfreunde, tak ze členů učitelského spolku viz F. Zeh, 1849 – 1889. Zur Geschichte, s. 64.

⁵⁹² M. Melanová, Spolkový život, s. 272.

⁵⁹³ K. Hübner, 1849 – 1899. Rückblick, s. 40.

Z pozdějších let však víme i o vzájemné spolupráci obou spolků viz kapitola 7.3. Meteorologická pozorování.

⁵⁹⁴ Volba probíhala tak, že za každých 30 členů byl zvolen jeden volitel. Zvolení volitelé poté vybrali delegáta, který oba spolky zastupoval v radě. Mohlo se však také stát, že se neshodli. Konečné rozhodnutí pak bylo na spolku Naturfreunde, neboť měl početně více členů viz F. Zeh, 1849 – 1889. Zur Geschichte, s. 66.

⁵⁹⁵ K. Hübner, 1849 – 1899. Rückblick, s. 41.

centrálního hospodářského svazu (Der deutsche landwirthschaftliche Centralverband).⁵⁹⁶

Spolek Naturfreunde byl ve městě velmi významným spolkem. Proto i vztahy s radnicí byly na velmi dobré úrovni. U příležitosti položení základního kamene ke stavbě nové radnice, v roce 1888, do něho byla vložena zpráva o činnosti spolku.⁵⁹⁷

Spolek nadále pokračoval v upevňování starších přátelských vztahů. Již jsem se zmínila, že se v roce 1899 Německý horský spolek, městské zastupitelstvo a spořitelna připojili ke spolku Naturfreunde a společnými finančními prostředky přispěli k nainstalování povětrnostní budky (blíže kapitola 7.3. Meteorologická pozorování). V souvislosti s meteorologickým pozorováním a měřením víme o navázání nové kontakty s řadou institucí (blíže opět kapitola 7.3.).

Také v dalších letech upevňoval spolek své dosavadní vztahy a vytvářel i nové. Rostl především počet domácích a zahraničních spolků, se kterými spolek Naturfreunde rozvíjel písemný styk a se kterými si vyměňoval odborné časopisy (blíže kapitola 8.3. Přehled spolků korespondujících s VdN).

O spolupráci s jinými spolky v období první světové války nejsme dostatečně informováni. Nové kontakty a přátelské vztahy začal spolek Naturfreunde vyvíjet až pár let po válce. Například v roce 1922, v rámci činnosti botanické zahrady, dostal spolek materiální pomoc od pražské univerzitní botanické zahrady (blíže kapitola 7.8. Botanická zahrada).

V následujících letech obnovil spolupráci zaměřenou na účast a na pořádání výstav. V září 1923 se spolek účastnil výstavy květin, kterou organizoval Severočeský zahradnický svaz na libereckém výstavišti.⁵⁹⁸

Jak intenzivní byl styk s ostatními spolky v poválečných letech a v letech dvacátých, nevíme. O tomto období máme minimum poznatků, neboť ani výroční zprávy informace tohoto druhu neobsahovaly. Vztahy však jistě existovaly. Stejně tak určitě probíhala i výměna odborných časopisů. Informováni jsme až od roku 1929, kdy byly v časopise opět uveřejňovány seznamy těchto spolků.

⁵⁹⁶ Roční poplatek činil 20 zlatých (O spolupráci není nic bližšího známo) viz *F. Zeh*, 1849 – 1889. *Zur Geschichte*, s. 69.

⁵⁹⁷ *F. Zeh*, 1849 – 1889. *Zur Geschichte*, s. 70-71.

⁵⁹⁸ MNR 1924, s. 55.

Ve 30. letech pak spolek navázal na tradici pořádání výletů za účasti členů z jiných spolků, a také začal organizovat exkurse a studijní cesty za spřátelenými spolky. Například na jaře roku 1933 uspořádal spolek Naturfreunde přírodovědnou vycházku pro členy (muže i ženy) Žitavského spolku (Zittauer Verein).⁵⁹⁹ Přes nelehkou finanční situaci spolek v tomto roce uspořádal ještě dvě studijní cesty. V září podnikl pětidenní cestu do Hannoveru na výroční výstavu německé zahradní kultury.⁶⁰⁰ Dále pak uspořádal cestu do Muskau v Horní Lužici. Cílem této exkurse byl známý park knížete Pücklera.⁶⁰¹

Z výroční zprávy za rok 1933 také vyplývá, že spolek VdN měl své zastoupení ve Spolku přátel akvárií, terárií a kaktusů. O bližší spolupráci není nic uvedeno, ale lze předpokládat, že existovala.⁶⁰²

Obdobné to bylo i v dalších letech. V roce 1934 to byla nejprve cesta na „výstavu letních květin“ v Berlíně.⁶⁰³ Členové spolku podnikli studijní cestu do Mnichova na výstavu „Ulice a sídliště“ a na výroční výstavu „Zahrada a domov“.⁶⁰⁴ V následujícím roce 1935 podnikl spolek celkem tři studijní cesty. Nejprve zavítal do známého zahradnictví „Gruson“ v Magdeburgu.⁶⁰⁵ Další cesta směřovala do Hamburku

⁵⁹⁹ Účastníky výletu vedl Dr. Bruno Müller, jenž byl předsedajícím přírodovědného oddělení spolku Naturfreunde. Cílem cesty byly čedičové žíly u přehrady a křemencové žíly u léčebny. Účastníky také pozdravil starosta spolku VdN Ernst Peuker. Poté následovala prohlídka skleníku s palmami. Odpoledne, po společném obědě, byla na programu další procházka (ke Kovářovým kamenům-Schmidtsteine), která byla zakončena na Liebiegově výšince (Liebieg-Warte). Vzhledem ke špatné hospodářské situaci nemohla být návštěva oplacena, neboť spolek Naturfreunde neměl dostatek financí viz MNR 1934, s. 82.

⁶⁰⁰ Cesta byla zaměřena též kulturně-historicky, na poznávání některých významných památek a přírodních krás měst, jimiž projížděli do Hannoveru (př. Lipsko, Míšeň, Halle). Výstava v Hannoveru ukazovala nové možnosti zahradní kultury. Byla zaměřena hlavně na různé typy zahrad a také na vztah zahrady a domu, který upřednostňoval přírodní ráz zahrad. Celkové náklady včetně přenocování, vstupného a stravného činily 510 Kč. Blíže viz MNR 1934, s. 89-92.

⁶⁰¹ Tento park byl uznáván i v odborných kruzích. Nejen kvůli výskytu prastarých vzrostlých stromů. Rostla zde řada různých keřů, rostlin, stromů a květin. V jeho blízkosti se dále rozprostíral kopec „Herrenberg“ s rozhlednou a rozsáhlým arborem. Blíže viz MNR 1934, s. 92-94.

⁶⁰² Verein für Aquarien, Terrarien und Kakteenfreunde viz MNR 1934, s. 83.

⁶⁰³ Tato studijní exkurse vedla přes Frankfurt nad Odrou a Štětín k Baltskému moři. Ve jmenovaných městech se zastavili na prohlídku města a okolí. Zajímali se především o vzhled a úpravu parků a veřejných zahrad. Středem pozornosti však byla výstava v Berlíně, která byla zaměřena na správné využití a umístění letních květin v různých typech zahrádek viz MNR 1935, s. 67-68.

⁶⁰⁴ V Mnichově nejprve následovala prohlídka města a známých památek. První z výstav byla zaměřena na stavbu ulic a sídlišť ve městech. Druhá se především zabývala vztahem „zahrada-domov a příroda“ a představovala zahradu jako „louku plnou kvetoucích květin“ viz MNR 1935, s. 67 - 70.

⁶⁰⁵ Především díky řadě skleníků s rozmanitou flórou, např. kaktusy, kapradě, palmy či lekníny (př. victoria regia).

na zahradnickou výstavu „Planten un Blomen“.⁶⁰⁶ Výstavy se účastnila řada svazů a společností, jednotlivá zahradnictví a také například Německá společnost pro zahradní kulturu (Deutsche Gesellschaft für Gartenkunst). Výstava podávala celkový přehled o současném stavu zahradnictví.⁶⁰⁷ Další exkursi spolek podnikl opět do Berlína na „Výstavu letních květin“.⁶⁰⁸

Problematika zahradní kultury byla mezi obyvateli velmi oblíbeným tématem. Aby měl spolek Naturfreunde dostatek spolehlivých informací, spolupracoval se společenstvem zahradníků a dobré vztahy udržoval také s Německou odbornou pokračovací školou (viz také kapitola 7.8. Botanická zahrada).

Spolupráce v této oblasti úspěšně pokračovala i v následujících letech. Například v roce 1936 se spolek Naturfreunde vydal na studijní cestu do Drážďan. Na první říšské zahradní výstavě spolek zastupovali členové zahradnického oddělení.⁶⁰⁹

Jak pokračovala spolupráce spolků a upevňování starších přátelských kontaktů či jak se utvářely nové vztahy v dalších letech, není z dostupných pramenů zřejmé. Poslední číslo časopisu vyšlo naposledy v roce 1938. Neobsahuje však žádné zmínky o spolupráci.

⁶⁰⁶ Zde se členové dále zaměřili na prohlídku zajímavých parků (př. městský park), alejí a hřbitovů.

⁶⁰⁷ Na výstavišti byly haly, které například obsahovaly jen určité druhy rostlin. V jedné hale byly kaktusy, v jiné orchideje a v další řezané květiny. Dále zde byly k vidění letní kytky, růže, různé keře či květiny zdobící terasy a venkovní sezení viz MNR 1936, s. 61-65.

⁶⁰⁸ MNR 1936, s. 65-67.

⁶⁰⁹ MNR 1937, s. 40.

8.3. Přehled spolků korespondujících s VdN

Tato část mé práce uvádí seznam spolků, společností a institucí, které se spolkem Naturfreunde udržovaly písemný styk a zasílaly mu své odborné časopisy, publikace či další články. Přehled těchto spolků rozdělují na korporace působící v Liberci, v Čechách, monarchii a cizině do roku 1918. Po roce 1918 dělím seznam na spolky, které spolupracovaly s VdN v Československu a v zahraničí.

Údaje o těchto spolcích byly každý rok otiskovány ve spolkovém časopise, a to od roku 1872. Tento seznam obsahoval přehled spolků, které své časopisy poslaly v roce 1871. Pro potřeby diplomové práce jsem dále zvolila přehledy korporací z let 1872 a 1873. Počet společností totiž vzrostl z 10 (v roce 1871) na 26 (v roce 1872) a v dalším roce 1873 na 59.⁶¹⁰ Poté jsem volila intervaly po pěti letech, tzn. seznamy spolků z let 1878, 1883 a 1888.⁶¹¹ Dále jsem použila interval deseti let, tzn. přehled sdružení z roku 1898,⁶¹² neboť počet korporací byl konstantní.

V následujících letech přibývaly nové spolky jen pozvolna. Zvolila jsem proto seznam uveřejněný v roce 1913.⁶¹³ Již víme, že časopis byl po válce opět vydán až v roce 1921. Přehledy spolků byly uveřejněny teprve v roce 1929.⁶¹⁴ Ve 30. letech jejich počet nestoupal, proto jsem zvolila poslední číslo časopisu, které obsahovalo uvedené seznamy.⁶¹⁵

⁶¹⁰ Viz MNR 1872, s. 6.; MNR 1873, s. 4.; MNR 1874, s. 123-123.

⁶¹¹ Viz MNR 1878, s. 110-111.; MNR 1883, s. 66-68.; MNR 1888, s. 60- 63.

⁶¹² MNR 1898, s. 48- 53.

⁶¹³ Poslední kompletní číslo, které vyšlo před válkou a obsahovalo i zmiňované seznamy viz MNR 1913, s. 70-75.

⁶¹⁴ MNR 1929, s. 61-62.

⁶¹⁵ Viz MNR 1938, s. 63.

1871 (10)⁶¹⁶

- Rakousko–Uhersko
 - Štýrský Hradec (Graz): Naturwissenschaftlicher Verein für Steiermark
- Německo
 - Augsburg: Naturhistorischer Verein
 - Vratislav (Breslau): Schlesische Gesellschaft für vaterländische Cultur
 - Drážďany: Naturwissenschaftliche Gesellschaft „Isis“
 - Giesen: Oberhessische Gesellschaft für Natur– und Heilkunde
 - Řezno (Regensburg): Zoologisch–mineralogischer Verein
 - Zhořelec (Görlitz): Naturforschende Gesellschaft
- Švýcarsko
 - Chur: Naturforschende Gesellschaft Graubündens
- Rusko
 - Moskva: Kaiserliche Gesellschaft der Naturforscher
- Rumunské království
 - Sibiň (Sibiu, Hermannsstadt): Siebenbürgischer Verein für Naturwissenschaften

⁶¹⁶ V závorce uvádím celkový počet korporací v daném roce. Pro přehlednost však u dalších zvolených roků budu uvádět jen nové spolky, které zaslaly svůj časopis.

1872 (26)

- České země
 - Brno: K.k. mährisch–schlesische Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur– und Landeskunde
 - Brno: Naturforschender Verein
 - Praha: Naturhistorischer Verein „Lotos“
- Rakousko–Uhersko
 - Klagenfurt: Naturhistorisches Landesmuseum für Kärnten
 - Salzburg: Gesellschaft für Salzburger Landeskunde
 - Vídeň: Verein zur Verbreitung naturwissenschaftlicher Kenntnisse
 - Vídeň: K.k. Gartenbaugesellschaft
- Německo
 - Brémy (Bremen): Naturwissenschaftlicher Verein
 - Darmstadt: Verein für Erdkunde und mittelhess. geolog. Verein
 - Drážďany: Verein für Erdkunde
 - Emda (Emden): Naturforschende Gesellschaft
 - Kamenice (Chemnitz): Naturwissenschaftliche Gesellschaft
 - Landshut: Botanischer Verein
 - Offenbach: Verein für Naturkunde
 - Stuttgart: Thierschutzverein für das Königreich Württemberg
 - Žitava (Zittau): Verein für Naturkunde
- Itálie
 - Janov: Società di Letture e Conversazioni scientifiche

- Království Belgické
 - Brusel: Société malacologique de Belgique

1873 (59)

- Rakousko – Uhersko
 - Bregenz: Vorarlberger Museumsverein
 - Innsbruck: Ferdinandeum für Tirol und Vorarlberg
 - Innsbruck: K. k. Landwirtschafts–Gesellschaft
 - Innsbruck: Naturwissenschaftlicher medizinischer Verein
 - Linec (Linz): Museum Francisco – Carolinum
 - Štýrský Hradec: K. k. Steiermärkischer Gartenbauverein
 - Vídeň: K. k. Zoologisch – botanische Gesellschaft
 - Vídeň: K. k. geologische Reichsanstalt
 - Vídeň: Verein für Landeskunde von Niederösterreich
 - Vídeň: K. k. Landwirthschafts–Gesellschaft
- Německo
 - Berlín: Botanischer Verein der Provinz Brandenburg
 - Brémy: Gartenbauverein
 - Drážďany: „Flora“, Gesellschaft für Botanik und Gartenbau im Königreich Sachsen
 - Gotha: Thüringischer Garten– und Seidenbauverein
 - Jena: Mathematische Gesellschaft
 - Kamenice: Naturforschender Verein in Sachsen
 - Karlsruhe: Gartenbauverein des Großherzogtums Baden

- Kiel: Verein nördlich der Elbe zur Verbreitung der Naturwissenschaften
- Královec (Königsberg): K. physikalisch–ökonomische Gesellschaft
- Neubrandenburg: Verein der Freunde der Naturgeschichte
- Norimberk (Nürnberg): Naturhistorische Gesellschaft
- Sondershausen: Verein für Beförderung der Landwirtschaft
- Trevír (Trier): Gesellschaft für nützliche Forschung
- Žořelec: Oberlausitzer Gartenbauverein
- Žitava: Oberlausitzer Obstverein
- Zwickau: Verein für Naturkunde
- Švýcarsko
 - Aarau: Naturforschende Gesellschaft
 - Bern: Allgemeine schweizerische naturforschende Gesellschaft
 - St. Gallen: Naturforschende Gesellschaft
- Itálie
 - Modena: Societa dei naturalisti
 - Pescara (Pesaro): Accademia agraria
 - Verona: Accademia d'agricoltura, arti e commerci
- Rumunské království
 - Sibiň: Siebenbürgischer Verein für Naturkunde
 - Sibiň: Verein für siebenbürgische Landeskunde

1878 (74)

- České země
 - Brno: K. k. mähr.– schl. Gesellschaft zur Beförderung der Landwirthschaft
 - Moravský Šumperk: Theßthaler landwirthschaftlicher Fortbildungsverein
 - Praha: Lesehalle der deutschen Studenten
 - Praha: Böhmisches Gartenbaugesellschaft
 - Ústí nad Labem: Naturwissenschaftlicher Verein
- Rakousko – Uhersko
 - Kežmarok (Kassa): Ungarischer Karpathenverein
 - Klagenfurt: K. k. Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues
 - Klagenfurt: Kärntner Gartenbauverein
 - Pest (Budapešť): Fözlöni Közlöni
 - Vídeň: K. k. Hofmineralienkabinet
 - Vídeň: Leseverein der deutschen Studenten
 - Vídeň: Lese– und Redehalle der technischen Hochschule
- Německo
 - Berlín: Polytechnische Gesellschaft
 - Berlín: Botanischer Verein
 - Bonn: Landwirthschaftlicher Verein für Rheinpreußen
 - Frankfurt nad Mohanem (Frankfurt am Main): Senkenbergische naturforschende Gesellschaft
 - Fulda: Verein der Naturfreunde
 - Gdaňsk (Danzig): Naturforschende Gesellschaft

- Greifswalde: Naturwissenschaftlicher Verein für Neupommern und Rügen
- Hamburg–Altona: Naturwissenschaftlicher Verein
- Hamburg: Verein für naturwissenschaftliche Unterhaltung
- Hannover: Naturhistorische Gesellschaft
- Heidelberg: Naturhistorisch–medizinischer Verein
- Kamenice: Gartenbauverein
- Kiel: Naturwissenschaftlicher Verein für Schleswig–Holstein
- Lipsko (Leipzig): Verein für Erdkunde
- Lüneburg: Naturwissenschaftlicher Verein
- Magdeburg: Naturwissenschaftlicher Verein
- Marburg: Gesellschaft zur Beförderung der gesammten Naturwissenschaften
- Osnabrück: Naturwissenschaftlicher Verein
- Vratislav: Verein für schlesische Insektenkunde
- Wiesbaden: Nassauischer Verein für Naturkunde
- Švýcarsko
 - Andermatt: Naturforschende Gesellschaft
 - Basel: Naturforschender Verein
 - Schaffhausen: Entomologische Gesellschaft
 - Curych (Zürich): Naturforschende Gesellschaft
- Itálie
 - Janov: Effemeridi della societa di letture

- Rusko
 - Moskva: Société impériale des naturalistes

1883 (93)

-   esk   zem  
 -   esk   L  pa: Nordb  hmischer Excursionsclub
 - Svoboda nad   pou: Section Riesengebirge des Gebirgsverein für Böhmen
 - Varnsdorf: Anpflanzungsverein
- Rakousko – Uhersko
 -   t  rsk   Hradec: Thierschutzverein
 - Pest: Ungarische geologische Gesellschaft
- N  mecko
 - Braunschweig: Verein für Naturwissenschaften
 - Donau–Eschingen: Verein für Geschichte und Naturgeschichte der Baar– und angrenzenden Landestheile
 - Dürkheim a. d. H.: Policchia, Naturwissenschaftlicher Verein der Rheinpfalz
 - Halle nad S  lou.: Kaiserlich Leopoldinisch, Karolinisch deutsche Akademie der Naturforscher
 - Kassel: Verein für Naturkunde
 - Münster: Westphalischer provinzialverein für Wissenschaft und Kunst
 - Pasov (Passau): Naturhistorischer Verein
 - Sondershausen: Irmischa, botanischer Verein für das nördliche Thüringen

- Švýcarsko
 - Basel: Naturforschende Gesellschaft
- Lucembursko
 - Luxembourg: Société botanique
- It  lie
 - Ř  m: Reale Academia dei Lincei

1888 (108)

-   esk   zem  
 -   atec: Anpflanzungs– und Verschönerungsverein
- Rakousko – Uhersko
 - Z  hřeb (Agram): Kroatischer Naturforscherverein
- N  mecko
 - Altenburg: Naturforschende Gesellschaft des Osterlandes
 - Frankfurt nad Odrou: Naturwissenschaftlicher Verein „Helios“
 - Gera: Gesellschaft von Freunden der Naturwissenschaften
 - Hanau: Wetteranische Gesellschaft für die gesammte Naturkunde
 - Regensburg: Naturwissenschaftlicher Verein
 - Reichenbach i. V.: Vogtl  ndischer Verein für allgemeine und specielle Naturkunde
- Šv  carsko
 - Bern: Schweizerische, entomologische Gesellschaft
 - Bern: Schweizerische, naturforschende Gesellschaft
 - Bern: Schweizerische Gesellschaft für die gesammten Naturwissenschaften
 - Frauenfeld: Th  rgauische, naturforschende Gesellschaft

- Argentina
 - Buenos Aires: Academia nacional de Ciencias en Cordoba (Republica argentina)
- Norsko
 - Christiania: Norwegische Commission der europäischen Gradmessung
- Francie
 - Paříž: Anuaire geologique universelle
- Rusko
 - Petrohrad: Comité geologique de Russie

1898 (145)

- České země
 - Brno: Franzens–Museum
 - Dečín: Anpflanzungs– und Verschönerungsverein
 - Litoměřice: Anpflanzungs– und Verschönerungsverein
 - Opava: Naturwissenschaftlicher Verein
 - Praha: Deustcher landwirtschaftlicher Centralverband
 - Praha: Deuschter bienewirtschaftlicher Centralverband
 - Praha:Landesculturrath für das Königreich Böhmen
 - Trutnov: Section Riesengebirge des Gebirgsvereines für Böhmen
- Rakousko – Uhersko
 - Budapešť: Rovarteni Lapok
 - Bratislava: Verein für Natur- und Heilkunde
 - Rijeka: Naturwissenschaftlicher Club
 - Spišská Nová Ves: Ungarischer Karpathenverein

- Trenčín: Naturwissenschaftlicher Verein des Trentschiner Comitatus
- Vídeň: Botanischer Tauschverein
- Vídeň: K. k. Central-Anstalt für Meteorologie und Erdmagnetismus
- Vídeň: Entomologischer Verein
- Vídeň : Naturwissenschaftlicher Verein an der Universität
- Německo
 - Augsburg: Schwäbisch-bairische Gartenbangesellschaft
 - Bamberg: Naturforschende Gesellschaft
 - Berlín: Central-Commission für wissenschaftliche Landeskunde
 - Berlín: Märkisches Provincial-Museum „Brandenburgia“
 - Bonn: Naturhistorischer Verein der preußischen Rheinlande und Westfalens
 - Düsseldorf: Naturwissenschaftlicher Verein
 - Güstrow: Verein der Freunde der Naturgeschichte in Mecklenburg
 - Lipsko: Naturforschende Gesellschaft
 - Mnichov: Bairische botanische Gesellschaft zur Erforschung der heimischen Flora
 - Neisse: Verein „Philomathie“
 - Neustadt a. d. Hardt: „Pollichia“ Naturwissenschaftlicher Verein der Rheinpfalz
- Itálie
 - Řím: Specola Vaticana
 - Verona: Accademia Memorie della Accademia
- Rusko
 - Charkov: Gesellschaft der Naturforscher an der Universität Charkow

- Dorpat: Naturforscher– Gesellschaft an der Universität Dorpat
- Kyjev: Gesellschaft der Naturforscher
- Petrohrad: Kaiserl. russ. mineralogische Gesellschaft
- Norško
 - Bergen: Bibliothek des Museums
- Švédsko
 - Stokholm: Entomologische Gesellschaft
 - Uppsala: Geologisches Institut der königl. Universität
- Amerika
 - Cordoba: Academia national de ciencias de la republica Argentina
 - St. Louis: Academy of Science
 - Minneapolis: Minnesota Academy of Natural Sciences
 - Philadelphia: University of Pennsylvania
 - Santiago: Deutscher wissenschaftlicher Verein
 - Washington: U. S. Departement of Agriculture

1913 (147)

- České země
 - Jablonec nad Nisou: Anpflanzungs– und Verschönerungsverein
 - Liberec: Deutscher Gebirgsverein für das Jeschken– und Isergebirge
 - Liberec: Verein für Heimatkunde des Jeschken – Isergaues
 - Liberec: Nordböhmisches Gewerbemuseum
 - Olomouc: Naturwissenschaftliche Sektion des Vereines Botanischer Garten
 - Opava: K.k. österr. schles. Land– und Forstwirtschafts – Gesellschaft

- Teplice: Museums – Gesellschaft
- Znojmo: Anpflanzungs– und Verschönerungsverein
- Německo
 - Bautzen : Naturwissenschaftliche Gesellschaft „Isis“
 - Bayreuth: Naturwissenschaftliche Gesellschaft
 - Bielefeld u. Umgebung: Naturwissenschaftlicher Verein
 - Ebersbach in Sachsen: Humboldt Verein
 - Krefeld : Naturwissenschaftlicher Verein
 - Krefeld : Verein für Naturkunde
 - Meißen (Míšeň): Naturwissenschaftliche Gesellschaft
 - Straßburg i. Elsaß: Gesellschaft für Erdkunde und Kolonianwesen
 - Zerbst (Anhaltsko): Naturwissenschaftlicher Verein
- Švýcarsko
 - Lausanne: Societé Helvétique des sciences naturelles
 - Zürich: Physikalische Gesellschaft
- Amerika
 - Berkeley: University of California
 - Buffallo: Society of natural sciences
 - Cincinnati: Lloyd Library, Botany and Pharmacy
 - Madison: Visconsin Academy
 - Meriden: Conn. scientific association
 - Montevideo: Museo national
 - Rio de Janeiro: Museo national
 - San José: Museo national
 - Saint Louis: Missouri Botanical Garden

- Sau Paulo: Societa Scientifica
- Washington: Smithsonian Institution

1929 (90)

- Československo (8)⁶¹⁷
 - Ústí nad Labem: Deutscher Natur– und Vogelschutzbund
 - Liberec: Verein für Volksgesundheitspflege
- Rakousko (11)
- Německo (46)
 - Gdaňsk: Westpreußisch–botanisch–zoologischer Verein
 - Rostock: Verein für Freunde der Naturwissenschaften in Mecklenburg
 - Speyer: Pfälzicher Verein für Naturkunde „Pollichia“
- Maďarsko (1)
- Rumunsko (1)
- Švýcarsko (9)
- Itálie (1)
- Estonsko (1)
- Rusko (2)
- Norsko (1)
- Švédsko (2)
- Amerika (7)

1938 (130)

- Československo (19)
 - Brno: Moravské přírodovědecké společenstvo

⁶¹⁷ Čísla v závorkách uvádí celkový počet spolků v dané zemi, které s VdN byly v písemném kontaktu.

- Brno: Přírodovědný klub v Brně
- Frýdlant: Friedländischer Lehreverein (Heimatkunde)
- Jihlava: Přírodovědecký klub
- Liberec: Firgenwald
- Liberec: Verein für Volkskunde
- Litomyšl: Městské muzeum
- Moravská Ostrava: Naturwissenschaftliche Gesellschaft
- Vrchlabí: Deutscher Riesengebirgsverein
- Rakousko (14)
 - Laibach: Glasnik Muzejska drustva za Slovenijo
- Německo (64)
 - Drážďany: Museum für Mineralogie, Geologie und Vorgeschichte
 - Hamburg: Staatsinstitut für angewandte Botanik
 - Plauen: Voigtländische Gesellschaft für Naturforschung
- Maďarsko (3)
 - Sopron: Universität für Technische- und wirtschaftswissenschaftlichen Fakultät für Berg–Hütten– und Forstingenieure
- Rumunsko (2)
 - Klausenburg: Siebenbürgisches Erdely–Museum
- Švýcarsko (9)
- Dánsko (1)
 - Lund: Universitäts–Bücherei
- Estonsko (1)
- Norsko (1)
- Švédsko (2)

- Rusko (4)
 - Moskva – The Central Geological and Prospecting Institute
- Itálie (1)
- Amerika (9)
 - Stillwater, Oklahoma: Agricultural and Mechanical College

Z uvedených přehledů vyplývá, že nejvíce kontaktů spolek VdN udržoval s obdobnými korporacemi v Německu. A to jak v době Rakouska – Uherska, tak i po vzniku samostatného Československa. Na dalším místě byly spolky působící v monarchii, nejvíce jich bylo ve Vídni. Za Rakousko – Uherska byly styky se spolky působícími v českých zemích nejintenzivnější v devadesátých letech. Stejně to bylo i po roce 1918. Jednalo se o německé spolky, i když některé názvy, hlavně v druhé polovině třicátých let, jsou české (např. spolek v Jihlavě, či Brně). Z měst převažovala Praha a později také Liberec. Dále se dá říci, že v rámci Rakousko – Uherska udržoval styky s různými spolky po celé Evropě a Americe. Tento trend přetrvával i po vzniku Československa.

9. Postavení spolku Naturfreunde v liberecké společnosti

Spolek Naturfreunde získal velmi významné postavení v liberecké společnosti díky rozmanitosti svých činností. Ty vždy vynikaly hlavně bohatostí populárně–naučných a odborných přednášek, které byly určeny jak členům, tak široké veřejnosti.

Členové koncipovali spolek jako vědecký s hlavním cílem – šíření vzdělanosti. Svou prací tak přispěli k lepší dostupnosti přírodovědných znalostí, mimo jiné založením spolkové knihovny, která se v polovině osmdesátých let devatenáctého století stala základem knihovny lidové. Vrcholným počinem v oblasti školství bylo zřízení Zimní hospodářské školy, na které zároveň někteří členové přednášeli.

Spolek se dvěma úspěšnými akcemi zapsal trvale do podoby města Liberce. Ze sbírek svých členů založil a spravoval Přírodovědecké muzeum, které dalo základ dnešnímu přírodovědnému oddělení v Severočeském muzeu. Druhou neméně významnou aktivitou bylo založení a udržování botanické zahrady fungující až do dnešních dnů.

K oblibě a popularitě spolku dále přispěla zahradnická a osazovací sekce. Liberec byl významným průmyslovým centrem. Zakládání nových a rozšiřování stávajících parků, alejí a sadů přispělo velkou měrou ke zkrášlení města a ke zlepšení životního prostředí v něm. Činnost této sekce významně pozměnila tvář Liberce. Dodnes nádherně kvetoucí rododendrony – typické pro určité části města, park za Severočeským muzeem a uklidňující prostředí Lidových sadů dodávají městu specifický charakter. Liberec tak mimo jiné získal titul „zeleného města“. Výše jmenovaná sekce se také podílela v roce 1904 na založení parku, který se později stal základem pro nově zřízenou zoologickou zahradu.

K zajímavým oborům činnosti spolku patřilo založení meteorologických stanic a provádění meteorologických pozorování. Předpovědi počasí získané z těchto naměřených údajů byly velmi populární a žádány četnými institucemi, odborníky a širokou veřejností.

Spolek se podílel i na rozšiřování kulturního a společenského života ve městě. Během bezmála devadesáti let uspořádal nesčetné množství výstav. Nejprve je

organizoval jako samostatné a později jako součásti expozice botanické zahrady. Obyvatelé města si kromě výstav oblíbili i koncerty, které spolek občas uspořádal. Konání koncertů pro něj bylo důležité, hlavně pro jejich velkou finanční ziskovost. První významný koncert, který spolek VdN uspořádal 15. července 1888, byl velmi úspěšný a jeho výtěžek (122 zlatých) přinesl očekávaný zisk.⁶¹⁸ Obdobné koncerty spolek zorganizoval také později. Například v prosinci 1896 byl uspořádán vojenský koncert v tělocvičně turnerů (Turnhalle), jehož výtěžek (65 zlatých) byl použit na zahradnickou činnost, na oplocení parku císaře Josefa.⁶¹⁹ O Velikonocích roku 1898 se v témže sále konal další vojenský koncert. Opět se ho zúčastnilo množství posluchačů a čistý zisk činil 288 zlatých.⁶²⁰

Členové spolku se ve třicátých letech dvacátého století podíleli na hledání nových zdrojů pitné vody pro město. Přispěli také k rekonstrukci nevyhovujících vodovodních řadů.

Po celou dobu své činnosti, i po vzniku samostatného Československa, měl spolek velmi dobré vztahy s městským zastupitelstvem nejen díky činnostem přispívajícím k rozvoji města. Město na podporu těchto spolkových aktivit vynakládalo značné finanční obnosy. Na dotaci spolku se mimo jiné podílela i liberecká spořitelna, s níž měl spolek také vřelé kontakty. Neméně úspěšné vztahy udržoval i s místními sdruženími podobného zaměření. VdN významně spolupracoval hlavně s Horským spolkem a Hospodářsko-lesnickým spolkem.

O významu spolku svědčí i provázanost řady členů VdN s vedením města a dalšími státními institucemi. Tuto skutečnost dokládá celá řada starostů města Liberce, kteří patřili k aktivním členům spolku Naturfreunde. Náleží mezi ně:

- Gustav Schirmer
- Wilhelm Siegmund
- Ludwig Ehrlich
- JUDr. Carl Schücker
- MUDr. Franz Bayer

⁶¹⁸ F. Zeh, 1849-1889. Zur Geschichte, s. 70.
MNR 1889, s. 106 (zpráva pokladníka).

⁶¹⁹ MNR 1897, s. 16.

⁶²⁰ K. Hübner, 1849-1899. Rückblick, s. 45.

10. Závěr

Cílem mé diplomové práce bylo popsat vývoj, působení a postavení významného německého spolku – Spolku přátel přírody v Liberci od založení v roce 1849 do konce jeho existence za druhé světové války.

Původní zadání předpokládalo rozsah práce až do roku 1945. Z analýzy dostupných pramenů a dostupné literatury však vyplynulo, že spolek fakticky skončil svoji činnost v roce 1938, a proto tímto rokem končí i zkoumání historie spolku Naturfreunde.

Při studiu stanov spolku a pramenů se ukázalo, že spolek byl velmi dobře organizovaný s jasně stanovenými programovými cíly. Podoba stanov spolku se během devadesátiletého období činnosti fakticky příliš neměnila, jen se přizpůsobovala aktuálním společenským poměrům a požadavkům té doby. Pod vlivem rostoucího německého nacionalismu v osmdesátých letech devatenáctého století došlo k poněmčení stanov, které se projevilo vypuštěním veškerých neněmeckých slov.

Celkem široké spektrum členů dokládá jeho velkou oblibu mezi obyvateli, ale i obecnou podporu přírodním vědám. Ve spolku VdN měly své zastoupení i ženy.

Spolek Naturfreunde byl vytvořen jako spolek vědecký. Nejen na okruzích přednášených témat, ale hlavně na proměnách jeho aktivit, které byly reflektovány ve stanovách, se dá vysledovat jistý koncepční vývoj. Nejprve byl spolek zamýšlen jako přírodovědné sdružení zaměřené na pořádání přednášek a na odborný výzkum okolí Liberce. Odpovídal tomu i první název spolku „Naturforschender Verein für Reichenberg und Umgebung“ (Přírodovědný spolek pro Liberec a okolí). Proto v tomto spolku zpočátku byli převážně členové s vysoce odborným vzděláním. Což znamenalo, že členská základna nebyla tak široká. Přílišná vědeckost sdružení však nelákala ani veřejnost.

Po necelých dvou letech došlo k nepatrnému posunu a přejmenování spolku na „Verein der Naturfreunde“. Vnitřní krize, na jejímž ukončení měl velký podíl zakládající člen a pozdější dočasný prezident VdN – Wilhelm Siegmund, byla překonána až v roce 1868. Tehdy došlo k další proměně v koncepci. Nastolené změny postupem doby přispěly k nebývalému rozkvětu spolku, který také souvisel s širokým

rozsahem jeho aktivit. Konkrétně šlo hlavně o: činnost přednáškovou, vzdělávací, zahradnickou a osazovací, vydavatelskou a publicistickou. Dále sem patřilo také pořádání výstav, výletů, kursů a koncertů. Neméně významná byla meteorologická pozorování, provozování spolkové knihovny, Přírodovědeckého muzea a botanické zahrady. Proto je logické, že v 70. až 90. letech 19. století rostl počet nových členů.

Tento trend sledujeme v podstatě až do první světové války. Po jejím skončení, rozpadu Rakousko-Uherska a vzniku samostatného Československa v říjnu 1918, nenastal v životě spolku žádný významný předěl. Členové se i nadále věnovali všem svým dosavadním aktivitám. Znovu ale pozorujeme podobný vývoj jako na počátku padesátých let 19. století. Spolek VdN se více vyhraňoval a zdůrazňoval své vědecké zaměření. Od poloviny dvacátých let opět sledujeme úbytek členské základny. Ve spolku zůstávaly převážně lidé s odborným vzděláním a se širokými přírodovědnými znalostmi. Takto byl také od roku 1932 orientován časopis a stejným způsobem byly zaměřeny i přednášky.

Shrneme-li nejvýznamnější počiny spolku Naturfreunde, patří mezi ně zejména populárně–naučné a vzdělávací přednášky, jak pro členy spolku, tak hlavně pro širokou veřejnost. Dále spolkový časopis vydávaný od roku 1870 až do roku 1938. Kromě odborné úrovně nám ukazuje i obecnou úroveň a preference spolku. K dalším významným počínům spolku, se kterými se můžeme setkat dodnes, náleží založení a udržování celé řady parků, alejí a sadů. Spolek tak vlastně vykonával placenou funkci správce městské zeleně. Nejvíce se však zapsal do povědomí zřízení dosud fungující botanické zahrady a Přírodovědeckého muzea. Povětrnostní budka umístěná za budovou radnice města je taktéž výsledkem práce členů spolku VdN.

Spolek Naturfreunde nebyl vždy ve své organizaci neměnný, ale měnil svoji strukturu nejen podle požadavků svých členů, ale i vlivem společnosti a jejím zájmem o určité věci. Tímto způsobem se od spolku během jeho existence oddělila jedna sekce a jedno oddělení. Z nich byly posléze vytvořeny spolky nové. Po odloučení nepanovala mezi spolky napjatá konkurence, ale VdN s nimi kontakty udržoval i nadále. Spolupráci koneckonců navazoval i s ostatními sdruženími v zemích Českých, v Rakousko–Uhersku a postupem let se jeho vztahy rozrůstaly do celého světa.

Zkoumáním pramenů a literatury jsem také zjistila, že vedle německého Spolku přátel přírody (Verein der Naturfreunde) v Liberci existovala od roku 1907 místní sekce

vídeňského sociálně demokratického spolku „Die Naturfreunde“. Je nutné zdůraznit, že uvedená sekce neměla se spolkem VdN kromě podobného názvu nic společného.

Spolek Naturfreunde se svou záslužnou činností během celé své bezmála devadesátileté existence velmi významnou měrou zapsal do povědomí mnoha generací obyvatel Liberecka a přispěl tak ke kráse města v klínu hor.

V hodinách dějepisu lze touto prací dokreslit obraz spolkového života v Liberci v druhé polovině devatenáctého a první polovině dvacátého století. Historií spolku bych ráda probudila zájem studentů o regionální dějiny a o město, ve kterém žijí. Některé dílčí náměty, na které jsem při psaní narazila, lze velmi dobře použít také pro projektové vyučování.

11. Seznam pramenů

Prameny archivní:

SOkAL: Spolkový katastr (policejního obvodu) politického okresu Liberec, z roku 1901.

SOkAL: fond č. 47, Písemná pozůstalost libereckého lékárníka Ludvíka Hlasivce z roku 1895.

SOkAL: fond č. 642, Spolek přátel přírody, 1907 – 1938.

SOkAL: Úřad zemského rady (Landrat 1938 – 1945), říšské místodržitelství Liberec.

Adresáře a ročenky:

Adreßbuch der Gauhauptstadt Reichenberg 1941/42, Reichenberg.

Anschiringer, A.: Adress – Buch der Stadt Reichenberg, Reichenberg, 1858.

Anschiringer, A.: Adress – Buch der Stadt Reichenberg, Reichenberg, 1863.

Dressler, J. F. A.: Wohnungs– und Geschäfts–Anzeiger der Stadt Reichenberg, Reichenberg, 1901.

Jahrbuch– und Wohnungs–Anzeiger der Stadt Reichenberg, Reichenberg, 1905 – 1938.

Sagasser, F.: Adress – Buch, Wohnungsanzeiger der Stadt Reichenberg, Reichenberg, 1871, 1877, 1887, 1882, 1895.

Stanovy:

Statuten des Naturforschenden Vereines für Reichenberg und Umgebung. 1849, in: MNR 1871, Reichenberg 1871, s. 3–10.

Statuten des Vereines der Naturfreunde in Reichenberg, Reichenberg 1869, s. 1–8.

Statuten des Vereines der Naturfreunde in Reichenberg, Reichenberg 1876, 8 s.

Satzungen des Vereins der Naturfreunde in Reichenberg, Reichenberg, 14 s.

Statuten des Vereines der Naturfreunde in Reichenberg, Reichenberg 1903, 8 s.

Noviny a časopisy:

Mittheilungen aus dem Vereine des Naturfreunde in Reichenberg, Reichenberg 1870.

Mittheilungen aus dem Vereine des Naturfreunde in Reichenberg, Jahrgang 2 – 60.

Reichenberg 1871/ 79, 1880 – 1938.

Reichenberger Anzeiger, Reichenberg, 1856 – 1861.

Reichenberger Wochenblatt, Reichenberg, 1849 – 1856.

Reichenberger Wochenbericht aus der Nähe und der Ferne, Reichenberg, 1848 – 1849.

Reichenberger Zeitung, Reichenberg, 1860 – 1939.

Výroční přehledy:

Hlawatsch, A.: Geschichtliche Skizze des Vereines der Naturfreunde in Reichenberg.

In: MNR, Reichenberg 1874, s. 54 – 78.

Hübner, K.: 1849-1899. Rückblick auf die vom Vereine der Naturfreunde in den ersten 50 Jahren seines Bestandes entwickelte Thätigkeit. In: MNR, Reichenberg 1899, s. 25 – 45.

Hübner, K.: Kurzer Rückblick über die vom Vereine der Naturfreunde während seines 75jährigen Bestandes entwickelte Tätigkeit. In: MNR, Reichenberg 1925.

Zeh, F.: 1849 – 1889. Zur Geschichte des Vereines der Naturfreunde in Reichenberg, in: MNR, Reichenberg 1889, s. 39 – 82.

Zum 80jährigen Bestande des Vereines der Naturfreunde in Reichenberg. In: Mitteilungen des Vereines für Heimatkunde des Jeschken–Isergaues, Reichenberg 1929, s. 59 – 60.

39 – 40. Jahres-Bericht der landwirtschaftlichen Fachschule in Reichenberg. Als Jubiläumsbericht veröffentlicht von der Direktion der Schule. Reichenberg 1927, 28 s.

12. Seznam literatury

- Anděl, R. – Karpaš, R. a kol.: Frýdlantsko. Minulost a současnost kraje na úpatí Jizerských hor, Liberec 2002, 240 s.
- Beneš, B. – Podaný, Č.: Sto let přírodovědeckého spolku v Liberci, Zvláštní otisk z časopisu „Beseda“, obrázkového čtrnáctideníku Libereckého kraje, Českého ráje a Podkrkonoší. 1950, 6 s.
- Bílková L. – Melanová M. a kol.: Liberecká radnice, Liberec 1993, 112 s.
- Čtveráček, K. – Mohr, J.: Liberec, Reichenberg. Mezi vzpomínkou a přítomností. Zwischen Erinnerung und Gegenwart, Liberec 2001, 1. vydání, 200 s.
- Der große Brockhaus, 18. díl. Leipzig 1934, s. 561.
- Drašarová, E.: Stát, spolek a spolčování. in: Paginae historiae, 1.roč., 1993, s. 152 - 177.
- Efmertová, M. C.: České země v letech 1848 – 1918. Praha 1998, 463 s.
- Karpaš, R. a kol.: Kniha o Liberci, Liberec 1996, 664 s.
- Kořalka, J.: Vznik socialistického dělnického hnutí na Liberecku, Liberec 1956, 357 s.
- Krutský, N.: Geologické dílo Bruno Müllera, in: Sborník Severočeského muzea, Přírodní vědy, č.18, Liberec 1992, s. 155 – 171.
- Kubíček, J.: Bibliografie k dějinám měst České republiky, Brno 1997. 275 s.
- Křen, J.: Konfliktní společenství. Toronto 1989, 510 s.
- Lug, V.: Heimatkunde des Bezirkes (Kreises) Reichenberg in Böhmen (Sudetenland), díl IV. 1931 – 1941, 560 s.
- Lug, V.: Die Stadt Reichenberg im Weltkrieg, Reichenberg 1930, 119 s.
- Lug, V.: Schriften über Reichenberg und den Reichenberger Kreis, Liberec 1942, 120 s.
- Melanová, M.: Spolkový život v Liberci od počátku 19. století do roku 1914, in: Documenta Pragensia XVIII, s. 259- 279.
- Pfohl, E.: Orientierungslexikon der Tschechoslowakischen Republik, Reichenberg 1922, 678 s.
- Příruční slovník naučný A-F, I.díl, Praha 1962, s. 531.
- Rataj, T. – Ratajová, J.: Úvodní studie, in: Pražské spolky, Praha 1998, s. 7 – 83.
- Reichenberg. Stadt und Land im Neissetal, Augsburg 1974, 796 s.

- Reichenberg in der Zeit der Selbstverwaltung vom Jahre 1850 – 1900. Ein geschichtlicher Rückblick und Verwaltungsbericht. Reichenberg, 1902, 583 s.
- Ressel, A. F. : Heimatskunde des Reichenberger Bezirkes. Stadt und Land. I. díl, 1903 – 1904, Reichenberg, 864 s.
- Ressel, A. F.: Heimatskunde des Reichenberg Bezirkes. Besonderer Teil. Abhandlung über die politischen Gemeinden. II. díl, 1903-1905, Reichenberg, 725 s.
- Roubík, F.: Bibliografie časopisectva v Čechách v letech 1848–1862, Praha 1930, 208 s.
- Roubík, F.: Bibliografie časopisectva v Čechách z let 1863 – 1895, Praha 1936, 319 s.
- Sturm, H. a kol.:Biographisches Lexikon zur Geschichte der Böhmischen Länder. Band I.: A-H, München 1979, 715 s.
- Sturm, H. a kol.:Biographisches Lexikon zur Geschichte der Böhmischen Länder. Band II.: I-M, München 1984, 714 s.
- Technik, S. – Ruda, V.: Liberec minulosti a současnosti, Ústí nad Labem 1980. 308 s.
- Těšínská, E.: Vznik a působnost přírodovědného spolku „Lotos“ v Českých zemích (rukopis).
- Urban, O.: Česká společnost 1848 – 1918, Praha 1982. 690 s.

13. Seznam příloh

- Příloha č. 1: Přední strana statut spolku z roku 1849 (MNR 1871)
- Příloha č. 2: Statuta spolku z roku 1869 (MNR 1874)
- Příloha č. 3: Portrét starosty Ludwiga Hlasiwetze v letech 1870 – 1906 (MNR 1899)
- Příloha č. 4: Pomník Ludwiga Hlasiwetze u Ludvíkova pramene v Městském lesíku (MNR 1913)
- Příloha č. 5: Palmový skleník ve spolkové botanické zahradě (MNR 1936)
- Příloha č. 6: Městský park, jehož osázení vytvořila sekce zahradnická (MNR 1909)
- Příloha č. 7: Instalace vrtné soupravy v Machníně za účasti městské stavební komise (MNR 1933)
- Příloha č. 8: Artézská studna – vrt III. (MNR 1933)
- Příloha č. 9: Přírodovědecké muzeum, ukázka expozice. (MNR 1906)
- Příloha č. 10: Výroční zpráva pokladníka z roku 1904 (MNR 1905)
- Příloha č. 11: Povětrnostní budka v Liberci z roku 1899 (foto autorka)
- Příloha č. 12: Výroční zpráva vedoucího meteorologické stanice z roku 1907 (MNR 1908)
- Příloha č. 13: Titulní strana časopisu „Mitteilungen des Vereines der Naturfreunde in Reichenberg“ z roku 1932. (MNR 1932)
- Příloha č. 14: Tabulky a grafy přehledů a součtů v jednotlivých profesních skupinách ve sledovaných letech.

1. ÚVOD	1
2. ROZBOR PRAMENŮ A LITERATURY	7
2.1. ROZBOR PRAMENŮ.....	7
2.2. ROZBOR LITERATURY	11
3. LIBERECKÁ SPOLEČNOST A SPOLKOVÝ ŽIVOT V POLOVINĚ 19. STOLETÍ.....	14
4. VÝVOJ SPOLKU NATURFREUNDE.....	17
4.1. ZALOŽENÍ SPOLKU V ROCE 1849.....	17
4.2. VÝVOJ SPOLKU NATURFREUNDE V LETECH 1850 – 1868.....	19
4.3. VÝVOJ SPOLKU V PŘELOMOVÝCH LETECH 1868 – 1869	23
4.4. VÝVOJ SPOLKU NATURFREUNDE V LETECH 1870 – 1918.....	28
4.5. VÝVOJ SPOLKU NATURFREUNDE V LETECH 1918 – 1938.....	31
5. ORGANIZAČNÍ VÝVOJ SPOLKU NATURFREUNDE.....	33
5.1. PROMĚNY STANOV	33
5.1.1. Stanovy z roku 1849	33
5.1.2. Stanovy z roku 1869	41
5.1.3. Stanovy z roku 1876	46
5.1.4. Stanovy z roku 1888	55
5.1.5. Stanovy z roku 1903	60
6. ČLENSKÁ ZÁKLADNA SPOLKU NATURFREUNDE	64
6.1. ČLENSKÁ ZÁKLADNA DO ROKU 1868.....	64
6.2. VEDENÍ SPOLKU A OSTATNÍ ČLENOVÉ V LETECH 1869 – 1938	65
6.2.1. Členská základna v letech 1869 – 1888	66
6.2.2. Členská základna v letech 1889 – 1903	73
6.2.3. Členská základna v letech 1904 – 1913	76
6.2.4. Členská základna v letech 1914 – 1921	78
6.2.5. Členská základna v letech 1921 – 1938	79
6.3. VÝZNAMNÉ OSOBNOSTI SPOLKU	81
7. PROMĚNY SPOLKOVÉ ČINNOSTI.....	87
7.1. PŘEDNÁŠKOVÁ ČINNOST	87
7.1.1. Přednášková činnost v letech 1849 – 1868	87
7.1.2. Přednášková činnost v letech 1869 – 1915	93
7.1.3. Přednášková činnost v letech 1920 – 1938	101
7.2. KNIHOVNA.....	104

7.3.	METEOROLOGICKÁ POZOROVÁNÍ.....	105
7.4.	ZAHRADNICKÁ A OSAZOVACÍ ČINNOST	109
7.5.	VYDAVATELSKÁ A PUBLICISTICKÁ ČINNOST.....	115
7.6.	VÝSTAVY SPOLKU NATURFREUNDE.....	120
7.7.	VÝLETY SPOLKU NATURFREUNDE	123
7.8.	BOTANICKÁ ZAHRADA	125
7.9.	PŘÍRODOVĚDECKÉ MUZEUM	133
7.10.	ZIMNÍ HOSPODÁŘSKÁ ŠKOLA	145
7.11.	KURSY POŘÁDANÉ SPOLKEM NATURFREUNDE	150
7.12.	HOSPODAŘENÍ SPOLKU NATURFREUNDE	152
8.	SPOLUPRÁCE S JINÝMI SPOLKY A ORGANIZACEMI.....	155
8.1.	KONTAKTY SPOLKU NATURFREUNDE V LETECH 1849 – 1868	155
8.2.	KONTAKTY SPOLKU NATURFREUNDE V LETECH 1869 – 1938	156
8.3.	PŘEHLED SPOLKŮ KORESPONDUJÍCÍCH S VdN	166
9.	POSTAVENÍ SPOLKU NATURFREUNDE V LIBERECKÉ SPOLEČNOSTI.....	182
10.	ZÁVĚR	184
11.	SEZNAM PRAMENŮ	187
12.	SEZNAM LITERATURY.....	189
13.	SEZNAM PŘÍLOH.....	191
14.	PŘÍLOHY.....	187

Tabulka č.1: Přehled jednotlivých profesí ve sledovaných obdobích

Typ	POVOLÁNÍ	1869	1873	1883	1893	1903	1913
intelligence	advokát, notář, st. zástupce	8	10	29	20	17	18
intelligence	asistent lesního úřadu	1	1	0	0	0	0
intelligence	bankéř	0	0	0	0	0	1
řemeslník	barvíř	6	6	17	12	8	0
ostatní	cestmistr, traťmistr	0	0	0	0	0	2
řemeslník	dlaždič	0	0	1	1	0	0
ostatní	domovník	0	0	0	1	0	0

živnostník	dopravce-speditér	1	5	5	4	3	3
živnostník	drobný obchodník ⁶²¹	9	24	44	52	47	7
živnostník	drogista	0	0	0	0	1	1
intelligence	duchovní ⁶²²	8	10	12	9	8	4
intelligence	elektrotechnik	0	0	0	0	2	0
intelligence	fotograf	1	1	2	2	1	1
intelligence	geometr	0	0	0	1	1	1
řemeslník	hodinář	0	0	3	1	1	1
řemeslník	holič, kadeřník	0	0	1	0	0	1
ženy	hostinská – hoteliérka	0	0	0	1	1	0
živnostník	hostinský-hoteliér	4	10	26	11	17	10
řemeslník	hrnčíř	0	0	2	1	0	0
řemeslník	chemik, destilátor	0	0	0	1	3	1
intelligence	inspektor ⁶²³	0	0	11	10	11	8
intelligence	inženýr	1	1	14	4	8	10
řemeslník	jehlář	0	1	1	1	1	0
řemeslník	kameník	0	0	0	0	1	0
řemeslník	kartáčník, štětkář	0	1	0	1	2	1
řemeslník	klempíř	0	0	2	4	3	1
řemeslník	kloboučník	0	0	3	0	1	0
řemeslník	knihař	0	2	2	2	3	0
živnostník	knihkupec	2	2	2	2	1	1
řemeslník	košíkář	0	0	1	0	0	0
řemeslník	kotlář	0	0	2	2	1	0
řemeslník	kovář	1	2	1	1	2	1
řemeslník	kožešník, koželužník	0	1	5	5	0	1
řemeslník	krejčí	1	4	7	5	2	2
řemeslník	květinář	0	0	1	0	0	0
ženy	květinářka	0	0	1	0	0	0
řemeslník	lakýrník, natěrač	0	1	0	0	0	2
intelligence	lékárník	3	3	2	5	5	2
intelligence	lékař ⁶²⁴	3	6	17	22	19	24

⁶²¹ Pojem „Händler“ překládám jako „drobný obchodník“. Například drobný obchodník sukrem, oděvy, vlnou, sklem, kůží, vínem, železem, tropickým ovocem, bavlněným zbožím, uhlím, hodinami, apod.

⁶²² Pod pojmem duchovní se skrývají tyto profese: kaplan, farář, katecheta, kněz. Ojediněle například rabín, děkan, pastor, rektor kněžského semináře, vojenský kněz či arciděkan.

⁶²³ Například inspektoři drah, telegrafního úřadu, pojišťovacího ústavu Concordia, okresní a zemský školní, finančního úřadu, pojišťovny, apod.

ostatní	lesmistr	1	3	0	0	0	0
řemeslník	litograf, sazeč	0	0	3	0	0	0
Typ	POVOLÁNÍ	1869	1873	1883	1893	1903	1913
majitel domu	majitel domu	2	6	14	10	15	12
ženy	majitelka domu	0	0	4	4	2	1
inteligence	malíř, kreslíř	0	1	3	3	3	1
řemeslník	mechanik	0	0	0	0	0	1
inteligence	městský radní	4	4	0	0	3	0
inteligence	ministr ⁶²⁵	0	0	0	0	0	1
inteligence	místostarosta	2	1	0	0	1	0
ostatní	mistr	0	0	4	1	1	0
řemeslník	mlynář	0	1	1	1	1	0
ženy	modistka	0	0	0	0	0	1
řemeslník	mydlář	0	2	0	1	1	0
ženy	obchodnice ⁶²⁶	0	0	0	0	2	0
řemeslník	obuvník	1	1	5	3	0	0
inteligence	hejtman ⁶²⁷	0	0	3	3	2	1
živnostník	optik	0	0	0	1	1	0
řemeslník	ovocnář	0	0	1	0	0	0
živnostník	pekař-cukrář	7	9	14	10	9	8
ostatní	penzista ⁶²⁸	2	3	8	3	1	0
ženy	pěstounka	0	0	1	0	0	0
inteligence	pojišťovací agent	0	5	16	18	19	10
inteligence	pokladník	2	5	4	4	6	3
řemeslník	pokrývač	0	0	0	0	0	1
inteligence	poslanec ⁶²⁹	0	0	0	0	0	1
inteligence	policejní komisař	1	1	0	0	1	0
inteligence	prezident okresního soudu	1	1	1	1	2	2
živnostník	prodejce piva ⁶³⁰	0	0	0	1	1	0
ostatní	profese neuvedena	7	48	15	6	5	1

⁶²⁴ Do této kategorie patřil také lékař vojenský, městský, veterinář, zubař, gynekolog, chirurg či oční lékař, apod.

⁶²⁵ Heinrich Prade.

⁶²⁶ Obchodnice ozdobami.

⁶²⁷ Okresní hejtman.

⁶²⁸ Mezi penzisty například patřili: rada zemského soudu, inženýr, učitel, revírní myslivec, profesor a ředitel školy, hejtman, správce poštovního úřadu, lesmistr, apod.

⁶²⁹ Poslanec zemského sněmu.

⁶³⁰ Prodejce piva Gambrinus a prodejce piva z Vratislavic.

intelligence	prokurista, jednatel	2	1	9	2	9	12
řemeslník	provazník	0	0	1	1	0	1
řemeslník	prýmkař	0	0	1	0	0	0
intelligence	příručí ⁶³¹	0	0	0	6	5	1
intelligence	rada ⁶³²	2	5	6	6	14	24
intelligence	redaktor novin, vydavatel	0	0	1	1	2	1
ostatní	revírní myslivec, lesník	0	1	13	3	4	0
intelligence	ředitel firmy ⁶³³	1	5	6	5	10	10
intelligence	ředitel školy ⁶³⁴	4	6	13	14	14	18
živnostník	řezník, uzenář	4	5	4	7	7	6
řemeslník	sedlář – řemenář	1	2	3	3	1	0
Typ	POVOLÁNÍ	1869	1873	1883	1893	1903	1913
ostatní	skladník	0	1	2	1	1	0
řemeslník	sklář, sklenář	0	0	0	2	4	2
řemeslník	sládek	0	1	1	1	1	0
ostatní	slévač	1	1	0	0	0	0
intelligence	směnárník	0	0	0	1	0	0
intelligence	sochař	0	0	1	2	1	1
intelligence	soudce	1	1	0	0	1	0
řemeslník	soukeník	19	33	79	38	28	4
ženy	soukromnice	0	0	4	14	9	25
soukromník	soukromník	0	3	50	48	48	80
řemeslník	soustružník	0	1	1	1	0	0
intelligence	spisovatel ⁶³⁵	0	0	0	0	0	1
ostatní	spolek-instituce	4	5	7	17	25	24
intelligence	správce úřadu, přednosta ⁶³⁶	3	5	5	1	4	3
intelligence	starosta ⁶³⁷	3	3	4	2	1	1
živnostník	starožitník	0	1	1	1	0	0
intelligence	stavitel, architekt	2	3	11	13	13	14
živnostník	tiskař ⁶³⁸	2	2	2	2	0	0

⁶³¹ Soudní příručí a příručí okresního soudu.

⁶³² Například rada magistrátní, zemského soudu, finanční, vrchního zemského soudu, účetní a městský stavební, apod.

⁶³³ Například ředitel továrny, liberecké banky, přádelny, spořitelny, plynárny, dětského domova, úvěrního ústavu, tiskárny, apod.

⁶³⁴ Například ředitel obchodní školy, průmyslovky, Zimní hospodářské školy, reálky, hlavní školy, apod.

⁶³⁵ Ludwig Anton.

⁶³⁶ Mezi správci byli například, správce nemocnice, poštovního úřadu, panství, hospodářství, telegrafního úřadu, lázní, apod. Nebo přednosta stanice.

⁶³⁷ Například starosta Liberce, Radčic, představený obce v Ruprechticích, apod.

továrník	továrník ⁶³⁹	33	26	75	63	62	34
řemeslník	truhlář, tesař, čalouník	2	3	8	3	6	2
inteligence	účetní	4	11	30	24	17	6
ženy	učitelka ⁶⁴⁰	0	0	4	4	6	11
inteligence	učitel-profesor ⁶⁴¹	31	34	65	62	75	58
ženy	úřednice ⁶⁴²	0	0	1	0	0	0
inteligence	úředník ⁶⁴³	6	7	14	9	15	10
inteligence	varhaník	0	0	0	1	0	0
řemeslník	vazač, bednář	0	0	1	0	0	1
ženy	velkoobchodnice tabákem	0	0	1	0	0	0
velkoobchodník	velkoobchodník ⁶⁴⁴	36	44	116	86	87	101
továrník	velkopřemyslník	0	0	0	0	0	13
inteligence	vícekonzul USA ⁶⁴⁵	0	0	0	1	0	0
ostatní	voják ⁶⁴⁶	0	0	1	1	1	3
řemeslník	zámečník	0	0	2	4	3	2
Typ	POVOLÁNÍ	1869	1873	1883	1893	1903	1913
živnostník	zlatník, klenotník	2	2	2	3	2	1
živnostník	zubní technik	0	0	0	1	3	2
řemeslník	zvonář	0	0	1	0	0	0
ženy	ženy-bez udání profese ⁶⁴⁷	2	24	51	27	23	16
Celkem		247	426	919	739	762	642

⁶³⁸ Tiskař a také majitel tiskárny.

⁶³⁹ Například továrna na sukno, stroje, mýdlo, kravaty, koberce, apod. Do této kategorie dále patří skupina výrobců tkalcovských strojů, sodovky, pálenky, likérů, papírenského a stávkového zboží, apod. Dále, hlavně v 70. letech 19. století, se v seznamech u některých členů z řad podnikatelů, povýšených do šlechtického stavu, objevuje titul baron.

⁶⁴⁰ Například učitelka hudby, občanské školy, odborné školy, apod.

⁶⁴¹ Tato skupina obsahuje jak učitele škol, tak profesory středních škol. Například učitel školy: obecné, měšťanské, hlavní, řídící učitel, podučitel, tělocvikář, cvičný učitel, soukromý učitel, učitel hudby či odborný učitel, apod. A například profesor reálky, gymnázia, tkalcovské školy, obchodní školy, apod.

⁶⁴² Úřednice banky.

⁶⁴³ Například úředník telegrafního úřadu, drážní, magistrátní, banky, městský, finanční, obchodní komory, okresního soudu, spořitelny, poštovního a celního úřadu, apod.

⁶⁴⁴ Termín „Kaufmann“ překládán jako „velkoobchodník“.

⁶⁴⁵ Friedrich Wagner z Liberce, zároveň byl i velkoobchodníkem.

⁶⁴⁶ Například major, plukovník, nadporučík, apod.

⁶⁴⁷ Jak již bylo uvedeno, jednalo se o manželky nebo vdovy. Například choť-vdova: továrníka, velkoobchodníka, knihkupce, soukeníka, lékárníka, lékaře, magistrátního rady, fotografa, pojišťovacího agenta, hostinského, notáře, dopravce, úředníka, ředitele, soukromníka, vládního rady či advokáta, apod.

Tabulka č.2: Součty v jednotl. profesních skupinách ve sledovaných letech

Typ	1869	1873	1883	1893	1903	1913
inteligence	95	134	284	255	300	251
majitelé domů	2	6	14	10	15	12
soukromníci	0	3	50	48	48	80
velkoobchodníci	36	44	116	86	87	101
živnostníci	31	66	154	145	144	122
továrníci	33	26	75	63	62	47
ostatní	15	62	46	32	37	30
řemeslníci	33	64	163	98	74	25
ženy	2	24	67	50	43	54
14. Celkem	247	426	919	739	762	642

Tabulka č. 3: Přehled jednotlivých profesí u žen

	1869	1873	1883	1893	1903	1913
květinářka	0	0	1	0	0	0
hostinská – hoteliérka	0	0	0	1	1	0
majitelka domu	0	0	4	4	2	1
modistka	0	0	0	0	0	1
obchodnice	0	0	0	0	2	0
pěstounka	0	0	1	0	0	0
soukromnice	0	0	4	14	9	25
učitelka	0	0	4	4	6	11
úřednice	0	0	1	0	0	0
obchodnice tabákem	0	0	1	0	0	0
ženy bez udání profese	2	24	51	27	23	16
15. Celkem	2	24	67	50	43	54

Mitteilungen des Vereines der Naturfreunde in Reichenberg

54. Jahrg.
1932

F ü r d e n
wissenschaftl. Teil: Dir. Dr. Bruno Müller
Vereinsteil: Schriftf. Gartenarch. Günther Vogel

I m S e l b s t v e r l a g
Druck: Gebrüder Stiepel Ges. m. b. H., Reichenberg

Titulní strana časopisu „Mitteilungen des Vereines der Naturfreunde in Reichenberg“ z roku 1932

Palmový skleník ve spolkové botanické zahradě

Městský park, jehož osázení vytvořila sekce zahradnická.

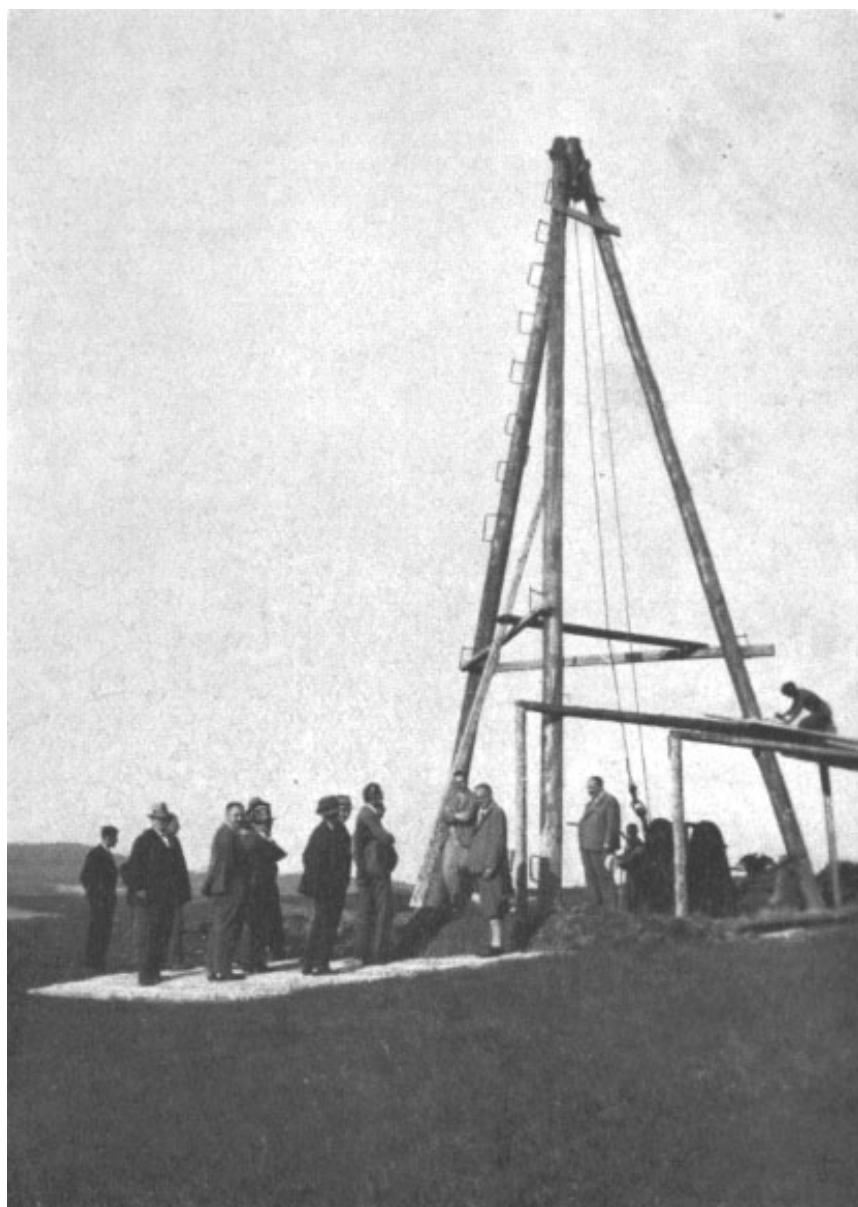

Pomník Ludwiga Hlasiwetze u Ludvíkova pramene v Městském lesíku

Ludwig Hlasiwetze,
Obmann des Vereines seit 5. August 1870.

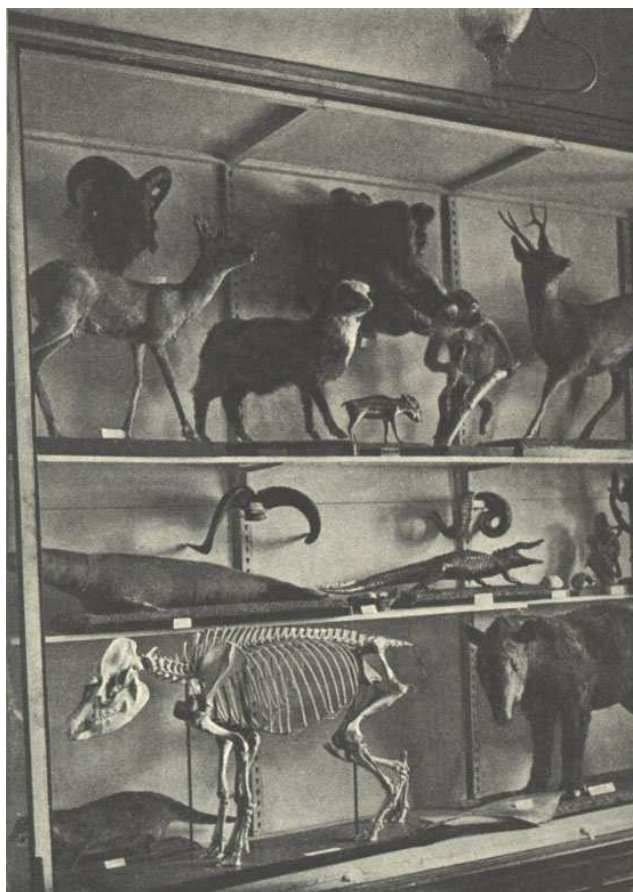
Portrét starosty spolku Ludwiga Hlasiwetze v letech 1870 - 1906

Instalace vrtné soupravy v Machníně za účasti městské stavební komise

Artézská studna - vrt III

Přírodovědecké muzeum, ukázka expozice

Statuten
des
Naturforschenden Vereines
für
REICHENBERG
und
Umgebung.

Bücherei
der Stadt
Reichenberg.

№ $\frac{2}{2}$ 1.

Reichenberg, 1849.
V u ch Dr u c k e r e i v o n P h i l i p p G e r j a b e k.

Přední strana statut spolku z roku 1849

Statuten
des
Vereines der Naturfreunde
in Reichenberg.

§ 1.

Name, Protectorat und Sitz.

Der Verein führt den Namen: „**Verein der Naturfreunde in Reichenberg**“, wählt sich zur Förderung seiner Interessen einen Protector und hat seinen Sitz beständig in der Stadt Reichenberg.

§ 2.

Zweck des Vereines.

Der Zweck des Vereines ist:

- a) Förderung der Kenntnisse in der Naturgeschichte und deren verwandten Wissenschaften;
- b) genaue Erforschung der Umgebung von Reichenberg in naturgeschichtlicher Beziehung;
- c) Schaffung von Lehrmitteln zum naturwissenschaftlichen Unterrichte;
- d) Hebung des Gartenbaues, Verschönerung der Stadt, der Umgebung durch Anpflanzungen und deren Schutz.

Statuta spolku z roku 1869

Beobachtungsergebnisse der Wetterwarte Reichenberg im Jahre 1907.
Seeshöhe 778 m.

Monat	Summe Schneefälle in mm	Auf 0° reduzierter Luftdruck in mm				Lufttemperatur			
		Summe	Schneefälle	Tag	Nacht	Min.	Mittel	Max.	Tag
Jänner	88	1051	7118	28	6740	30	—	50	24
Februar	84	8837	6886	28	6856	21	—	60	20
März	83	6838	7384	11	4824	11	—	20	20
April	80	6372	6883	21	6777	18	—	20	11
Mai	28	6924	6883	8	6879	18	—	104	25
Juni	88	6838	6884	27	6850	2	—	117	24
Juli	80	6838	6884	10	6858	2	—	117	24
August	80	6838	6884	12	6871	16	—	127	20
September	80	6838	6884	8	6874	3	—	141	20
Oktober	80	6838	6884	13	6884	28	—	106	18
November	80	6838	6884	21	6888	17	—	110	11
Dezember	80	6838	6884	1	6872	14	—	28	50
Jahr	1025	6838	7118	28	6856	21	—	46	280

Durchschnittl. Luftdruck 727.6 mm. Beobachtungsergebnisse der Wetterwarte Reichenberg i. J. 1907. Seeshöhe 421.21 m.

Monat	Summe Schneefälle in mm	Auf 0° red. Luftdruck 700 -				Luftwärme in Graden Celsius										Luftdruck Mittel in mm	Luftdruck Mittel in mm
		Min.	Max.	Tag	Nacht	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
Jänner	88	28.6	47.8	28	13.0	1	—	3.5	—	2.1	—	2.7	—	2.8	—	5.0	22
Februar	84	23.8	32.0	5	0.2	21	—	3.8	—	1.2	—	2.8	—	2.3	—	0.0	10
März	83	20.4	38.8	5	15.2	14	—	1.7	—	3.1	—	0.6	—	1.2	—	10.8	12
April	80	10.6	31.6	21	8.8	16	—	3.9	—	8.5	—	8.6	—	5.0	—	13.6	17
Mai	88	28.5	30.6	8	15.4	20	—	12.3	—	17.9	—	13.7	—	28.0	—	12	12
Juni	80	24.1	29.8	27	16.7	1	—	14.4	—	16.9	—	12.2	—	15.2	—	27.8	30
Juli	88	24.1	30.2	12	15.7	2	—	13.4	—	17.3	—	12.1	—	14.3	—	27.8	30
August	80	28.9	30.7	12	13.5	16	—	13.2	—	17.8	—	13.0	—	14.6	—	30.0	30
September	80	28.8	24.9	8	15.6	3	—	9.7	—	17.8	—	10.4	—	12.5	—	23.0	18
Oktober	80	23.7	31.7	13	14.0	20	—	10.4	—	16.8	—	12.2	—	12.3	—	21.2	1
November	80	27.4	28.6	21	17.1	12	—	0.0	—	8.9	—	0.6	—	1.5	—	10.0	1
Dezember	88	22.6	38.4	17	1.2	14	—	1.7	—	0.1	—	1.1	—	0.9	—	6.2	20
Jahr	1025	24.7	34.7	21	12.0	21	—	5.5	—	10.7	—	8.2	—	7.8	—	16.0	23

Povětrnostní budka v Liberci z roku 1899